

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
UNIVERSITY OF BANJA LUKA
ФАКУЛТЕТ ПОЛИТИЧКИХ НАУКА
FACULTY OF POLITICAL SCIENCES

**Проблем државности и настанак нових државотворних
ентитета на тлу Европе у савременим околностима
међународног поретка – од дисолуције СФРЈ до Кримског
референдума**

МАСТЕР РАД

Ментор:
проф. др Матеј Савић

Кандидат:
Владана Шекара

Бања Лука, 2024.

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
UNIVERSITY OF BANJA LUKA
ФАКУЛТЕТ ПОЛИТИЧКИХ НАУКА
FACULTY OF POLITICAL SCIENCES

**The problem of statehood and the emergence of new state-forming
entities in Europe under the contemporary circumstances of the
international order – from the dissolution of the SFRY to the
Crimean referendum**

MASTER THESIS

Mentor:

Proffesor Matej Savić, PhD

Candidate:

Vladana Šekara

Banja Luka, 2024.

ИНФОРМАЦИЈЕ О МЕНТОРУ И МАСТЕР РАДУ

Ментор: проф. др Матеј Савић, Факултет политичких наука Универзитета у Бањој Луци, ванредни професор, Ужа научна област – Међународно право

Наслов рада: Проблем државности и настанак нових државотворних ентитета на тлу Европе у савременим околностима међународног поретка – од дисолуције СФРЈ до Кримског референдума

Резиме:

Предмет истраживања рада је проблем државности, тј. актуелни изазови са којима се држава у међународном поретку сусреће, док ће посебна пажња бити посвећења настанку нових држава/државотворних ентитета у тренутним околностима међународног поретка. Наиме, држава је један од основних градивних елемената на којима почива међународни поредак и као таква представља основног субјекта међународних односа и међународног права. Тренутно се налазимо у преломним тренуцима у погледу државе и државности, а у контексту тренутних околности међународног поретка. Још од Вестфалског мира, који је установљен након Тридесетогодишњег рата у Европи, од 1648. године па на овамо, присутан је концепт националне државе, при чему се потврђује право држава на њен унутрашњи и спољашњи суверенитет. Међутим, од посљедње деценије 20. вијека долази до разних облика нарушавања суверенитета и промјена у контексту државности, када је у питању савремена/модерна држава, било да је ријеч о настанку нових држава кроз нарушавање суверенитета већ постојећих, или као остварење права на самоопредјељење народа у складу са Повељом УН. Такође, таква пракса се наставља услед јачања глобализације и глобализма, кризе међународног права, као и тектонских промјена у међународном поретку. Тиме питање државности постаје једно од кључних политичких и правних питања у савременој теорији. Због тога овај рад настоји да покаже на низу примјера како су се урушавали национални суверенитети од друге половине 20. вијека до данас, те какве је то посљедице имало по државе, међународне односе и међународни поредак уопште. Уз већ наведено, разматра се и питање квалитета државе у тренутним околностима међународног поретка, односно отвара се питање суверенитета постојећих држава у специфичним случајевима настанка нових државотворних ентитета. Поред овога, настоји се утврдити какве су тренутне тенденције у оквиру међународног поретка у контексту државности и суверенитета држава, уз посебну пажњу на настанак нових

држава на уштрб суверенитета постојећих држава у међународном поретку. Како бисмо поткријепили теоријске претпоставке, на низу примјера рад приказује неке од нових облика држава, начине на које је дошло до њиховог формирања те у том контексту разматра питање легитимитета признања тих нових облика. У том погледу детаљно се обрађују следећи случајев: СФРЈ, односно настанак нових република на њеном простору, дезинтеграција СССР-а и настанак нових држава на простору Европе, те проглашење независности Црне Горе, тзв. Косова, и случај Крима. Утврђују се посљедице које су настале по државу и квалитет државности у оквиру међународног поретка. Разматрају се актуелни изазови са којима се сусреће држава, њен суверенитет и независност у првим деценијама 21. вијека.

Кључне ријечи: држава, државност, међународни поредак, суверенитет, СФРЈ, СССР, Црна Гора, тзв. Косово, Крим

Научна област: друштвене науке

Научно поље: политикологија

Класификациона ознака: С170 (политичке и управне науке)

Тип одабране лиценце Креативне заједнице: CC BY-NC

INFORMATIONS ABOUT MENTOR AND MASTER THESIS

Mentor: Professor Matej Savić, PhD, Faculty of Political Sciences, University of Banja Luka, Associate Professor, Narrow Scientific Field – International Law

Title of the paper: The problem of statehood and the emergence of new state-forming entities in Europe under the contemporary circumstances of the international order – from the dissolution of the SFRY to the Crimean referendum

Abstract:

The subject of the research paper is the problem of statehood, i.e., current challenges that the state is faced with in the international order, while special attention will be devoted to the emergence of new states/state-forming entities in the current circumstances of the international order. Namely, the state is one of the basic building blocks on which the international order rests and as such represents the basic subject of international relations and international law. We are currently at a turning point in terms of the state and statehood, and in the context of the current circumstances of the international order. Ever since the Peace of Westphalia, which was established after the Thirty Years' War in Europe, from 1648 onwards, the concept of the nation-state has been present, whereby the state's right to its internal and external sovereignty is confirmed. However, since the last decade of the 20th century, there have been various forms of violation of sovereignty and changes in the context of statehood, when it comes to the modern state, whether it is the emergence of new states through the violation of the sovereignty of the already existing ones, or exercising the right to self-determination of the people in accordance with the UN Charter. Also, such practice continues due to the strengthening of globalization and globalism, the crisis of international law, as well as tectonic changes in the international order. Thus, the issue of statehood becomes one of the key political and legal issues in the contemporary theory. That is why this paper, through a series of examples, tries to show how national sovereignties have collapsed from the second half of the 20th century until today, and what consequences this has had for those states, international relations and the international order in general. In addition to the above, the question of the quality of the state in the current circumstances of the international order is considered, that is, the question of the sovereignty of the existing states in specific cases of the creation of new state-forming entities is posed. In addition to this, the paper tries to determine what the current tendencies within the

international order are in the context of statehood and state sovereignty, with special attention to the emergence of new states to the detriment of the sovereignty of the existing states in the international order. In order to support the theoretical assumptions, the paper shows some of the new forms of states, the ways in which they were formed, and in this context considers the issue of the legitimacy of the recognition of these new forms, using a series of examples. In this regard, the following cases are dealt with in detail: the SFRY, that is, the emergence of new republics on its territory, the disintegration of the USSR and the emergence of new states on the territory of Europe, and the declaration of independence of Montenegro, the so-called Kosovo, and the case of Crimea. The consequences for the state and the quality of statehood within the international order are determined. Current challenges faced by the state, its sovereignty and independence in the first decades of the 21st century are considered.

Keywords: State, Statehood, International Order, Sovereignty, SFRY, USSR, Montenegro, so-called Kosovo, Crimea

Scientific field: social sciences

Scientific domain: political science

Classification mark: S170 (Political and administrative sciences)

Creative Commons licence type selected: CC BY-NC

Садржај

1. Уводни и методолошки дио	1
2. Одређење појмова државе и државности у међународном поретку	3
2.1. Држава у међународном праву	3
2.1.1. Основна права држава	6
2.1.2. Посебан осврт на суверенитет	9
2.2. Актуелни изазови државности.....	12
2.2.1. Право народа на самоопредјељење	12
2.2.2. Право народа на самоопредјељење као средство за остваривање сецесије	16
3. Држава у међународним политичким односима.....	19
3.1. Одређење државе и државности у међународним политичким односима	19
3.2. Држава као национални субјект међународних политичких односа	20
4. Одређење државноправног субјективитета у међународном праву.....	26
5. Проблем државности у контексту тренутних околности међународног поретка	29
5.1. Промјене у међународном поретку и криза међународног права	29
5.1.1. Период Хладног рата – модерно међународно право, 1945-1989.	41
5.1.2. Период наметања униполарног политичког поретка, 1989-2010.....	46
5.1.3. Период успостављања мултиполарног политичког поретка, тренутне околности (2010 - данас)	50
5.2. Облици нарушавања суверенитета.....	56
6. Настанак нових држава, нови облици стицања државности и питање легитимитета признања.....	68
6.1. Дисолуција СФРЈ и признање њених република	68
6.2. Дезинтеграција СССР и настанак нових држава на тлу Европе	78
6.3. Црна Гора.....	85
6.4. Тзв. Косово	88
6.5. Крим.....	98
7. Закључна разматрања	104
8. Литература.....	109

1. Уводни и методолошки дио

Држава је један од основних градивних елемената на којима почива међународни поредак и као таква представља основног субјекта међународних односа и међународног права. Са аспекта међународног права држава је творевина која се састоји из три основна елемента, а то су становништво, утврђена територија и суверена власт (Крећа, 2022, стр. 157). Када посједује све ове елементе држава се има сматрати субјектом међународног права, јер само тако може бити носилац права и обавеза предвиђених међународним правом. С друге стране, државе као национални субјекти међународних односа представљају главне носиоце одређених активности на међународном пољу (Vukadinović, 1998, стр. 102), и као такве такође посједују основне атрибуте државности попут територије, становништва, суверене државне власти, националне привреде и културе (Димитријевић & Стојановић, 1996).

Тренутно се налазимо у преломним тренуцима у погледу државе и државности, а у контексту актуелних околности међународног поретка. Још од Вестфалског мира, који је установљен након Тридесетогодишњег рата у Европи, од 1648. године па на овамо, присутан је концепт националне државе, при чему се потврђује право држава на њен унутрашњи и спољашњи суверенитет, услед чега држава постаје једини и главни субјект међународних односа, све до појаве нових облика субјектата почетком 20. вијека. Суверенитет као главна карактеристика државе у међународном поретку постоји и данас, али је питање суверенитета контроверзно, јер је пракса нажалост показала да у одређеним случајевима настанка и успостављања нових државотворних облика велику улогу игра „међународна заједница“¹.

Исто тако, приликом признавања великог броја нових државотворних ентитета, најмање пажње посвећује се структури, односно питању да ли нови облик државе посједује све оне елементе које по правилу чине једну државу (постојано становништво, утврђену територију и суверену власт). Сасвим супротно, велика пажња посвећује се томе да ли је нова држава призната од стране одређеног броја најмоћнијих држава свијета и једног дијела међународне заједнице. Јасно је да оваква ситуација представља одраз политичких интереса, моћи и воље одређених држава, а не међународне заједнице у цјелини.

¹ Појам међународна заједница је специфичан и сам по себи уопштен, а што је посебно значајно често је и злоупотребљаван. Поред низа других дефиниција, за потребе овог истраживања, појам међународна заједница се може одредити као *амбијент у којем се одвијају међународни односи*.

Од посљедње деценије 20. вијека долази до разних облика нарушавања суверенитета и промјена у контексту државности када је у питању савремена/модерна држава, било да је ријеч о настанку нових држава кроз нарушавање суверенитета већ постојећих, или као остварење права на самоопредјељење народа у складу са Повељом УН.

Усљед јачања глобализације и глобализма, кризе међународног права, као и тектонских промјена у међународном поретку долази до урушавања националних суверенитета. Тиме питање државности постаје једно од кључних политичких и правних питања у савременој теорији. Због тога овај рад настоји да покаже на низу примјера како су се урушавали национални суверенитети од друге половине 20. вијека до данас, те какве је то посљедице имало по државе, међународне односе и међународни поредак уопште. Такође, разматра се питање квалитета државе у тренутним околностима међународног поретка, односно отвара се питање суверенитета постојећих држава у специфичним случајевима настанка нових државотворних ентитета. Поред овога, утврдиће се тренутне тенденције у оквиру међународног поретка у контексту државности и суверенитета држава, уз посебну пажњу на настанак нових држава на уштрб суверенитета постојећих држава у међународном поретку. Како бисмо поткријепили теоријске претпоставке, на низу примјера приказаћемо неке од нових облика држава, начине на које је дошло до њиховог формирања те у том контексту размотрити питање легитимитета признања тих нових облика. У том погледу детаљно ћемо обрадити случајеве СФРЈ, односно настанка нових република на њеном простору, дезинтеграције СССР-а и настанка нових држава на простору Европе, те проглашење независности Црне Горе, тзв. Косова, и случај Крима, те утврдити посљедице које су настале по државу и квалитет државности у оквиру међународног поретка.

Како бисмо одговорили задатку, употребићемо различите и многобројне методе, те ћемо их овим путем само навести: индуктивно-дедуктивна метода, метода анализе садржаја, структурна и компаративна анализа, функционална метода као и метода синтезе.

2. Одређење појмова државе и државности у међународном поретку

2.1. Држава у међународном праву

Субјекти међународног права јесу оне јединке које учествују у правним односима, односно сви они субјекти који су способни да буду носиоци правних норми утврђених међународним правом те других обавеза, чије помињање у овом тренутку није изричито потребно (Krivokapić, 2011, стр. 67). Међу тим субјектима налази се и држава.

Да би се држава сматрала државом у контексту међународног права, потребно је да садржи три основна конститутивна елемента, а то су: а) постојано становништво, б) утврђена територија и в) суверена власт (Крећа, 2022, стр. 157), или у класификацији проф. Кривокапића – а) утврђена државна територија, б) стално становништво и в) суверена власт (Krivokapić, 2011, стр. 72). Код различитих аутора, као што можемо примети, понекад су и различито означени, али суштина је иста – према међународном праву ниједна творевина, односно организована људска заједница, која не садржи ове три категорије, не може се сматрати државом. Шта то значи? Да би држава стекла међународноправни субјективитет, и као таква могла бити носилац права и обавеза према међународном праву и понашала се у складу са истим, потребно је да има стално становништво, које је повезано етничким, историјским, културним или језичким везама (Етински, 2010, стр. 115), затим да је то становништво настањено на тачно утврђеној територији, која чини географски простор те државе, те да је власт те државе у потпуности независна, односно да не постоји никаква спољашња инстанца која би на њу утицала на било који начин, власт која мора бити независна од сваке друге државе. Независност се може сматрати саставним дијелом суверености, као конститутивног елемента државе, али ни она свакако није неограничена. Независношћу се означава слобода државе у односима са другим државама, али ниједна држава није фактички апсолутно независна од других држава (Етински, 2010, стр. 115). Због одређених примјера из прошлости у којима је долазило до конституисања држава без обзира на непрецизност граница, њихову спорност и сл. пракса је показала да су државе бивале формиране и онда када границе нису биле тачно утврђене. С тим у вези, било би много јасније дефинисати територију као конзистентну и повезану територију над којом се врши власт, јер услов утврђених граница није апсолутне природе (Крећа, 2022, стр. 158). Али, свакако да је то један тродимензионални простор који истовремено укључује три области – копнену, водену и ваздушну које чине то територијално јединство (Krivokapić, 2011, стр. 157).

Географски положај одређене територије изузетно може бити важан из аспекта међународних односа, нарочито положаја државе у истим, међутим, за државу у међународном праву не игра толико значајну улогу. „Географски положај може понекад државама пружити посебне могућности односно отворити питање регулисања одређених специфичних односа, али у основи не утиче на сам појам, општи правни статус и природу територије односно државе“ (Krivokapić, 2011, стр. 158). На географски положај се свакако више осврћемо када су у питању основне одлике простора једне државе које су од пресудног утицаја за њен положај у међународним односима, али и када посебну пажњу обраћамо на геополитику. Исто тако, посједовање етничких, културних и религијских веза као основ повезаности становништва, није нужан услов за постојање становништва које чини једну државу уопште. Од изузетног значаја је правна веза, потчињеност истом правном поретку, док остале карактеристике нису нужне али би свакако биле пожељне у погледу хомогоности држава у склопу међународне заједнице.

Суверена, или како се у некој литератури наводи – државна власт, је главна категорија државе и појма државности уопште. Томе у прилог говори и чињеница да становништво и територија као конститутивни елементи, могу да граде и неке друге, недржавне ентитете и да им као такви буду својствени (Крећа, 2022, стр. 159). Заиста, суверена власт је елемент који повезује друга два елемента са појмом државе у контексту међународног права. „Очигледно је да територија да би представљала државну територију мора бити подвргнута сувереној власти. Без ње територија није државна територија већ нешто друго.“ (Крећа, 2022, стр. 159). Стога, физички атрибути нису пресудни у тој мјери колико је постојање суверене власти. Једина власт коју таква држава треба да има и да поштује је међународно право. „Државна власт да би била суверена мора бити ефективна, независна, легално конституисана, јавна и функционална, у складу са правилима међународног права“ (Савић, 2015, стр. 219). Наравно, када је власт општеприхваћена од стране народа, тј. када је легитимна, доводи државу у повољнији положај. Државна власт истовремено подразумева постојање централних државних органа, остале државне организације и правног поретка (Етински, 2010, стр. 115), иако и од оваквих правила постоје изузеци у пракси.

Неријетко, када се говори о држави као субјекту међународног права, поред ових основних елемената, наводе се и додатни квалитативни елементи. Најчешће је то способност државе да ступа у односе са другим субјектима међународног права, на првом мјесту државама, као потребан елемент пуног субјективитета. Са становишта опште правне теорије и науке уставног права, сасвим је довољно говорити о поменутом

три елемента, међутим, да би се могло говорити о држави не само као фактичкој односно правној појави, већ и субјекту међународног права, врло често се тражи да се испуни и тај четврти услов, а то је управо способност уласка у односе са другим државама и субјектима међународног права (Krivokapić, 2011, стр. 73), који своје утемељење проналази у Конвенцији о правима и дужностима држава из 1933. године (Монтевидео).

И данас, у 21. вијеку, суверенитет представља главни атрибут државности, али због актуелних промјена у међународним односима, нарочито под утицајем глобализације, постављају се нови захтјеви за испуњење државности. Поред наведене способности, неки аутори наглашавају и демократско друштво, чланство у међународним организацијама као додатне међународне елементе државности, „који свакако могу послужити само за додатно одређење структуралног појма државе у 21. вијеку, при чему се никако не могу узимати у обзир као конститутивни елементи на основу којих држава постоји, јер организација обједињењем прва три елемента егзистира као државна организација, на овај или на онај начин, иако у смислу међународног права не ужива државни субјективитет“ (Савић, 2014, стр. 352). То би значило да иако држава нема међународно признање или није члан неке међународне организације, са апсекта међународног права представља државу уколико посједује сва три, у претходном дијелу текста наведена, конститутивна елемента државе.

2.1.1. Основна права држава

Од самих почетака дефинисања постојале су многе теоријске концепције које су обликовале појам основних права држава, али у суштини, све оне су биле склоне природноправним школама, према којима људско биће стиче одређена права самим чином рођења, па у складу с тим и државе чином свог постанка постају носиоци неких права и дужности у оквиру међународноправног поретка. У доктрини су основна права и дужности држава изведена из „природних закона“ (Етински, 2010, стр. 138). Прије свега, према природним законима, моралу и сличним вриједностима, наводи се како би се државе требале понашати у односу према другим државама и међународноправним субјектима. Не би било могуће одржавање међународних односа, а ни постојање држава без посједовања основних права. Формирањем државе као субјекта међународног права, настају и основна права држава. „Поседовање фундаменталних права по овим учењима је инхерентно, независно од воље државе, а губитак неког од фундаменталних права означава нестанак државе као правне личности“ (Крећа, 2022, стр. 205). Темељна права су она која припадају некој држави по самој чињеници њеног постојања, без посебног уговора или другог разлога постанка (Етински, 2010, стр. 138). И заиста, основна права држава имају изузетан значај, прије свега као начела међународне заједнице, којима се уређују најважнији односи између држава. Могу настајати међународним уговором, али то није обавезно. Усљед јачања позитивноправне школе међународног права основна права и дужности држава добијају позитивно правну основу. У складу са тим, утемљење ових права тражи се у обичајном праву, али се могу наћи и у уговорном праву (Етински, 2010, стр. 138), што ћемо видјети у наставку текста.

Сва та права и обавезе које државе посједују можемо подијелити на основна (оригинарна) и уговорна (деривативна) права (Савић, 2015, стр. 206). Једном ријечју, основна права држава су она која настају самим чином настанка државе као субјекта међународног права, а уговорна права проистичу из међународноправних уговора, гдје је потребан изричит пристап одређене државе да ће се придржавати права и обавеза из тог уговора. С обзиром на то да је ријеч о живој материји која се налази у процесу еволуције, може да се каже да је, у погледу правне природе, чине три групе правила: а) императивна правила (*jus cogens*), б) универзална позитивноправна правила, и ц) правила која нису правна већ садрже одређене моралне и политичке захтјеве (Етински, 2010, стр. 139).

Да би се извршила кодификација свих основних права и дужности држава, која је значајна како би сва та права прерасла у општа правила међународног права, односно како би постала извором права и дужности за све државе свијета у формалном смислу (Савић, 2014, стр. 354), потребно је анализирати велики број докумената донијетих под окриљем Уједињених нација, као и на различитим врстама конференција, било да се ради о онима у оквиру неких других међународних конференција или да су у питању састанци представника држава. У ранијем периоду, постојале су одређене тенденције када је кодификација у питању, па се дјелимична кодификација основних права држава може пронаћи већ у оквиру Повеље УН, што ће детаљније бити разрађено у наставку текста, између осталог и у Декларацији принципа међународног права о пријатељским односима и сарадњи држава из 1970. године, затим Повељи о економским правима и дужностима држава из 1974. године, а на регионалном плану у Конвенцији о правима и дужностима држава из 1933. године (Krivokapić, 2017, стр. 288). Важно је истаћи да поменута Декларација из 1970. године не садржи таксативно набројана основна права држава, односно не може се пронаћи јасно дефинисана класификација, али се у њеној садржини може препознати оквир тих права па и дужности држава. Тачније, нису у свом чистом облику унијета у Декларацију, већ представљају правне вриједности које је Декларација узела за основу конструкције фундаменталних начела међународног права која треба да регулишу односе између држава (Крећа, 2022, стр. 207). „У свему томе, не треба занемарити ни судску праксу, јер су у пракси прокламована права „брусе“ и добијају сјај и јасноћу или, због некоришћења, бледе и нестају“ (Етински, 2010, стр. 140). С обзиром на то да се утемељење ових права тражи у обичајном праву, несумњиво је да она права која су садржана у Повељи УН важе и као универзална обичајна правила (Етински, 2010, стр. 139).

Осврћући се на кратак историјат настанка основних права држава можемо видјети да је 1949. године, Комисија за међународно право израдила Нацрт декларације о правима и дужностима држава који садржи листу основних права држава, а то су: право на независност, право да слободно врши своје надлежности, право на сопствену јурисдикцију над сопственом територијом и над свим лицима и стварима на њој, право на једнакост са другим државама, право индивидуалне или колективне одбране против оружаног напада (Етински, 2010, стр. 141). Данас претежно на основна права држава гледамо кроз начела Уједињених нација у којима је изложено право народа на самоопредјељење, о којем ће бити више ријечи у наставку рада, те друга начела и дужности држава, којих се придржавају све државе, па и оне које се не налазе у саставу УН. Члан 51. Повеље УН право на самоодбрану (самоодржање) одређује као урођено право сваке државе, па чак и

у случају да она није члан УН.

Поједини најважнији вишестрани уговори закључени после Другог свјетског рата могу да садрже нека од основних права држава. У литератури проф. Креће можемо пронаћи класификацију основних права држава у три групе: право на једнакост, право на саобраћај у ширем смислу и право државе на међународну личност (Крећа, 2022, стр. 207). Проф. Кривокапић на следећи начин врши подјелу основних права држава: 1. право на сувереност, 2. право на самоодржање (право на опстанак), 3. право на територијални интегритет, 4. право на једнакост, 5. право на имунитет од стране јурисдикције, 6. право на поштовање, 7. право посланства, 8. право на закључење међународних уговора, 9. право на слободан саобраћај, 10. право државе да буде страна у спору пред међународним судским тијелом (Krivokapić, 2017, стр. 289). Декларација принципа међународног права о пријатељским односима и сарадњи држава из 1970. године у себи садржи следеће принципе: принцип по којем би државе требале своје међународне спорове рјешавати мирним путем на начин да не буду угрожени међународни мир и безбједност; принцип који се односи на дужност да се не мијеша у ствари које се налазе у домаћој надлежности било које државе, у складу са Повељом; обавеза држава да сарађују у складу са Повељом; принцип једнаких права и самоопредјелења народа; принцип суверене једнакости држава; принцип по којем државе треба да у доброј вјери испуњавају обавезе преузете Повељом (The Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States 1970.).

Веома је битно обратити пажњу на промјене принципа и односа који владају у међународној организацији, јер те промјене итекако могу да утичу на промјене у садржини основних права држава. Најбољи примјер за то је право рата, које је у данашњем међународном праву забрањено на основу више конвенција и међународних уговора, док је у неким прошлим временима представљало једно од најважнијих атрибута суверенитета једне државе.

Свакако да се данас основна права држава у пракси врло често не поштују. Томе у прилог говори и чињеница да су она ипак права деклараторног типа, односно нису формулисана у форми *ius cogens*-а (правнообавезујућих норми међународног права). Политичка воља држава још увијек заробљава основна права и дужности држава у аксиолошкој димензији, тј. не постоје реални квалитети који би могли обезбиједити потпуне и једнаке гаранције једној држави, као што су немијешање у њене унутрашње послове, или пак, неповредивост њених граница (Савић, 2015, стр. 205). Нарочито данас, велике силе немају у свом интересу обезбјеђивање пуног поштовања и гарантовања

основних права држава. Ширењем свог утицаја оне, сасвим супротно, настоје да се што више мијешају у унутрашње ствари других држава, да учествују у прекрајању граница и сличним ситуацијама, што директно утиче на подривање међународног права и његових норми, чинећи кризу међународног права једним од основних питања данашњице.

2.1.2. Посебан осврт на суверенитет

Као што смо већ раније поменули, суверенитет представља један од основних градивних елемената државе у међународноправном поретку, али је и уједно право на сувереност једно од основних права држава. То је право и својство државне власти да је на односној територији највиша и независна од свих других власти (Krivokapić, 2017, стр. 289). Сам појам сувереност, односно суверен јавља се доста раније, још у периоду апсолутистичких монархија гдје је подразумијевао појединца – монарха, док се данас појам искључиво везује са државном влашћу и народом који је способан да буде носилац те власти (Савић, 2014, стр. 357).

Када кажемо да је државна власт суверена, сматрамо да је она самостална, непрекидна и недјелива, а што свакако можемо пронаћи и у учењима познатог француског правника Жана Бодена, који је први установио модерну теорију о суверенитету (Савић, 2014, стр. 348). „Сувереност подразумијева двије ствари: прво, *suprema potestas* под којим се подразумева да држава нема изнад себе никакву власт изузев међународног права, а друго, *summa potestas* у смислу стварне, фактичке власти на државној територији“ (Крећа, 2022, стр. 159). Дакле, независност или самосталност се сматра једном од главних особина суверености, њеним саставним дијелом, путем којег држава има право на извјесну слободу у односима са другим државама, али треба узети у обзир да она није увијек неограничена, а као доказ за то је управо међународно право, које је израз фактичке међузависности (Етински, 2010, стр. 115). У другом случају мора постојати организација власти у виду институција које ће бити способне да одржавају власт на тачно утврђеној територији и које ће бити исто тако независне приликом обављања својих основних функција. Непрекидност се огледа у томе да су сви носиоци власти подложни промјени, што вјештачким што природним путем, услед смрти. Недјеливост представља способност да сви државни органи добијају своју надлежност од стране суверене свласти (Савић, 2014, стр. 348). Док „као правна категорија, суверенитет има квалитативни и квантитативни карактер. Први се манифестује у слободи држава да у

границама општег међународног права уређују своје односе... Квантитативни вид суверенитета састоји се у серији атрибута као што су: право на самозаштиту и самоодбрану, трајан суверенитет над природним богатствима, право закључивања међународних уговора, активно и пасивно право посланства итд.“ (Савић, 2014, стр. 357).

Поред Бодена, од 16. па све до 21. вијека било је још много теоретичара који су из свог угла дефинисали појам суверенитета, попут Русоа, Хобса, Хегела и других. Међутим, без обзира на садржаје тих теорија, суверенитет се и данас посматра основним елементом државности. „Врховна власт да би била суверена мора бити ефективна, независна, легално конституисана, легитимна (од стране становништва), јавна и функционална, у складу са правилима међународног права, што је опет, апстрактна одредница квалитета елемената државности“ (Савић, 2014, стр. 351).

Без обзира на неке нове особине и промијењене околности у савременом међународном окружењу и пракси међународноправне доктрине, суверенитет и даље остаје саставни атрибут сваке државе. Усљед наведених промјена али и због свеprisутних политичких циљева држава, долази до појављивања неких нових атрибута државности који неријетко нарушавају кредибилитет постојећих, нарочито када је ријеч о суверенитету. Под утицајем Конвенције о правима и дужностима држава из Монтевидеа (1933) и њеног дијела посвећеног праву државе на успостављање међународних односа са другим државама, јавља се међународно признање (Савић, 2014, стр. 352) као додатни елемент државе, односно државности уопште, који отвара многа нова питања државе као субјекта међународних политичких односа и међународног права. Сви ти нови елементи могу послужити приликом описивања појма државе и за неко додатно објашњење државе у 21. вијеку. Али ниједан од њих не утиче на ефективност постојања, односно не представљају конститутивне елементе, јер држава, тј. државна организација, може постојати и без додатног међународног признања. Битни су они елементи – територија, становништво и суверена власт, који омогућавају функционисање државе као правно-политичке организације.

У пракси, више пута је нарушаван суверенитет појединих држава. Исто тако, било је случајева у којима су приликом међународних признања држава занемаривани недостаци њених конститутивних елемената. Дјеловање појединих свјетских сила и њихових спољних политика често се одражавало у виду нарушавања суверенитета држава, не само споља, већ и изнутра, нпр. методама мирних револуција (Савић, 2014, стр. 352). Неријетки су случајеви у којима државе својевољно дио свог суверенитета преносе на друге инстанце, желећи тиме да постигну одређене својеврсне циљеве. Најчешћи

примјер је Европска унија, у којој државе на штету сопственог суверенитета преносе велики број надлежности на међународну организацију. Тим путем државе су се одрекле апсолутног ексклузивитета на сопствену сувереност (Савић, 2014, стр. 358). Прекрајање државних граница и успостављање нових државотворних ентитета честа је појава у међународним односима. Разлози за то, проналазе се у недостацима норми међународног права и непостојању норми *Ius Cogens*-а, али и јер не постоји артикулисана политичка воља и реална моћ која би то могла спријечити (Савић, 2014, стр. 353). Из тога слиједи да суверенитет веома често губи на значају, доводећи се у везу са другим појавама из међународног окружења, па су тако настали појмови попут војног суверенитета, економског суверенитета, нукларног суверенитета и сл. иако постоји велика опасност од довођења у везу тих појмова са суверенитетом државе како смо га раније дефинисали. И у савременим државама, онима које ми данас посматрамо и о којима говоримо, независност и сувереност представљају двије карактеристике суверенитета које су међусобно условљене. Нарушавањем суверенитета доводи се у питање независност многих међународнопризнатих држава, јер сувереност може постојати без једнакости, али не без независности (Савић, 2014, стр. 356). И у оквиру УН, сувереност постоји као важан појам. Државе су све више међусобно зависне потписивањем великог броја међународних уговора под окриљем УН, као и чланством у њеним специјализованим агенцијама, те другим међународним организацијама. Само су обавезе садржане у седмој глави Повеље УН ратификовали парламенти 192 државе (Раčić, 2010, стр. 149), што довољно говори о одрицању великог степена суверености ради остваривања заједничког интереса очувања међународног мира и безбједности. Ове и сличне теме које су у директној вези са насловом рада, биће нарочито обрађене и приказане у средишњем дијелу овог рада.

2.2. Актуелни изазови државности

2.2.1. Право народа на самоопредјелјење

Стварање државе заснива се на одређеним начелима, која су се мијењала током историје. Првобитно, то је било начело равнотеже снага, заступљено у 18. вијеку. Начело легитимитета и начело народности јавља се у 19. вијеку, при чему је начело народности посебну примјену добило у Првом свјетском рату.

У вези са настанком држава и појмом државности потребно је посебно размотрити право народа на самоопредјелјење. „Под појмом права народа на самоопредјелјење подразумева се право народа под туђинском влашћу на формирање независне државе или стицање статуса који би био израз слободне воље народа“ (Аврамов & Крећа, 2008, стр. 83). Односно, своди се на то да сваки народ има право да одлучује о сопственој судбини. Право на самоопредјелјење није нов појам у међународним односима, јер се јавља и у времену настанка првих буржоаских држава, али посебан значај добија приликом Француске буржоаске револуције крајем 18. вијека. Међутим, не смијемо занемарити ни чињеницу да је у одређеном облику, као идеја, жеља, постојало и са настанком првих цивилизација, у контексту настојања друштвених заједница да сачувају своју слободу. Али, како већ поменусмо, уз помоћ идеја Француске буржоаске револуције, посебно идеји да суверенитет припада народу, јављају се одређени помаци. По први пут у то вријеме јавља се и плебисцит, за који многи кажу да је претеча овог принципа.

Сврха постојања начела је била да се под изговором права на самоопредјелјење легитимизују револуционарне радње и промјене у борби против феудализма. Нешто касније, у 19. и почетком 20. вијека начело је имало интегративну функцију и било је основ за формирање модерних држава. Тада познато више као начело народности него као принцип самоопредјелјења народа, било је звијезда водиља покрета који су се борили за национално уједињење и стварање националних држава. Први свјетски рат је такође био прожет начелом народности, који је подразумијевао „ослобођење свих европских народа од туђинске власти и формирање сопствене независне државе“ (Krivokapić, 2017, стр. 506). Од посебног значаја за принцип је и документ „14 тачака“ председника САД Вудроа Вилсона, кроз који се провлачи право народа на самоопредјелјење и служи као политички основ за преуређење Европе након Првог свјетског рата. Наиме, третирано је више као политички принцип него као правно начело (Етински, 2010, стр. 143). У том периоду, Вилсон и Лењин су на потпуно другачији начин гледали право на

самоопредјељење. Лењин је заступао она становишта која су најбоље пријањала уз функцију социјалистичке револуције, док је Вилсон на то гледао под утицајем западне демократске теорије, дефинишући право на самоопредјељење као право народа да сам управља собом (Kaseze, 2011, стр. 37). Принцип самоопредјељења након Првог свјетског рата унесен је у Версајски мировни уговор, док су га као политички принцип прихватиле све земље побједнице у Првом свјетском рату. Врло често, као политички принцип био је подређен другим интересима приликом склапања мировних споразума, другим ријечима – самоопредјељење се третирало као ирелевантно кад год је било извјесно да је народна воља противна геополитичким, економским и стратешким интересима побједника у Првом свјетском рату (Kaseze, 2011, стр. 41). Његов прави развој као начела међународног права, почиње тек после Другог свјетског рата, када је по том принципу вршена деколонизација и ослобађање држава од сваке стране доминације.

Повеља УН посебно истиче развијање пријатељских односа између нација на основу начела равноправности и самоопредјељења народа. У ствари, ово право формулисано као „начело равноправности и самоопредјељења народа“ може се наћи на два мјеста у Повељи УН. У ставу 2. члана 1. Повеље, „развијање међу нацијама пријатељских односа заснованих на поштовању начела равноправности и самоопредјељења народа“ наведено је као један од циљева Организације. Оно је наведено и у члану 55., у глави IX Повеље, која се односи на економску и социјалну сарадњу: „У циљу стварања услова стабилности и благостања који су неопходни за мирољубиве и пријатељске односе између нација, засноване на поштовању начела равноправности и самоопредјељења народа, Уједињене нације раде на унапређењу: повећања животног стандарда, решавања међународних економских, социјалних, здравствених и сродних проблема и свеопштег поштовања и уважавања људских права...“ (Етински, 2010, стр. 142). Међутим, уношење поменутих начела у оквире Повеље УН није прошло без претходних трзавица и негодовања појединих земаља потписница, највише из страха да одредба о самоопредјељењу не изазове грађанске ратове и сецесионистичке покрете (Kaseze, 2010, стр. 61), што ће се донекле показати и као тачно. Поред овога, постојао је и страх од потенцијалне злоупотребе самог појма, нарочито код великог броја истакнутих политичких лица. Било како било, уношење начела у Повељу означило је прекретницу из разлога што је принцип самоопредјељења народа прерастао из политичког у правни стандард понашања. „Током времена, државе чланице УН постепено су преокретале тај стандард у правило које непосредно обавезује државе“ (Kaseze, 2010, стр. 64). Такође, Декларација УН о давању независности колонијалним земљама и народима из 1960.

године и Међународни пактови о људским правима из 1966. године помињу и одређују право народа на самоопредјелење. Од великог значаја јесте и Декларација принципа међународног права о пријатељским односима и сарадњи држава из 1970. године. Као резултат тог документа настало је правило којим се самоопредјелење гарантује расним групама под одређеним условима, али не и сувереним државама или мањинама које живе у тим државама, према постојећем међународном праву (Kaseze, 2010, стр. 136). Она је захтјевала од државе да омогући расним групама да имају приступ институцијама власти. У ствари, ова Декларација је начело самоопредјелења народа садржано у Повељи УН додатно разрадила и протумачила (Račić, 2010, стр. 147). Исто тако, може се наћи и у регионалним међународним уговорима, као што је Афричка повеља о људским правима и правима народа. Право на самоопредјелење помиње се и у Бечкој декларацији и Програму акције, које је усвојила Конференција УН о људским правима 1993. године.

Данас, право народа на самоопредјелење спада у основна начела савременог међународног права, али предмет је спора шта оно заиста значи, односно која је његова садржина – коме припада, ко има право употребе и сл. По правилу, сваки народ има право да одлучује о својој судбини, што се наводи и у дефиницији, а то подразумева да сам одлучује о свом политичком положају, да остварује свој привредни, културни и др. развој, као и да располаже својим ресурсима. Конкретно, сваки народ има право да самостално бира друштвено-политичко и економско уређење, да одлучује да ли жели да се ријеша стране доминације, да се отцијепи и створи независну државу, да има право на уједињење са другим народима. „Један народ не може ни у ком случају да буде лишен својих властитих средстава за живот“ (Етински, 2010, стр. 144). Народ је означен као становништво у цјелини, без обзира на вјерске, етничке, језичке и друге разлике.

Такође, ово право има своју унутрашњу и спољашњу димензију. У оквиру унутрашњег права и државних надлежности самоопредјелење је детерминисано правним поретком одређења државе. Међународноправне норме које регулишу право на самоопредјелење, а у зависности од случајева на које се односе и актуелних помјерања граница примјене, данас лако улазе у колизију са другим нормама међународног права, на првом мјесту са оним које регулишу међународни статус државе. Подјела на унутрашње и међународно самоопредјелење управо генерише све практичне, односно фактичке недоследности и конфликте (Savić, 2018, стр. 122). Право на унутрашње самоопредјелење се остварује унутар политичког система једне државе, за коју се подразумева да је суверена. Оно се своди на право сваке државе да слободно, без страног мијешања изабере форму свог социјалног система (политичко самоопредјелење)

и права да слободно располаже својим националним изворима и ресурсима (економско самоопредјелење). Право на спољашње самоопредјелење односи се на право избора институционалног оквира за константно вршење поменутог унутрашњег самоопредјелења (Крећа, 2022, стр. 167). Једна од основних карактеристика права на самоопредјелење народа, нарочито када је у питању спољашње право, јесте универзалност. Та универзалност се може пронаћи у оним одређењима која су усмјерена на то да право на самоопредјелење припада „свим народима“. Међутим, грешка би била универзалност изједначавати са неограниченошћу. „У вршењу права на самоопредјелење постоје ограничења утврђена како самом нормом садржаном у члану 8. Декларације начела међународног права о пријатељским односима и сарадњи између држава, тако и ограничења која произлазе из других норми у ситему међународног права“ (Крећа, 2022, стр. 167). Дакле, Декларација принципа међународног права о пријатељским односима и сарадњи држава (1970) у себи садржи основно ограничење спољашњег самоопредјелења, гдје се говори да то право не смије бити тумачено на тај начин да допушта било какву врсту радње која има за циљ да угрози, потпуно или дјелимично, територијални интегритет и политичку независност било које суверене и независне државе, која се понаша у складу са начелом равноправности и самоопредјелења народа. Изучавање овог ограничења нарочито ће бити значајно приликом објашњења настанка нових облика државности, које ће бити детаљније приказано у наставку рада.

2.2.2. Право народа на самоопредјелјење као средство за остваривање сецесије

Сецесија представља посебан начин губљења државне територије. У суштини, сецесија представља отцјепљење неког дијела државе из жеље за стварањем нове, посебне државе, или припајањем некој другој већ постојећој држави. Сецесија је најчешће посљедица политичких, националних, вјерских и других проблема и расправа у земљи, гдје није неизоставан ни спољашњи, међународни фактор. Сецесија, за коју се обично каже да је један вид права народа на самоопредјелјење, није у складу са међународноправно признатим принципом територијалног интегритета. У унутрашњем праву сецесија је забрањена. С друге стране, међународно право признаје и дозвољава сецесију уколико она представља остваривање права народа на самоопредјелјење. Са смањењем броја држава које се налазе под колонијалном влашћу или другом страном доминацијом, сецесија губи свој значај али и помињање у међународним документима – што опет не значи да сецесије нема и да се она не дешава. Штавише, с обзиром на то да је посљедица више политичких трвења и чинилаца, сецесија је увијек присутна.

Велики број теоретичара, у периоду између Првог и Другог свјетског рата оспоравали су сецесију као правну категорију. Након ратова, управо на инсистирање СССР-а и СФРЈ, право на самоопредјелјење је унијето у Повељу УН као један од циљева Организације. С обзиром на то да у Повељи није дефинисан механизам примјене овог начела, оно је остало „дефектно правно правило“ (Аврамов, 2008, стр. 184). Начело је унијето и у друге Пактове, али је раздвојено од сецесије.

Међутим, на 25. засједању Генералне скупштине УН 1970. године, једногласно је усвојена Декларација принципа међународног права о пријатељским односима и сарадњи држава, у којој је начело самоопредјелјења постављено шире, ван оквира процеса деколонизације што је представљало значајну промјену. Специфично је што је баш Југославија била та која је посебно навијала да се тако нешто деси, док су многе западне земље биле резервисане по питању новодонесене одлуке. Сматрале су да таква одлука није у складу са Повељом УН, а неке од држава су одбациле сецесију уопште. Иако је право на самоопредјелјење овим путем проглашено за правни принцип, Декларација је наглашавала да ништа не смије бити тумачено „тако да дозвољава или охрабрује на било какву акцију која би разорила или нарушила, потпуно или дјелимично, територијални интегритет или политичко јединство суверених и независних држава“ (Аврамов, 2008, стр. 187). Од тада се сецесија посматра од случаја до случаја. Према наведеној Декларацији сецесија се не искључује у потпуности, а за њено остваривање

потребно је да постоје увјерљиви разлози. Може се рећи да слједећи услови морају бити задовољени да би се дозволила сецесија: „када централна власт суверене државе константно одбија да призна партиципаторна права религиозним и расним групама, грубо и систематски нарушава њихова фундаментална права и затире могућност постизања мирољубивог споразума унутар оквира државне структуре“ (Kaseze, 2011, стр. 144). Дакле, само онемогућавање представљености народа у власти, не представља довољан услов за оправдање сецесије, већ је потребно да постоје много дубљи разлози за то, попут кршења основних људских права и других претходно наведених.

Сецесија се може посматрати на два начина. Из угла државе представља губитак територије, а из угла народа, групе, заједнице која се издваја представља начин стицања територије и инструмент за остварење државности (Savić, 2018, стр. 124). У сваком случају сецесија подразумева одређене територијалне промјене, које су врло често утицале на натакан нових држава или државотворних ентитета и свакако да спада у актуелне изазове са којима се појам државности данас сусреће.

Након завршетка Хладног рата, долази до појаве једностране сецесије, као инструмента за остварење права на самоопредјелјење народа, која је са собом донијела и низ негативних промјена у међународноправној пракси. Од тада, чак и међународно право признаје сецесију под условом да је она настала као остварење права на самоопредјелјење народа. Оно што представља проблем јесте што се у том случају међународно право директно суочава са унутрашњим, према којем је сецесија забрањена, уколико другачије није дефинисано уставом конкретне државе. Тај проблем је посебно дошао до изражаја приликом распада Југославије и отцјепљења појединих њених република, о чему ће касније бити више ријечи.

Раскорак између међународног и унутрашњег права по питању сецесије и права на самоопредјелјење изазива многе дискусије међу великим бројем теоретичара ове области. Истовремено, постоји и велики број држава које наглашавају потребу посматрања сецесије од случаја до случаја, гдје се одмах може примијетити тенденција за политичком моћу и утицајем изнад права. С тим у вези важно је поменути и територијални интегритет држава, који је гарантован међународним правом, али само под условом да државе испуњавају одређене услове као што су демократија, поштовање људских права, поштовање различитости и сл. Данас, сецесија се заиста посматра као једини инструмент остварења права на самоопредјелјење, али исто тако оно зависи од међународног признања од стране других држава, која представља ствар политике а не права.

„Главни предуслов за остварење сецесије можемо одредити као флагрантно кршење људских права, колективно угрожавање и постојање дискриминације унутар државе од стране централне власти. С друге стране, основни критеријуми за сецесију као инструмент самоопредјелења у унутрашњем аспекту јесу: воља народа, демократски принципи одлучивања, заштите и остварења основних грађанских и политичких права у процесу сецесије, те вањски који подразумевају равноправност и међународну легитимацију, те територијалност у оквиру постојећих (унутрашњих граница), које се сецесијом интернационализују“ (Савић, 2020, стр. 432).

Завршни акт Конференције о безбједности и сарадњи у Европи, садржи одредбе које сугеришу државама да поштују равноправност свих народа и њихово право на самоопредјелење, али обавезно дјелујући у складу са Повељом УН и другим нормама међународног права, посебно оне усмјерене на територијални интегритет држава. „Наведени документи указују на супротстављеност начела самоопредељења народа и начела очувања територијалног интегритета државе. Тензија између ова два начела се нормално разрешава начелом унутрашњег самоопредељења“ (Етински, 2010, стр. 145). То значи да све државе које су етнички хетерогене, односно које посједују становништво које припада различитим етничким групама, својим групама дају одређену аутономију како би им се обезбједила могућност очувања њихових посебности, учествовања у власти и сл. „Према томе, ово право не може да буде основ за легализацију сецесионистичких циљева народа или група који живе у вишеетничкој држави“ (Етински, 2010, стр. 145). Упркос таквој чињеници, у пракси су се дешавали случајеви у којима је долазило до стицања независности појединих дијелова држава изван процеса деколонизације, у ситуацијама када није у питању миран разлаз, када је одсуство договора довело и до покретања разних врста конфликта, нарочито оружаних. Чак нам и данашња пракса показује како право на самоопредјелење народа не губи свој значај. Проглашење једностране независности тзв. Косова покренуло је многа нова питања у оквиру међународног права, а нека од њих и дан данас чекају на свој одговор. Распад Југославије је можда и најбољи показатељ злоупотребе права на спољашње самоопредјелење народа, јер њене републике у тренутку распада нису имале основа према међународном праву да искористе то право на спољашње самоопредјелење (Kaseze, 2011, стр. 309). Овим и још многим питањима ћемо се бавити у средишњем дијелу рада.

3. Држава у међународним политичким односима

3.1. Одређење државе и државности у међународним политичким односима

Субјекти међународних односа су заправо носиоци радње или одређене активности у односу према другим субјектима међународних односа. Дакле, то су најпростије речено учесници у међународним односима. Поред тога што су носиоци радње и што активно учествују у међународним односима, субјекти такође утичу на међународне односе и условљавају их (Димитријевић & Стојановић, 1996, стр. 85). Субјекти међународних односа носиоци су одређених дјелатности и збивања карактеристичних за садржај међународних односа. „То значи да се под субјектом разумијева сваки носилац неке активности која утјече на међународне односе у позитивном или негативном стању“ (Vukadinović, 1998, стр. 101).

Да бисмо за неког субјекта могли рећи да је субјекат међународних односа, прије свега је потребно да испуњава четири важна критеријума, а то су: организованост, независност, политички значај и међународни значај. Управо ти критеријуми праве разлику између субјеката међународних односа и субјеката међународног права, јер без обзира на сличност, постоје суштинске разлике између та два појма. Субјекти међународног права уједно су и субјекти међународних односа, што се не може рећи за све субјекте међународних односа, с обзиром на то да неки од њих не испуњавају услове међународноправног субјективитета. С тим у вези, јављају се и три врсте субјеката међународних односа – национални, међународни и транснационални субјекти међународних односа. Класификација субјеката међународних односа такође зависи и од водећих теорија, тј. да ли их посматрамо са аспекта реализма и неореализма, или либерализма и неолиберализма (Janev, 2002, стр. 60).

Национални субјекти означавају на првом мјесту државе, те друге националне организације које у одређеном моменту теже државности. Држава представља најстаријег субјекта међународних односа. Нарочито значајна, држава постаје након 1648. године и потписивања Вестфалског мировног споразума. Том приликом се развија концепт државног суверенитета, који држави даје примат у односу на све друге облике заједница, те њену власт означава као једну и независну. Тај период означава почетак модерних међународних односа у којима држава, независна и суверена, постаје главни субјекат међународних политичких односа. Држава активно учествује у међународним

односима, утичући на тај начин на ток међународних односа, али и улазећи у односе са другим субјектима, путем чега може мијењати своје позиције, моћ и начин дјеловања. И данас државе јесу главни, али не и једини субјекат међународних односа. Појавом других субјеката и њиховим све већим ширењем положај државе у међународним односима је доста угрожен.

Као што је потребно да испуњава услове у погледу конститутивних елемената да би била субјекат међународног права, држава мора да посједује и главне/основне конститутивне елементе да би се сматрала државом у међународним политичким односима. Ти конститутивни елементи представљају срж државности о којој ми треба да говоримо у наредном одјељку.

3.2. Држава као национални субјект међународних политичких односа

Држава представља основни правни и политички субјект (Janev, 2002, стр. 61). Свој правни субјективитет држава остварује тако што активно дјелује у правним односима као носилац одређених права и обавеза, испуњавајући на тај начин правну способност, што је чини субјектом права (Visković, 2001, стр. 207). Правна способност подразумијева неокрњен правни субјективитет, одосно све елементе независне личности, право да тужи и својство да буде тужена и преузме одговорност, способност закључивања уговора и сл. (Janev, 2002, стр. 61). С друге стране, као политички субјект, држава посједује способност да дјелује у међународним односима.

Држава спада у врсту националних субјеката међународних односа, али без њеног постојања не би било могуће објашњење/одређење и свих других врста субјеката које смо претходно навели (међународних организација, транснационалних организација...). Једна од основних одлика субјеката међународних односа, а коју наводи и В. Иблер у свом дјелу Међународни односи, јесте та да субјекти дјелују вољно, и више мање свјесно, те намјеравано, да би на тај начин обезбједили свој опстанак. „Највјероватније је централна и основна истина која вриједи у међународним односима та, да се понашање држава прије свега и више од свега равна бригом и борбом државе за самоодржањем“ (Ibler, 1971, стр. 54). Управо због стално присутне тежње за преживљавањем и опстанком, државе све своје напоре усмјеравају ка томе да буду и остану признате, константно јачајући своју снагу и постојеће намјере.

Приликом одређивања појма државе и описивања држава овом приликом предност се даје оним обиљежјима која су свим државама заједничка и неопходна да би улазиле у међународне односе, а занемарују се оне особине специфичне само за поједине државе или групе држава (Димитријевић & Стојановић, 1996, стр. 90). Више је аутора који на различит начин интерпретирају конститутивне елементе државе као субјекта међународних односа, те ћемо се у раду фокусирати на ону која је једна од најчешће коришћених. Најважније особине, односно атрибути који државу разликују од других субјеката међународних односа, али је чине и националним субјектом међународних односа, јесу:

- Територија
- Становништво
- Власт
- Национална привреда
- Култура²³

Видимо да теоретичари међународних политичких односа баш као и правни теоретичари, такође истичу значај прва три елемента, односно атрибута државе. Без територије, становништва и власти свакако не бисмо могли говорити о држави ни у међународним односима, али ни у међународном праву. Поред поменутих, видимо да постоје и додатна два која управо државу издвајају у погледу дефинисања из угла међународних односа. У наставку текста, објаснићемо сваки атрибут понаособ и приказати зашто су баш они значајни у контексту државе као националног субјекта међународних односа.

- 1) Државна територија представља специфичан тродимензионални простор сачињен од копна, воде и ваздуха, који је насељен сталним становништвом те државе и налази се под сувереном влашћу државе. Спознавање територије државе је битно из два основна разлога. Прије свега, на тај начин можемо да поредимо двије или више држава у односу на територију коју заузимају, а такође она знатно утиче и на позиционирање државе у међународним односима. Мјерила за описивање државних територија јесу величина, квалитет и географски положај. Свака од

² Шире в., Димитријевић, В. Стојановић, Р., *Међународни односи*, (1996, Београд), 90-113.

³ У вези са неким другим класификацијама погледати: Vukadinović, R., *Međunarodni politički odnosi*, (1998, Zagreb); Ibler, V., *Međunarodni odnosi*, (1971, Zagreb).

ових категорија даје различите особине одређеној државној територији, те јој на тај начин додјељују одређене специфичности, карактеристичне само за тај одређени простор. Величина територије представља квантитативно изражавање величине њене површине (Димитријевић & Стојановић, 1996, стр. 91). Могу да постоје и мале и велике државе истовремено, што нпр. понекад знатно утиче на њихово позиционирање у међународним односима. Веће државе под својом влашћу имају и већи број становника, на тако великој површини обухватају много природних ресурса и богатстава, који могу да утичу на развој државе која је у питању, а самим тим и на њен бољи положај у међународним односима у односу на мање државе. Квалитет једног простора се мјери у односу на економску вриједност земљишта и воде. То значи да се мјери колико има обрадиве површине у односу на необрадиву, да ли је земљиште погодно за бављење иједном граном пољопривреде, какви су климатски услови итд. „Стратегијски значај квалитета територије своди се делимично на један вид економског: наиме, у кризи и оружаном сукобу добија нарочиту важност пољопривредна и сировинска самодовољност територије“ (Димитријевић & Стојановић, 1996, стр. 92). Управо ово нам говори да држава која има добар основ да сама себи довољно производи, не само храну већ и друге сировине од значаја за стратешки положај, заузима повољнији положај у случају неких криза у којима се може задесити, а што је посебно својствено времену у којем ми живимо.

Географски положај је свакако јединствена карактеристика сваке државе понаособ. Он може знатно да утиче на конфигурацију тла и климу која преовладава у држави, од њега може да зависи колико ће држава бити изложена некој врсти напада, да ли се налази на важним комуникацијским путевима и слично.

Сва три мјерила се међусобно преплићу и на тај начин чине специфичност и јединственост одређене територије.

- 2) У становништво државе спадају само они људи који су трајно насељени на државној територији. Људи представљају субјективни елемент државе, те су стога изузетно битна квантитативна и квалитативна обиљежја за положај државе у међународним односима (Димитријевић & Стојановић, 1996, стр. 92). Број становника се обично узима у обзир приликом изучавања моћи једне државе. Квалитативне особине се односе на старосну структуру становништва, затим однос међу половима (да ли је заступљено више мушкараца или жена), степен писмености,

степен образовања... Све то доприноси изгледу једне државе, односно обликовању њене појаве у међународним односима. Захваљујући тим особинама можемо да одговоримо на питања попут: колика је снага државе, у којој мјери може утицати на токове међународних односа и сл.

За међународне односе, од изузетног значаја јесте национални састав становништва. У том погледу, можемо издвојити три групе држава – национално хомогене, национално нехомогене и државе чији је национални карактер тешко одредити (Димитријевић & Стојановић, 1996, стр. 95).

- 3) Државна власт окупља у себи све оне органе који имају способност да у име државе доносе одређене одлуке које ће бити прихваћене од већине становника те државе. Најпростије речено, власт је институционализована политичка моћ у доношењу одлука, њиховом извршењу и тумачењу. Посматрајући политички систем неке државе у цјелини, могу се дати одређени описи о томе на који начин се одржава власт, како одговара на потребе и захтјеве становништва, његових група и сл. За одређење овог појма често се користе и уставноправна мјерила.
- 4) Национална привреда је заиста широк појам, те ћемо се стога на овом мјесту фокусирати само на оне особине које су важне за државу у погледу субјекта међународних односа. Поред врсте друштвено-економског система и начина производње, за једну државу у међународним односима веома је важно посматрати оне особине које првенствено утичу на моћ саме државе. То су на првом мјесту подаци о предусловима за привредну моћ, у виду становништва и особина територије. Још једно важно мјерило је свакако обим и структура производње (Димитријевић & Стојановић, 1996, стр. 101). У параметре који осликавају постојеће стање спадају БДП (брuto друштвени производ) и БДП по глави становника. Изразито значајна је и зависност од свјетског тржишта, тј. однос између увоза и извоза, који може бити или позитиван или негативан. Веома важна чињеница за међународне односе јесте податак о расподјели производње, тј. да ли је подијељена равномјерно или не (да ли је искључиво усредсређена на један облик производње или на све подједнако). Такође, не треба занемарити ни потрошњу, која се разврстава у три групе: производну, личну и општу потрошњу (Димитријевић & Стојановић, 1996, стр. 102). Производна потрошња обухвата инвестиције, које потичу из више извора. Лична потрошња се односи на сва она добра и услуге којима становништво задовољава личне потребе, и то не само примарне већ и секундарне, а општа потрошња представља задовољење потреба

цјелокупног друштва. Ова општа потрошња може да се подијели на унутрашњу и спољну. Спољна општа потрошња представља издатке државе на националну одбрану и одржавање међународних односа. „Издаци за народну одбрану, тј. на издржавање војних снага, набавку и усавршавање оружја итд. нарочито су занимљиви јер омогућавају различите важне закључке о војној моћи државе, њеним намерама, њеној процени спољнополитичке ситуације“ (Димитријевић & Стојановић, 1996, стр. 104). Свакако да ови буџетски издаци могу много да кажу о положају али и будућим намјерама државе у међународним односима, уколико се помно прате. Не само да може да покаже економска кретања, већ и економски положај (моћ) државе која утиче на сва друга међународна кретања државе.

- 5) Национална култура представља оне духовне и културне вриједности и особине по којима се разликује од других држава. „Пошто постоји јака тежња да се нација изједначи са државом, то се под националном културом у међународним односима обично подразумева она особена култура која се може описати у једној држави и која је значајна да би се та држава не само разликовала од других, које имају друкчију културу, већ и да би се помоћу ње схватило и објаснило њено међународно понашање“ (Димитријевић & Стојановић, 1996, стр. 106). „Култура за сваки народ који је створио своју државу представља велику вриједност на коју су државе врло осјетљиве, за коју сматрају да је не смију изгубити, па не допуштају да им се наметне друга, туђа култура“ (Ibler, 1971, стр. 59). Постоји мноштво дефиниција самог појма култура, тако да се под појмом национална култура у овом случају дефинише само оно што је најбитније за истраживање којим се бавимо, а и у погледу међународних односа. Основни елементи који чине културу сваке државе јесу језик, религија, филозофија, идеологија, умјетност, право, обичаји... (Димитријевић & Стојановић, 1996, стр. 107). Језик представља свакако најважнији градивни елемент културе, јер се преко језика преносе све поруке и искуства са генерације на генерацију. Постоје језички хомогене и језички хетерогене државе, у којима разумијевање понекад може бити веома отежано, па самим тим такве предиспозиције доста могу утицати на њен политички систем, али и положај у међународним односима.

Када се ради о религији, то је систем увјерења која дијеле припадници више нација или само дијелови једне нације унутар државе (Димитријевић & Стојановић, 1996, стр. 108). Религија је увијек била и остала важан фактор у стварању човјековог погледа на свијет, обичаја, и дан данас, на јединствен начин обликује државу.

Колико религија може значајно на утиче на неку државу, најбољи примјер је Руска Федерација, у којој православна вјера утиче на све друге сегменте унутар државе. Поред религије, неизоставна је свакако идеологија која на специфичан начин утиче на политичке односе унутар државе али и на спољну политику. Ништа мање, у националној култури се огледа значај и националне умјетности, јер не постоји ниједно друштво које нема одређену дозу умјетничког стваралаштва у себи. Умјетношћу се ствара комуникација са другим субјектима, који међусобно прихватају или не ставове и вриједности пренијете путем умјетности. „Без обзира на уметничке вредности појединих дела, за описивање националне културе у једном раздобљу, па према томе и за међународне односе, од првенственог су значаја она дела која су остварила везу с члановима друштва, па било да су створена од савремених или ранијих уметника“ (Димитријевић & Стојановић, 1996, стр. 110). Анализом умјетничких дјела може се доћи до информација и закључака који су веома важни ради уочавања заједничких карактеристика појединих држава, али су значајни и за објашњавање понашања и позиционирања држава у међународним односима, прије свега у односу на друге државе.

Свака држава у међународним политичким односима значајно се ослања управо на наведене елементе, односно атрибуте, јер они у озбиљној мјери и утичу на њен положај и понашање у тим односима. Да је тако, потврда се може наћи у низу примјера у којима су поједине државе, сразмјерно снази и обиму елемената који је чине, доносиле и многобројне спољнополитичке одлуке. То јасно указује на то какав је значај атрибута државе који је и чине тиме што заправо јесте.

4. Одређење државноправног субјективитета у међународном праву

Да би се одредио државноправни субјективитет у међународном праву првенствено ћемо се осврнути на теоријска схватања државе као правног лица. За правну науку правни субјективитет државе представља једно од најсложенијих питања. Према ријечима Матеја Савића, чији ће рад под називом „Правна лица слична државама као субјекти међународног јавног права“ послужити као својеврстан основ за одређене државноправног субјективитета уопште, питање државноправног субјективитета, те уопште прихватање дефиниције државе као правног лица у савременом међународном праву, такође је комплексно. У 21. вијеку државне границе су доста порозније у односу на времена прије, те питања државноправног субјективитета поред теорије државе и права, доста зависе и од спољних политика држава, са којима се међународно право бори већ дуги низ година.

Када се говори о правној природи државе истичу се три схватања, тј. три правне конструкције: 1.) држава као објект, 2.) држава као субјект и 3.) држава као однос (Савић, 2014, стр. 49). Схватање државе као објекта је у данашње вријеме застарјело, и већином се посматра као карактеристика средњег вијека. Новије теорије државу посматрају у смислу субјекта, оправдавајући таква схватања на начин да је схватање државе као субјекта, односно правног лица, потребно управо због међународних односа. На тај начин међународни односи се не посматрају као односи између физичких лица унутар држава, већ као односи између држава, који се налазе изнад тих појединачних, физичких лица. Када се држава дефинише као правно лице у унутрашњем смислу, тада се као носиоци власти означавају њени органи, који врше одређене послове, док се појединачна лица у смислу становништва сматрају само дијелом те цјелине.

Држава као и све друге правне личности мора посједовати органе преко којих може дјеловати, а ти органи могу истовремено да дјелују и у унутрашњем и у међународном праву. „Самим иступањем ван територијалних граница, држава посредством органа доказује свој субјективитет у међународном праву и ужива статус правног лица које преузима права и обавезе, те уређује међусобне односе са другим државама (Савић, 2014, стр. 52).

Према схватању теоретичара О. Гиркеа, држава представља правно лице које се од других правних лица разликује на основу суверености (Gierke, 1895, стр. 475). Они који припадају нормативној теорији права, од којих је најпознатији Ханс Келзен, истичу да је држава правно лице и да се гледано са правног гледишта, третира као једна врста

друштва (Kelzen, 1951, стр. 194).

Држава је заједница која је створена државним правним поретком, те је као правно лице, персонификација те заједнице или државноправног поретка који сачињава ту заједницу. Држава као правна заједница није нешто одвојено од њеног правног поретка и то онако као што друштвеноправно лице није нешто различито од поретка који га сачињава (Савић, 2014, стр. 53). Слична је ситуација и са нашим домаћим теоретичарима, који сваки на свој начин даје суд о држави као правном лицу. Али из свих њихових полемисања може се извући закључак по којем држава јесте субјект права, дакле, држава се посматра као правно лице, било као јединствено правно биће или пак као специфична правна личност која има различите облике своје појаве (Савић, 2014, стр. 54). Држава је специфичан субјект права, који се у складу са различитим правним односима различито и појављује. Међутим, оно што је битно поменути у контексту подналова којим се бавимо, јесте да се држава мора разликовати као субјект унутрашњег државноправног поретка и међународноправног поретка. У случају када је ријеч о држави као субјекту међународноправног поретка, држава се појављује као суверено правно лице, али подједанко суверено као и друге државе. Истовремено, може се појавити и као правно лице које преузима права и обавезе добровољно, не полазећи са позиција власти (Савић, 2014, стр. 55). Ријеч је о једнаким сувереним држава које ступају у правне односе поштујући једна другу, у којима нема односа надређености и подређености. С обзиром на то да нам претходно наведено говори о изостанку принципа субординације у међународном праву, управо он омогућава држави статус субјекта јавног права, „чија се власт и унутрашња моћ уређивања односа мора поштовати“ (Савић, 2014, стр. 55). Сувереност правног лица, државама гарантује равноправан статус у међународном праву (Савић, 2014, стр. 55).

Поред свега наведеног, државе могу уједно да буду и субјекти међународног права, те с тим у вези морају да буду способне да буду носиоци права и обавеза утврђених нормама међународног јавног права. Самим тим, носиоци су истовремено одговорни у случају кршења међународних права и обавеза. Елементи пуног правног субјективитета су правна, пословна, деликтна и потпуна способност. Правна способност управо обухвата горе изнад наведену способност да се буде носилац међународно признатих права и обавеза. Пословна способност би била способност закључивања међународних уговора, као главних извора међународног права, те стварање међународноправних обичаја и сл. Деликтна способност предвиђа да у случају кршења преузетих права и обавеза међународног права постоји и адекватна правна одговорност због тог кршења.

Процесна способност представља активну и пасивну легитимацију код општих, специјализованих и арбитражних међународних судова и тијела (Krivokapić, 2017, стр. 259).

Државе представљају једине изворне субјекте међународног права. Из тог разлога, појам субјекта међународног права се изједначава са појмом државе. „Субјективитет држава у међународном праву се претпоставља, док се непостојање конститутивног елемента или неког од састојака конститутивног елемента субјективитета мора доказивати“ (Крећа, 2022, стр. 145). Истовремено, суверене државе представљају и потпуне субјекте (субјекте *stricto sensu*), јер посједују све релевантне конститутивне елементе субјективитета. То су суверене и независне јединке које улазе у међусобне односе – започињу и окончавају ратове, успостављају међусобне дипломатске односе, закључују уговоре, итд. (Savić, 2018, стр. 4). Постојање државноправног субјективитета потврђује се посједовањем свих наведених елемената правног субјективитета. Држава је у суштини једини ентитет који и посједује све елементе, а истовремено, представља и параметар за одређивање субјективитета других ентитета (нпр. међународних организација). „Држава је неприкосновени субјект међународног права, при чему њени државотворни елементи представљају фундамент њеног међународног суверенитета и, свакако међународноправног субјективитета“ (Savić, 2018, стр. 5).

5. Проблем државности у контексту тренутних околности међународног поретка

5.1. Промјене у међународном поретку и криза међународног права

Међународни поредак представља структуру коју чине државе, а унутар те структуре међусобно су распоређене на основу моћи којом располажу (Перишић, 2023, стр. 462). Појам поредак, у погледу онога што ће бити написано у наставку текста, првенствено се односи на структуру или расподјелу моћи међу државама у међународном систему (Нај, 2006, стр. 332). Можемо га дефинисати и као систем који се састоји од одређеног броја елемената, односно јединица система који се налазе у међусобној интеракцији (Перишић, 2020, стр. 42). Елементи заправо представљају субјекте међународних односа, које смо у више наврата раније дефинисали и који се налазе у перманентним односима сарадње или сукоба.

Моћ представља главног чиниоца у оквиру међународног поретка. Са промјенама у количини моћи које посједују, државе мијењају свој положај у оквиру међународног поретка, што директно утиче и на његове промјене. „Структура система мења се заједно са променама расподеле способности између јединица система. Промене структуре мењају очекивања која имамо о томе како ће се јединице система понашати, као и о исходима које ће њихове интеракције произвести“ (Waltz, 2008, стр. 109).

Осим држава, као саставни дијелови, односно јединице међународног поретка, јављају се међународне и транснационалне организације. То су такође врсте субјеката међународних односа, али они почињу да се формирају нешто касније у односу на националне субјекте (државе), у 20. вијеку, док данас имају све већи значај. Једна од основних карактеристика међународног поретка као структуре јесте управо његово повратно дејство на јединице система/структуре. Међународни поредак повратно дјелује на државе, као његове основне јединице. „Деловање структуре међународног поретка, „као целине“, на све учеснике у ствари је дејство структурисане, распоређене моћи“ (Перишић, 2023, стр. 426). Кенет Волц је био међу првим теоретичарима који су препознали ово повратно дјеловање структуре међународног поретка. „Он је уочио да кључну особину структуре у међународној политици чини „расподела способности“ држава. Расподела способности је, у ствари, расподела моћи – поредак моћи, а структура „као целина“ је структурисана моћ. Деловање структуре међународног поретка, „као целине“,

на све учеснике (субјекте) у ствари је дејство структурисане, распоређене моћи“ (Перишић, 2020, стр. 43). За разлику од унутрашњих политичких поредака, гдје постоје односи хијерархије између јединки, у међународном политичком поретку анархичност подразумева односе координације између јединки које су формално једнаке (Janev, 2002, стр. 166), што значи да све док говоримо о анархичности међународног поретка, државе у стварности имају једнаке функције, при чему се структура мијења само уколико дође до промјене у расподјели моћи између јединки, тј. држава. У прилог томе говоре управо они учесници који прихватају тренутну расподјелу моћи унутар међународног поретка јер на тај начин и сами увећавају количину моћи којом располажу, те лакше долазе до остварења сопствених националних интереса, и на лакши начин доносе важне спољнополитичке одлуке. Осим на положај и понашање одређене државе, структура као цјелина (Перишић, 2020, стр. 43), може да утиче и на односе између држава, њихову комуникацију и везе, и то не само локалног, већ и регионалног и међународног типа. Наравно, треба напоменути да је Волц као теоретичар представник реалистичке школе мишљења, која на овако представљен начин посматра формирање и дјеловање међународног поретка, које опет може бити различито представљено у другим теоријским концепцијама.

Положај државе у међународном поретку зависи као што смо већ рекли од количине моћи којом она располаже, а опет моћ, зависи и од других фактора, међу које можемо убројати величину територије, број становника, географски положај, расположивост природним ресурсима, економски и војни потенцијал итд. Међусобно, државе се разликују по величини, богатству, снази и форми, па се, с тим у вези, разликују и у виду способности које посједују за извршавање основних задатака у међународном поретку (Janev, 2022, стр. 167). Дакле, међународни пореци се мијењају, прије свега услед промјена у расподјели моћи између јединица система, тј. држава. Истовремено, промјене структуре, тј. промјене међународног поретка мијењају и наша очекивања о томе како ће се јединице система, у првом реду државе, понашати, као и то какве ће последице то понашање произвести (Waltz, 2008, стр. 109). Према томе, можемо говорити о три врсте међународног поретка: унполарном, биполарном и мултиполарном међународном поретку, и то је нека устаљена, најопштија класификација међу теоретичарима међународних односа. У неким случајевима можемо говорити и о дифузном међународном поретку, у случају да је моћ у потпуности равномјерно распоређена (Димитријевић & Стојановић, 1996).

Униполарни међународни поредак влада онда када постоји само један центар моћи. У том случају обично говоримо о једној држави у којој је концентрисана највећа количина моћи, и све друге државе су усмјерене према њој. Када говоримо о биполарном поретку, обично је ријеч о два пола, односно моћ је јасно распоређена на два дијела, према двјема државама које између себе дијеле моћ. Мултиполарни поредак је поредак у којем постоји више центара моћи, те се моћ распоређује на више страна, тј. постоји више држава у којима је концентрисана приближно једнака количина моћи. Када долази до промјена и смјењивања међународних поредака, увијек се таква промјена дешава на штету оног претходног. Пракса је показала да претходни поредак прво улази у кризу, што може да изазове многе сукобе локалног и регионалног типа, који даље могу и да прерасту у сукобе свјетских размјера.

Други свјетски рат као сукоб огромних размјера, настао је на темељима кризе Версајког поретка, у оквиру којег је дошло до промјена у количини моћи којом су располагале најзначајније државе тог времена. На првом мјесту долази до опадања моћи Француске и Велике Британије, а са друге, до нарастања моћи поражене Њемачке, те повећања количине моћи којом су до тада располагале Јапан и САД (Перишић, 2023, стр. 426). Такође, крајем осамдесетих година 20. вијека долази до кризе и рушења биполарног поретка успостављеног у току Хладног рата. Совјетски Савез је у годинама прије доживио огромну кризу услед опадања моћи коју је до тада та велика свјетска сила посједовала. Та чињеница, уз низ додатних унутрашњих и спољашњих фактора, допринијела је убрзаном распаду (дезинтеграцији) државе. До тада постојећи биполарни поредак, замијењен је униполарним, у којем САД постају главни центар моћи, што им омогућава да постану хегемон у сваком смислу те ријечи, вршећи дио војног, политичког, економског и културног утицаја широм свијета (Перишић, 2023, стр. 427). Распад Совјетског Савеза у потпуности је промијенио геополитичку структуру цијелог послеријатног свијета. „Политички вакуум на европском континенту и шире попуњаван је све већим политичким утицајем САД и земаља Европе које себе сматрају победницама у хладном рату“ (Ђукић, 2011, стр. 383). У таквим околностима израћао је нови облик политичког поретка. Како смо већ поменули да свака од криза погодује промјенама поретка, изазива сукобе локалног и регионалног типа у различитим дијеловима свијета, тако и тада долази до избијања сукоба у које спадају и сукоби настали на тлу Југославије, услед њене дисолуције.

Када је ријеч о мултиполарном поретку, Волц наводи како се у историји мултиполарни поредак задржао толико дуго само захваљујући чињеници да је постојало истовремено више водећих сила, док се биполарни поредак задржао тек неколико деценија, јер није дошло до изразитијег јачања трећих држава које би измијениле такав поредак (Janev, 2002, стр. 171).

Хладни рат је у великој мјери довео до промјене међународног система, али тврдње о појму новог свјетског поретка разликовале су се у односу на теорије које су тај појам и дефинисале. Ослањајући се на реалистичку теорију међународних односа, она је на поредак гледала онако како смо и ми овдје првобитно тај појам дефинисали. Када је ријеч о либералној и конструктивистичкој теорији, оне тврде да сукоби и начини на који се они могу спријечити, нису детерминисани само равнотежом снага, него и унутрашњом структуром држава, њиховим вриједностима, идентитетима и културама, гдје либерали сматрају да одређене установе, попут нпр. УН могу да доведу до успостављања стабилности поретка, тако што ће стабилизovati очекивања субјеката у међународном систему / поретку (Naj, 2006, стр. 332).

Говорећи о структури међународног поретка и међусобном утицају између ње и држава као водећих јединица, до сада нисмо поменули међународно право, а оно представља главну категорију уређивања односа између субјеката међународних односа. Врло лако може доћи до ситуације у којој се поставља питање зар међународно право као такво не представља структуру?

Међународно право свакако постоји и служи сврси, јер и како сам Волц примјећује, оно се поштује од стране великог броја држава. „...И јаке државе се потчињавају међународним законима, али их и крше када оне то одлуче“ (Waltz, 2000, стр. 27). Иако проналазимо доказе за постојање међународног права и његово поштовање, ипак, међународни односи су доста потчињени и условљени структуром међународног поретка (Перишић, 2020, стр. 43). Посљедњих деценија се управо из тих, али и других разлога, тврди да се међународно право налази у кризи. Неке од најчешће понављаних критика које се упућују међународном праву јесу те да међународном праву недостаје универзалност, да међународно право оправдава тежње ка националној предности без обзира на морал и правду, да је то само инструмент моћних за угњетавање слабих, те како је међународно право мало више од оправдавања постојеће праксе и на крају како двосмисленост међународног права редукује право на оруђе политике за пропагандне сврхе и сл. (Kegli & Judin, 2004, стр. 821-823). Једним дијелом, та криза може да се односи на „оправдане захтеве у смислу нужности даљег, и посебно, бржег развоја правног система

и његовог прилагођавања потребама савременог света (Krivokapić, 2017, стр. 62).

Без обзира на недостатке, чињеница је и да постоје области међународног права које се упоредо веома несметано развијају, попут дипломатског, уговорног права, права мора итд. Било како било, и упркос кризи и недостацима, међународно право посједује одређену дозу релевантности, јер га прије свега пуно држава сматра корисним, нарочито због међународне репутације која је за сваку, а нарочито оне најмоћније државе, од кључног значаја. Државе ће увијек бити опрезне приликом спровођења радњи које су у супротности са међународним правом, јер осуде од стране међународне заједнице, могу да доведу у питање углед саме државе, њену политичку моћ и друге битне карактеристике.

Криза међународног права нарочито долази до изражаја у пост-хладноратовском периоду гдје се норме међународног права све више доводе у питање (Савић, 2014, стр. 81). Присталице глобализације тврде да међународно право не само што је превазиђено, већ и кочи развој свијета, док они који више цијене процес интернационализације, предност дају развоју и поштовању међународног права и његових института (Krivokapić, 2021, стр. 21). У сваком случају, проф. Кривокапић сматра да који год процес превагне, било да је у питању глобализација или сасвим други процес, међународно право представља начин остварења и једног и другог. Такође, један од кључних проблема са којима се сусреће међународно право је фрагментализација, али то нећемо детаљније разрађивати на овом мјесту.

Међународноправне норме нису постале општеобавезујуће „... у оној мјери која је била потребна да би се обезбједила правна сигурност у међународноправном поретку. Такође, није дошло до развоја адекватне санкције, која би била примјењена сваки пут када дође до кршења ових норми. Тачније, није развијен објективан критеријум и институционални механизам за примјену санкције, а овај проблем се одувјек највише спочитавао када се о међународним нормама говорило. Поред тога, није дошло до свеобухватне и општеприхваћене кодификације, већ су државе, у првом реду велике силе у важним областима међународног права оставиле празнине, како не би биле ограничаване у свом дјеловању.“ (Савић, 2014, стр. 81). Најбољи примјер је Повеља УН, која је као главни документ те Организације, више пута тумачена у складу са националним, и још важније, спољнополитичким интересима и циљевима водећих земаља Запада. Актуелна ситуација која се тиче усвајања Резолуције УН у Сребреници управо свједочи томе, јер су представници УН у потпуности измијенили до тада постојеће процедуре гласања како би унапријед осигурали њено усвајање, које је било у интересу само

одређеног броја држава, на првом мјесту САД и Њемачке. Али то није једини случај. Међународна правила се веома често изразито круто тумаче, што се видјело и у случају распада Југославије и питању њеног даљег чланства у Организацији. И не само то, грубо су прекршене норме које су се тикале сецесије и стицања државности, занемарајући у потпуности основне елементе конститутивности нових република и тумачећи врло лично и пристрасно унутрашње стање у републикама, занемарујући чак и основна начела на којима почива међународно право.

У новијим временима, са још развијенијим свијетом око нас, ситуација се само погоршала. Повезивање НАТО-а и Савјета безбједности УН, све под изговором очувања међународног мира и безбједности у облику тзв. хуманитарних интервенција, додатно је урушило поштовање међународноправних норми. „И у Организацији Уједињених нација и НАТО савезу извршене су значајне промјене и то без формалних измјена и допуна оснивачких уговора на којима почивају, гдје су заобиђени национални парламенти и воља народа“ (Рађић, 2010, стр. 182). У току хуманитарне интервенције у Југославији, оружане снаге 19 земаља НАТО пакта су непрекидно бомбардовале ту територију 78 дана, користећи при томе осиромашени уранијум и друга забрањена средства, чије се посљедице могу видјети и данас. При томе, уопште нису крили да су њихове намјере да систематски и прогресивно дјелују све док се не прихвате захтјеви међународне заједнице (Крећа, 2022, стр. 221). „По својој природи, хуманитарна интервенција је најтежи облик испољавања политике силе. Изданак је процеса глобализације у коме су присутни елементи директоријума великих, углавном западних сила, које, одлучујући о употреби силе против других држава, делују правно и фактички ван оквира ОУН и противно повељи УН“ (Крећа, 2022, стр. 222). Суштина је да УН уведе у међународни живот стандард двојакних аршина (Савић, 2014, стр. 84), при чему, у зависности од сопствених интереса, једним интервенцијама дају подршку док друге, идентичне, осуђује. „Без етике и правне свијести, је како у политичкој пракси, тако и у начину размишљања државних званичника политичког запада обесмишљен међународноправни поредак створен од стране суверених, независних и, надасве *praestati iure* равноправних држава“ (Савић, 2014, стр. 84).

Политички сукоби су све чешћи, отворенији, јер су и намјере уског круга држава на челу са САД све јаче и агресивније. Као представници и практично једини носиоци униполарног поретка, САД све више настоје да „представнике мултиполаризма“ оставе по страни и спријече њихов утицај. Оно што представља додатан проблем и још више продубљује кризу међународног права, јесте ситуација у којима су и те државе које воде

различите политике од поменутог „политичког запада“ приморане да крше норме међународног права како би заштитиле сопствени територијални интегритет и спољнополитички интерес. Област људских права представља плодно тло за манипулисање појединих свјетских сила, које под тим изговором упорно залазе у унутрашња питања држава, и на тај начин угрожавају суверенитет и територијални интегритет државе у питању.

Међународно право постоји као дјелотворно, међутим, његова децентрализована природа, која проистиче из децентрализованости/анархичности међународног поретка, утиче на то да се чини као да је ријеч о примитивном типу права (Morgentau, 2014, стр. 251). Наиме, када говоримо о унутрашњем праву, јасно је да увијек постоје органи који право могу наметнути. Али када је ријеч о међународном поретку, кога чине суверене државе, и који је истовремено анархичан, не можемо говорити о тачно одређеним врстама органа који би могли то право да намећу, нити да постоји неки вид свјетске државе која би као таква јединка могла употријебити легитимну примјену монопола физичке принуде (што је иначе једна од основних особина држава у унутрашњем праву). „Постојање и примјена права зависе од два чиниоца, и карактер и једног и другог је децентрализованост: идентични или комплементарни интереси појединачних држава и расподела моћи међу њима“ (Morgentau, 2014, стр. 251).

Као основни предуслов за постојање и поштовање међународног права посматра се равнотежа снага. Многи теоретичари би се, као и Моргентау, сложили да без равнотеже снага нема ни међународног права у правом смислу те ријечи. Један од њих је и Л. Опенхајм који равнотежу снага сматра „неопходним условом самог постојања међународног права“ (Oppenheim, 1912, стр. 193). Према његовим ријечима, ако државе нису способне да једна другу држе под контролом, ниједно правно правило, ниједна норма међународног права неће имати адекватну правну снагу, јер ће она држава која посједује највећу количину моћи да ради само у складу са својом вољом и интересима, кршећи постојеће право. Непостојање адекватне равнотеже моћи/снага у данашњем времену, засигурно утиче на врло често непоштовање и кршење норми међународног права, као и на круто тумачење у складу са личним интересима појединих држава, што онемогућава да међународно право изађе из постојеће кризе у коју је запало посљедњих година. Квалитет његових норми постаје упитан.

Критика и оспоравање међународног права је свеприсутна, чак и када говоримо о држави и унутрашњем праву, напади су неизоставни, посебно од стране земаља које припадају западној хемисфери земљине полулопте. „У таквом амбијенту међународно

право је под великим притиском, како у доктринарном погледу, тако и са практичне стране“ (Савић, 2015, стр. 156). Осим непоштовања норми међународног права садржаних у најважнијим међународним уговорима и конвенцијама, додатну проблематику стварају и двосмислености које произлазе из тих докумената, посебно Повеље УН. Како би добили сагласност свих субјеката међународног права, који у првом реду сви имају различите националне интересе, документи се на тај начин прилагођавају. Да би се нашла нека заједничка основа како би сви ти међународни инструменти били усвојени, и касније ратификовани у националним законодавствима држава, правила међународног права у генералним уговорима често морају бити неодређена и двосмислена, дозвољавајући тако свим потписницима да у тексту уговора прочитају признање својих сопствених националних интереса (Morgentau, 2014, стр. 254). Такав начин креирања међународних докумената касније оставља много простора за самостално, а како је пракса показала, и врло слободно тумачење великог броја чланова у складу са својим националним интересима, међународном политиком и сл. У томе свакако предњаче и САД, које у складу са својим националним интересима и спољнополитичким намјерама, врло често употребљавају оне механизме који су међународним правом забрањени. Моргентау истиче још једну потешкоћу која доприноси слабости међународног права, а тиче се првенствено неизвјесности у погледу обавезе потписница одређених уговора да поштују правна правила уговора који су прописно потписани и ратификовани. Како он наводи, „према поступку доношења федералних закона питање евентуалне несагласности закона са Уставом решава Врховни суд као највиши ауторитет у сфери уставности и тумачења, али се питање самог постојања важећег правног правила уопште не поставља“ (Morgentau, 2014, стр. 255). Та неизвјесност постојања извјесних фундаменталних одредаба, које су унутрашњи законодавни органи потписали и ратификовали и остале државе које чине међународну заједницу, је оно што потреса саме темеље међународног права (Morgentau, 2014, стр. 249-277). Много је Конвенција о којима би се могло расправљати по овом питању, међу којима су и Бријан-Келогов пакт, Конвенција о законима и обичајима рата на копну и друге. Друштво народа које је и формирано како би на својеврстан начин штитило један дио међународноправних норми, веома брзо по свом оснивању се показало неспособно. У годинама након освајања Етиопије од стране Италије, низала су се масовна кршења одредаба Пакта Организације, и нису изазивала готово никакву заинтересованост најистајнутијих држава тог времена.

Проф. Кривокапић у раду „Изазови правном систему“ даје своје мишљење о кризи међународног права. Наиме, он нам говори да постоји могућност да сви ти проблеми са којима се суочава међународно право буду превазиђени у догледном времену, али као и у свим другим областима и тада, појавиће се неки нови. Оно што ће увијек бити важно јесте да се ствара међународно право које ће бити у интересу цијелог човјечанства. Само право које подразумијева хумано право, право које је засновано на правичности и солидарности, донијето на демократски начин и које штити опште људске вриједности, може бити право које ће обезбједити и подстаћи међународни мир и стабилност. Исто тако, проблематично остаје на који начин обезбједити досљедно поштовање норми међународног права када се „његова моћ простира све докле се пружа спремност држава да искрено сарађују ради сопствене и опште добробити и савесно испуњавају своје међународноправне обавезе“ (Кривокапић, 2021, стр. 40). Дакле, најбитније је да они који се налазе на челу држава почну да досљедно прихватају и поштују норме међународног права на општу корист свих. Тек када се сви подједнако буду придржавали свих прописа и буду адекватно кажњавани за сваки прекршај истих, можемо говорити о свјетлијој будућности међународног права.

Повећање броја чланица у оквиру УН унијело је и низ нових проблема у саму организацију. Ти нови проблеми тичу се питања од изузетног значаја за међународно право – у вези са настанком, постојањем и нестанком држава, забраном пријетњи или употребе силе, сувереношћу и територијалним интегритетом, немијешањем у унутрашње ствари, самоопредјељењем народа и сукцесијом држава (Раџић, 2010, стр. 34). Падом Берлинског зида, и рушењем биполарног поретка који је постојао на темељу САД и Совјетског Савеза, дошло је до озбиљне промјене у односима моћи. Тачније, успоставља се један центар моћи, али не и задуго. Поред опоравка Руске Федерације и њеног повратка на међународну сцену, временом се појављују и нови актери, што ситуацију чини доста сложенијом. Такви услови захтијевају нешто другачија рјешења проблема од оних које је свијет до тада познавао. Од многих, најзначајнији су „даљи, постепен развој међународног права као потенцијално важног фактора ограничавања моћи, поштовање договорених правила понашања, и најзад, изрицање правом предвиђених мера онима које то право крше и то, ваља посебно подвући, таквог система који ће бити подједнако спроводљив у (данас) монополарном и (јуче, а можда и сутра) биполарном, али и у могућем (сутрашњем) мултиполарном глобалном систему односа економске, војне, технолошке и политичке моћи“ (Раџић, 2010, стр. 35).

Догађаји који су настали након рушења Зида такође су указивали на промјене у односима моћи, те преласку у један нови међународни поредак, који је често називан нови свјетски поредак. Осим криза које смо претходно поменули, посебно значајно дешавање у том периоду био је сукоб између Ирака и Кувајта, те су стога све очи биле упрте у рјешавање те кризе. Предсједник САД, Џорџ Буш је приликом слања ноте која је садржала упозорење Ираку за повлачење из Кувајта, уврстио и дио о томе „како је читав нови свјетски поредак изазван акцијом Ирака“. Од тада нови свјетски поредак „постаје синтагма којом се означава ново раздобље међународних односа у којима су се догодиле големе промјене на свим странама свијета“ (Vukadinović, 1998, стр. 243). Све промјене које су се дешавале и тада, па и крајем деведесетих година тог 20. вијека утрле су пут новом свјетском поретку. Свака промјена несумњиво је имала идеолошку, економску и политичку димензију (Vukadinović, 1998, стр. 243).

Оно што је карактеристично управо за то раздобље великих промјена, јесте да успостављањем новог облика међународног поретка у виду униполарности, свијет није постао сигурније мјесто за живот. Томе свједочи чињеница да конфликти који су годинама прије били потискивани сада још интензивније излазе на површину, показујући да је нестанак два пола моћи отворио простор за нову манифестацију националних тежњи. „Све оно што је годинама било потискивано избија на површину, па и нови конфликти појачавају свој интензитет у оним дијеловима гдје се вјеровало да постоји стабилност“ (Vukadinović, 1998, стр. 272). Такође, ни та успостављена униполарност није дуго трајала. Ако бисмо мало подробније сагледали тадашње околности, САД јесу биле огромна војна сила, али са свим својим унутрашњим и економским проблемима које су посједовале, и услед нарастајуће моћи других земаља нису могле дуго остати на таквој позицији. Џозеф Нај, аутор књиге „Како разумевати међународне односе“, наводи да се свијет веома брзо послѣје пада Зида, нашао у пољу другачије расподјеле моћи, коју је он назвао међузависност на више нивоа. САД су имале „разноврснији портфолио“ извора моћи него било која друга држава у свијету тог времена, али свјетски поредак ипак није постао „ера америчке империје у традиционалном смислу те ријечи“ (Нај, 2006, стр. 336). Притом, услед ширења глобализације, ниједна држава, па ни она која се сматра најмоћнијом, није кадра да се у потпуности самостално супротставља свим великим проблемима који могу настати, као што су глобалне климатске промјене, криминал, тероризам и слични проблеми данашњице. Нај такође свијет послѣје Хладног рата назива *sui generis* поретком, говорећи да је горе поменута Ирачко-кувајстка криза више поновна појава аспекта либералног институционалног поретка који је требао да настане још 1945.

године, него „нови свјетски поредак“, који је само обновио либерални приступ свјетском поретку, и побољшао положај либералног концепта, који према његовим ријечима неопходан приликом сагледавања промјена у међународном поретку.

Међутим, у каквом поретку ми данас живимо и да ли уопште можемо одговорити на то питање?

Сматра се да када у униполарном поретку највећа моћ доживи конкурента, више не можемо говорити о таквој врсти међународног поретка. Многи теоретичари, научници, правници данашњице говоре о прелазном путу ка мултиполарности, односно о структури мултиполарног поретка у настајању. „Структура мултиполарног поретка у настајању је и узећемо 2008. годину као почетак промена у њој. Тад је почела велика финансијско-економска криза у свету, а месец дана раније окончан је краткотрајни рат између Русије и Грузије, којим су САД поражене у том региону“ (Перишић, 2020, стр. 48). Већ тада се може препознати опадање моћи водеће свјетске силе САД, због чега касније долази до новијих криза, нарочито кризе међународног либералног поретка која се посебно испољила за вријеме првог и јединог мандата председника САД – Доналда Трампа (Simić, 2022, стр. 148). Појава Доналда Трампа и његове политике на свјетској сцени, додатно је уздрмала положај САД као водећег хегемона. Према многима, његов председнички мандат означен је као непријатељски настројен према либералном интернационализму као основи међународног поретка, и то су по први пут од 1930. године, САД изабрале таквог председника (2017-2021).

“Тржиште, савези, међународно право, мултилатерализам, животна средина, људска права – на сва ова питања председник Трамп је дао изјаве, које би ако се на њих реагује, ефективно окончале улогу Америке као лидера либералног свјетског поретка“ (Ikenberry, 2018, стр. 7). Трамп је декласирани борац против америчке тзв. „дубоке државе“, која је главни иницијатор америчког интервенционизма у свијету, те успостављања хегемонизма. Његов мандат је засигурно узбуркао многе елементе међународног поретка и допринио кризи у коју је запао. Видљиво је да и његова актуелна трка за поновни председнички мандат изнова буди негативне аспирације одређеног дијела представника америчке државе и њеног хегемонизма, али с друге стране буди и подршку у другим дијеловима свијета, чија општа кретања иду у правцу мултиполарности. Криза једног свјетског либералног поретка на челу са САД, додатно се продубила одлуком Велике Британије да напусти ЕУ, чиме је онемогућено стварање једне дубље и шире уније на којој би овај поредак наставио да почива. „Структура у међународном поретку још увијек није у потпуности постала мултиполарна, односно није дошло до потпуне промјене

међународног поретка. Међутим, у свијету, а и код нас, могу се препознати разни показатељи да се свијет креће управо у том правцу. С једне стране, САД и даље вјерују да имају потпуну политичку, економску, војну и сваку другу надмоћ, док многи сукоби у којима се као гласни актери јављају, говори управо супротно. Сукоби у Авганистану, Сирији и Ираку потврђују да је дошло до опадања моћи САД, јер су се повукле из тих региона, или знатно смањују своје присуство (Перишић, 2020, стр. 49).

Промјена структуре међународног поретка из униполарног у мултиполарни, може се препознати и путем догађаја на Балкану. Све веће присуство Русије, и у политичком али и економском смислу у том дијелу, свједочи о повратку Русије на наше просторе, гдје успјешно остварују у пракси своју нову геополитику. Према ријечима проф. Перишића Русија припада једној посебној цивилизацији, која Русију и подстиче да изгради сопствени „геополитички пол“. У пракси то представља економску и војноодбрамбену интеграцију на простору Евроазије (Перишић, 2020, стр. 49-51). Даљи правац развоја Русије и њене практичне геополитике усмјерен је ка изграђивању мултиполарног поретка, заједно са Кином и другим земљама које су забиљежиле огроман економски раст у посљедњој деценији. Једино њиховим заједничким тежњама и трудом може се успоставити геополитичка равнотежа САД. Осим Русије, на простору Балкана, али и Европе генерално, све је присутнија Кина. Кинеска стратегија економског продора на Запад дефинисана је у њиховој доктрини „Један појас, један пут“. Доктрина говори о томе да је у току изградња мултиполарне структуре међународног поретка (Перишић, 2020, стр. 51). Робна размјена између европских земаља и Кине, из године у године, биљежи огроман пораст. Поред робне размјене, инфраструктурни пројекти су такође у експанзији. Инфраструктура, подручје високософистициране технологије и тзв. зелена технологија представљају три приоритетна подручја економске сарадње Кине (Перишић, 2020, стр. 51).

Према тврдњама Семјуела Хантингтона националне државе и у 21. вијеку постојаће као главни чиниоци у међународном поретку и свјетским пословима. Али линије груписања тих држава ће се знатно промијенити, које ће у првом реду бити цивилизацијске. Наиме сви будући сукоби између држава „неће бити сукоби између друштвених класа, богатих и сиромашних или других економски одређених група, него између људи који припадају различитим културним ентитетима“. Такви сукоби засновани на етничким линијама подјеле, изазиваће интересовање тзв. „сродних“ земаља, у погледу подршке и помоћи. Државе исте вјере, језика и културне припадности укључиваће се у сукобе, стварајући на тај начин прилику да се локални сукоби претворе

у много шире и веће ратове. „У постхладноратовском свету, култура је и деобна и уједињујућа“. Истовремено могу да постоје идеолошке, економске и политичке разлике, али то неће спријечити да се државе са истом културом поново споје. „Друштва уједињена идеологијом или историјским околностима, али подељена цивилизацијом или се распадају, као у случају Совјетског Савеза, Југославије и Босне или су изложена јакој напетости, као у случају Украјине, Нигерије, Судана, Индије, Шри Ланке и многих других“ (Хантингтон, 2000, стр. 28-29).

Било како било, свијет се налази у једној огромној транзицији. Све виши ниво међузависности уз технолошку и информатичку револуцију „скупљају време и простор до те мере да је незамислив било који и било какав појединачан одговор на глобалне изазове и претње у нашем времену“ (Simić, 2022, стр. 148). Руско-украјински рат представља тренутно водећу кризу изазвану пројенама у односу моћи. Од рјешења те кризе, зависиће и успостављање новог облика међународног поретка али и даљи развој међународних односа и међународног права.

5.1.1. Период Хладног рата – модерно међународно право, 1945-1989.

Одмах по завршетку Другог свјетског рата, заоштравају се односи између дотадашњих савезника – САД и Совјетског Савеза. Двије водеће свјетске силе тог доба убрзо улазе у сукоб, у историји познат као Хладни рат у којем никада није дошло до отворених и директних борби између поменутих земаља, али су ратови вођени у периферним крајевима свијета, гдје се могао јасно видјети и препознати утицај и једних и других. „Добар део овог сукоба одиграо се изван ова два табора, у трећем свету компонованом од земаља које су често биле сиромашне, којима је недостајала политичка стабилност, које су тек стекле независност и тврдиле да су несврстане“ (Хантингтон, 2000, стр. 21). Хладни рат је карактерисала стална војна и посебно нуклеарна пријетња, конфронтација, равнотежа нуклеарног страха, „гвоздена завјеса“ спуштена до нивоа обичних људи између два политичка свијета (Ђукић, 2011, стр. 48). У контексту међународног права, Хладни рат је „генерисао бројна одступања и злоупотребе правила и института међународног права“ који су формиран у периоду између Првог и Другог свјетског рата, у којем је постигнут и одређени помак у развоју међународног права и међународноправног поретка (Крећа, 2022, стр. 68).

Промијене које су погодиле свијет али и међународне односе након Другог свјетског рата оставиле су трага и на међународно право и то у погледу његових субјеката, што нпр. не даје више Опенхајму основ за његову тврдњу да је међународно право само право између држава (само и искључиво) (Simić, 2009, стр. 129), али је такво писање било својствено времену у којем је Опенхајм живио и стварао. У зависности од писца до писца и теорије коју су заступали могле су се пронаћи тврдње да међународно право више није међудржавно, већ право свјетске заједнице, транснационално право, заједничко право човјечанства и сл. Сваки од тих виђења просто показује на који начин је међународно право „пратило ширење и разумљивање односа у међународном систему“ након Другог свјетског рата (Simić, 2009, стр. 126). Најзначајнија карактеристика краја Другог свјетског рата јесте стварање једне универзалне међународне организације – Организације Уједињених нација, наследице Друштва (Лиге) народа. Као основни задатак Организације у оснивачком документу, Повељи УН, наводи се заштита међународног мира и безбједности. Организација постаје предводник заштите новоуспостављеног система колективне безбједности. Организација на својеврстан начин преузима улогу свјетског парламента, која око себе окупља и бројне друге међувладине организације са различитим мотивима и циљевима дјеловања (Крећа, 2022, стр. 67).

Од момента оснивања УН на себе преузимају бројне задатке и активности а све у циљу остварења мирног поретка, јер је мир означен као највећа вриједност на којој Организација почива, и у том правцу су се кретали готово сви документи који су креирани под окриљем УН у времену које је долазило. Активност је ишла у правцу забране и изопштавања рата из међународних односа кроз систем колективне безбједности, који се показао неспособним за одржавање дуготрајног мира у периоду постојања Друштва народа. У том периоду, систем се показао недјелотворним у случају великих криза попут Манџуријске, али и приликом појаве Хитлера и његовог дјеловања на територији Аустрије и Чешке.

Развој међународног права после Другог свјетског рата креће се у правцу заштите основних људских вриједности, које се настојало заштити хуманизацијом међународног права формулисањем правних правила и стандарда о правима и слободама појединаца и колективитета (Крећа, 2022, стр. 67). Убрзо након тога, долази до успостављања обавезујућих правних аката који се баве поменутом материјом, да би на тај начин спријечили поновна страдања која су задесила човјека и друштво генерално у току Другог свјетског рата, али и онемогућили поновно потчињавање великог броја

становништва у погледу колонијалне управе, која је крајем 19. вијека изнова цвјетала. У односу на права и слободе појединаца, међународно право је показало да је спремно да стане у њихову заштиту у виду многобројних аката. Међутим, проблем су представљали колективитети, који су дјелимично били заштићени правом народа на самоопредјељење, али оним које се првенствено односило на народ под колонијалном управом. Само у тим случајевима употреба тог права била је оправдана. Карактеристично је да у периоду о којем говоримо (1945-1989) настаје велики број нових држава од бивших колонијалних посједа. Тако да од данашњег броја држава чланица УН, већина држава стиче своју државност и самосталност управо под окриљем УН (Крећа, 2022, стр. 68). Након стварања оквира за поштовање основних права појединаца у међународном праву, кодификација је настављена и у другим правцима. Најмање је узимала маха у области политичких односа, нпр. када говоримо о кодификацији основних права и дужности држава, која је успостављена нешто касније⁴, док је у пољима која се тичу безбједности учињени нешто позитивнији кораци. „Интегрални појам безбедности отелотворен у Повељи, који подразумева јединство и међузависност политичке и економске безбедности, изнедрио је програмске документе попут Декларације о успостави новог међународног поретка и Повеље о економским правима и дужностима држава“, чиме се наставља дјеловање међународног права управо у тим областима – економским и социјалним (Крећа, 2022, стр. 68). Све већи број спорова долази на рјешавање пред Међународни суд правде, што такође говори о експанзији међународног права, али и значаја Суда као једног од шест главних органа УН⁵.

Већ смо поменули да је период после Другог свјетског рата период експанзије међународних организација, па тако у том временском периоду долази до стварања Европске заједнице за угљ и челик, претече будуће организације Европске уније, која је сигурно дала допринос у одређеним видовима кодификација, али је исто тако својим даљим развојем и начином дејловања довела у питање један од основних конститутивних елемената државе и њене државности. Осим тога, УН су посједовале велики број специјализованих агенција, које су остваривале а и данас остварују изузетан број дјелатности у различитим областима од значаја за човјека, попут културе, економије, здравства, тероризма и сл. Све оне у свом дјеловању заступају исти циљ, јер оне заједно са УН чине један кохерентан међународни систем (Крећа, 2022, стр. 68). Неке од

⁴ О основним правима држава више ријечи било је у првом дијелу рада.

⁵ Поред Међународног суда правде, у главне органе ОУН спадају: Генерална скупштина, Савјет безбједности, Економски и социјални савјет, Старатељски савјет и Секретаријат.

специјализованих агенција које функционишу у оквиру УН јесу Међународни монетарни фонд, Свјетска банка, УНЕСКО, УНИЦЕФ и друге.

Убрзо по оснивању УН долази до формирања Комисије за међународно право, чији је основни задатак требало да буде кодификација свих грана међународног права. Чланом 1. став 1. Статута исте Комисије дефинисано је да су основни послови Комисије промоција прогресивног развоја међународног права и кодификација међународног права (Савић, 2012, стр. 248; Statute of the International Law Commission, 1947.). У суштини, рад Комисије се требао односити на настојања да се донесе што већи број Конвенција које ће регулисати области које до тада нису биле уређене нити једним међународним документом. У одређеним областима пракса држава још увијек није била довољно развијена, те је било потребно посветити пажњу и таквим питањима. Ова комисија радила је на кодификацији и прогресивном развоју међународног права у области међународне трговине, арбитраже, превоза, плаћања и осигурања (Савић, 2012, стр. 250), те је и с тим у вези донијела велики број конвенција све до 1989. године.⁶

Хладни рат се у многоне одразио и на међународно право. Прије свега, идеолошки сукоб између Истока и Запада осликао се у примјени и стандардима људских права. Тај однос је према ријечима проф. Креће био исувише оптерећен политичким опортунитетом и односом снага на уштрб остварења високог циља који је установљен у Повељи УН, а односио се на унапређивање и поштовање права човјека и основних слобода без обзира на расу, пол, језик или вјеру (Крећа, 2022, стр. 69). У политичке сврхе, манипулисало се са пријетњом и забраном на употребу силе, њиховим широким тумачењем, те слободним схватањем забране мијешања у унутрашње послове других држава. Сва ова правна начела злоупотребљавана су у корист државе о којој је било у том моменту ријеч.

Оно што је с друге стране било повољно за развој међународног права у периоду Хладног рата, јесте веома брзо успостављање равнотеже снага, која је иначе одлично поље за његову стабилност и постојање, што је пракса и показала у неким важним историјским моментима. „У немогућности једног блока да другом наметне своју вољу, они су се, независно од своје политичке амбиције, из практичних разлога држали, барем у међународним односима, основних начела из Повеље УН, посебно забране употребе силе, неинтервенције и директног уплитања у унутрашње ствари“ (Крећа, 2022, стр. 69). То је значило да све интервенције САД у том периоду јесу биле индиректног типа, али

⁶ Комисија је свој рад наставила и после 1989. године, али се у овом поглављу заустављамо на тој години јер она означава прекретницу у међународним односима. Неколико ријечи о даљем раду Комисије биће изнијето у наредном поглављу, које се односи на период развоја међународног права после 1989. године.

да никада није дошло до успостављања директних оружаних сукоба између та два блока. Блоковска подјела довела је до стварања Покрета несврстаних, у којем је једну од главних организационих улога имала и Југославија на челу са Јосипом Брозом Титом. То је била највећа група држава поред УН, у којој је југословенски лидер, као појединац учинио много у развоју Покрета. Иако комунистичка земља, она је након 1948. године и сукоба између Тита и Стаљина одлучила да крене сопственим правцем. Допринос несврстаних земаља развоју међународног права није занемарљив, јер су управо у универзалном међународном праву оне препознале и видјеле свог заштитника у погледу независности и интегритета. Нарочито су биле усмјерене ка Повељи УН и њеном стриктном поштовању, те су биле посвећене њеном даљем проширењу и развоју. Посебан акценат су стављале на демократизацију међународног права у смислу прилагођавања међународног права измијењеним условима у међународној заједници, тако што би се модификовала правила класичног и обичајног међународног права и прилагодила новонасталим околностима (Крећа, 2022, стр. 69). Из тих напора настале су кодификације у области права мора, уговорног права, сукцесије, одговорности држава... У раду смо већ говорили о Декларацији принципа међународног права о пријатељским односима и сарадњи држава (1970), али тада нисмо поменули да је и она на својеврстан начин настала уз напор несврстаних земаља. Управо користећи бројчану надмоћ у Генералној скупштини УН, кроз ту резолуцију допринијеле су развоју међународног права (Крећа, 2022, стр. 69).

5.1.2. Период наметања униполарног политичког поретка, 1989-2010.

Након окончања Хладног рата долази до успостављања новог облика поретка. На међународној сцени више нису постојала два водећа блока на којима је почивала биполарност претходног доба. Иако је Совјетски Савез уложио много напора да опстане као релевантан противник, због све веће економске слабости али и неодговарајућих лидера на свом челу, доживио је крах.⁷ Рушењем Берлинског зида задат је посљедњи ударац комунистичком режиму и Совјетском Савезу као његовом темељу. Крај СССР-а представљао је крај блоковских и идеолошких подјела, пад гвоздене завјесе. „Његово место заузима једнополарни свет који долази на совјетско место ослобођено нестанком СССР и совјетске сфере а оличен неприкосновеним лидерством и егоизмом САД“ (Ђукић, 2011, стр. 48). Новонастале државе су кренуле у сопственом правцу, док Русија постаје наследица СССР-а у УН. Поједини теоретичари чак истичу и да се не ради о простој редистрибуцији моћи, већ да је ријеч о фундаменталној промјени геостратегије и покушаја наметања једне нове идеологије која пријети да врати точак историје неколико вијекова уназад (Аврамов & Крећа, 2008, стр. 21). Без обзира на то што је до краја Хладног рата и рушења биполарног поретка дошло тек 1989. године, криза тог поретка била је видљива и раније. Раскорак између права и политике бивао је све видљивији, а неуспјеси у рјешавању појединих питања довели су до критике и социјалистичког и капиталистичког система. Оно што је представљало проблем јесте недостатак адекватних теорија о постхладноратовском уређењу свијета, и на Истоку и на Западу. Празнине у тој теоријској сфери које је иза себе оставио распад СССР-а и политичку конфузију која је из тога настала, искористиле су САД, сматрајући да као побједник у Хладном рату имају неприкосновено право да преобликују свијет према својој вољи, заступајући једну нову идеологију – идеологију глобализма (Аврамов & Крећа, 2008, стр. 23).

Новоуспостављајући униполарни међународни поредак вршио је огорман утицај на међународно право. Нестанак претходно наведене подјеле свијета на два начина је утицао, тј. отварао је двије могућности даљег развоја. Једна је представљала изградњу

⁷ Поред ових, могу се издвојити и други фактори распада Совјетског Савеза. Уз економску нестабилност и све тежи опстанак централистичког облика привреде, СССР се све више сусретао са политичким превирањима унутар држава и захтјевима народа из различитих дијелова државе на које комунистички режим те земље више није имао одговор. Осим режима, ни лидери који су на власт долазили након 1982. године и смрти Брежњева нису били способни да начине одговарајуће кораке у спасавању велике империје. Дешавања у осталим дијеловима свијета у току Хладног рата, кризе, ратови, трка у наоружању, све веће јачање САД и Западног блока су неминовно водила промјенама у међународном поретку, те су само додатно утицале на крах СССР-а.

истинске међународне заједнице постављањем међународних политичких односа на правне темеље отјелотворене у правилима Повеље УН, а друга је претпостављала прерасподјелу моћи у маниру реалне политике уз релативизацију норми Повеље УН као основе позитивног међународног права (Крећа, 2022, стр. 70). Пракса је показала да је развој заправо отишао у смјеру друге могућности. САД као носиоци униполарног поретка и једини центар моћи, своју побједу исказивале су у виду многобројних унилатералних акција у различитим дијеловима свијета, међу којима је била и Југославија, која је на својој кожи најбоље осјетила будуће намјере САД на војно-политичком плану. Осим тога, САД нису избјегавале такве акције ни на правном пољу, вршећи том приликом притисак на велики број држава да “уговорно утврде имунитет припадника војске САД пред Сталним криивчним судом“ (Крећа, 2022, стр. 70). Специфично је да чак и пошто су амерички политички кругови били „узбуђени“ новонасталом ситуацијом наметања унполарног поретка услед распада „источног блока“, није занемарљиво шта је историја до тада показивала, а то је да „феномен униполарности никада није био дугог века, и да моћ није апсолутна него променљива категорија,“ (Аврамов & Крећа, 2008, стр. 22), што ће се само неколико деценија касније и показати.

Када је међународно право у питању, већ смо напоменули да је за његово постојање и даљи развој најплодније тло равнотежа снага, па је стога јасно да је његов развој у једну руку онемогућен када постоји само један центар моћи. Јер „равнотежа снага представља природни простор координације и компромиса“ (Крећа, 2022, стр. 70), те је стога најповољније стање за његов даљи развој и просперитет. У погледу природе међународног права видљив је раскорак између њега и принципа унилатерализма који је успостављен приликом наметања униполарног политичког поретка.

Процес глобализације, који посебно долази до изражаја осамдесетих и деведесетих година 20. вијека, изазива такође негативне посљедице на међународно право, прије свега улазећи у сукоб са појединим когентним нормама међународног права. Проф. Крећа наводи неколико елемената у којима концепција глобализације врши негативан утицај на важеће позитивно право, а то су:

а) доводи до одступања од концепта колективне безбедности утврђеног Повељом УН присвајањем права унилатералне војне интервенције;

б) тежи установљењу нових изузетака од забране употребе силе попут „хуманитарне интервенције“;

в) заводљиви речник хуманитарних интереса често прикрива покушај установљења права једостраног, унилатералног прибегавања сили када то налажу национални

интереси, ван и независно од норми позитивног међународног права (Крећа, 2022, стр. 71).

Из наведеног се може видјети да осим тога што глобализација изазива и продубљује кризу међународног права, она истовремено онемогућава да државе које се супротстављају тој концепцији дјелују према важећим нормама међународног права. У облику у коме се спроводи, то је процес који је од самог почетка у супротности са међународним правом, и тешко да постоји могућност да се уопште може и ускладити са правом из Повеље УН, што додатно утиче на постојећу кризу. УН које би требале бити гарант за остваривање принципа колективне безбједности и спрјечавање унилатералног дјеловања појединих држава, оне се у овом периоду, више претварају у позорницу погодну за такво дјеловање, уз помоћ Савјета безбједности као њеног главног органа. На политичком пољу, то се огледа у виду економских и политичких притисака како би неки од надлежних органа Организације донио одлуку која одудара од општеприхваћених норми међународног права. На правном пољу дешавају се широка тумачења и злоупотребе утврђених норми (Крећа, 2022, стр. 71). Процеси глобализације нису ништа друго него неоколонијалистички процеси путем којих оне најмоћније капиталистичке државе либерализују свјетско тржиште, отклањају све оно што омета ширење таквог облика тржишта, како би истовремено прошириле простор за дјеловање својих корпорација. „Истовремено, према неразвијеним земљама, а под изговором „прихватања неопходних стандарда“ за извоз своје робе на тржиште ЕУ и свјетско тржиште, заправо уводе протекционистичке мјере. Историјски процес глобализације је – процес стварања неолибералног „новог свјетског поретка““ (Kovačević, 2014, стр. 2).

С друге стране, као што бисмо често у свакодневном разговору употребили кованицу да „није све тако црно, као што изгледа“, то бисмо могли употребити и у овом случају. Наиме, у раду проф. др Матеја Савића, наслова „Уједињене нације и међународно право“, можемо пронаћи и неколико ријечи М. Шаховића о стању међународног права деведестих година, и поред кризе у којој се налазило. Наиме, он говори о томе како је поред кодификације и прогресивног развоја међународног права, дошло и до још једног вида развоја међународног права као самосталног фактора, у односу на државе. Такође, дошло је и до повећања способности међународног права да директно задовољава захтјеве савремене међународне заједнице (Савић, 2012, стр. 250). Али, као што је увијек био случај да се међународно право прилагођава и мијења у складу са промјенама у међународним односима, неминовно је да ће тако бити и убудуће.

Комисија за међународно право свој рад је наставила и након промјене у структури међународног поретка. Континуирано је ширила поља свога дјеловања, модернизујући се како према споља тако и изнутра, прилагођавајући структуру актуелним потребама. Њен значај је несумњиво велики, јер је утицала на еволуцију међународног права. Али, неријетко, посао који буде обављен од стране конкретних одбора и Комисије за међународно право, а на иницијативу Генералне скупштине, већ прије сазивања конференције остане у форми „недовршеног нацрта“ (Савић, 2012, стр. 252), што је с једне стране и својеврстан недостатак. „Није непозната ситуација да већ утврђен текст нацрта у самом току расправе не добије довољну политичку подршку чланица ОУН“, што се у пракси веома често дешавало приликом усвајања појединих Конвенција и сличних докумената (Савић, 2012, стр. 252).

Иако је дошло до распада једног од супротстављених блокова, таква ситуација није довела до нестанка појединих елемената, попут нпр. употребе војне силе. „...оружано дјеловање је задржало своје квантитативне вриједности, само се бојева муниција употребљава од стране живућег блока, новонастале „суперсиле“, Сједињених Америчких Држава и војно-безбједносног савеза НАТО“ (Савић, 2012, стр. 239). Али пошто се и глобализација суочава са многобројним изазовима времена које надлази, такви изазови утичу и на њен будући развој. На међународној сцени се појављују нове државе које биљеже како економски тако и политички раст, нарушавајући постојећи концепт. „...реафирмација позиције Русије у глобалној политици, пукотине у евроатлантској структури, појава нових економских структура попут БРИКС-а су генератор мултиполарности, нове релативне равнотеже снага у међународним односима“ (Крећа, 2022, стр. 72).

Треба истаћи да је прилаз по којем САД излазе као једини побједник из Хладног рата, конструкција да је либерална демократија једина релевантна и капитализам једина адекватна идеологија, изразито нереалан. Највише је америчка доктрина говорила у прилог тој идеји, али основна слабост тог прилаза била је у „пренебрегавању чињенице да се свет састоји из веома различитих система“, гдје је социјално-економска структура великог броја држава различита. Хетерогеност тих земаља управо показује да се свијет налази у једној транзицији према мултиполаризму (Аврамов & Крећа, 2008, стр. 25-26).

5.1.3. Период успостављања мултиполарног политичког поретка, тренутне околности (2010 - данас)

Појава на међународној сцени и јачање моћи Кине, Индије, Бразила и других земаља из различитих дијелова свијета, доста је угрозила положај САД као водеће свјетске силе. Иако су годинама уназад покушавали, па чак и кроз готово цијели 20. вијек, да успоставе личну хегемонију, такви покушаји нису уродили плодом. „Током историје међународних односа у XX столећу, САД су три пута покушавале да створе међународни либерални поредак који би обухватио читав свет, изван физичко-географског простирања Западних демократија. Ниједан од тих покушаја није био успешан, упркос големој, незапамћеној и неодољивој моћи коју су сваки пут показивале, упркос општепознатом – а међу Американцима распрострањеном – веровању у властиту изузетност спрема осталих држава и народа“ (Simić, 2022, стр. 15). Кина, која је иначе земља богата многим ресурсима, посљедњих година је увећавала своју моћ до те мјере, да је веома брзо заједно са Русијом постала неприкосновена конкуренција дотадашњем једином и јединственом центру моћи - САД. Руска Федерација посљедњих година доживљава поновни процват реafirмишући своју улогу у глобалној политици, а кроз појаву нових економских структура, попут БРИКС-а, чији је и сама члан, постају „генератори мултиполарности, нове релативне равнотеже снага у међународним оквирима“ (Крећа, 2022, стр. 72). Такав новоуспостављајући однос снага пријети промјени постојећег униполарног међународног поретка, крећући се ка мултиполарном устројству свијета, под чијим утицајем долази до промјене у односима и унутар УН. „Данас можемо препознати у свјетским размјерима неколико, већ споменутих, политичких центара који, да би обезбједили надмоћ, претходно морају постићи међусобну равнотежу, при чему у тим намјерама дочекује, готово изграђен међународноправни поредак“ (Савић, 2012, стр. 240). Свијет се несумњиво креће у правцу мултиполарности, што показује смањење броја директних интервенција, те се бирају суптилнији начини дјеловања, колико је то могуће у актуелним околностима. Исто тако, поједини спорови који угрожавају међународни мир и безбједност, постепено се враћају под окриље УН, јер Русија и Кина као сталне чланице Савјета безбједности чешће него икада раније користе право вета, како би онемогућили унилатералне акције тог органа, како би остварили одређене циљеве (Крећа, 2022, стр. 72). Чак и када не користе право вета, користе своју нарастујућу политичку моћ да стану у заштиту малих држава и народа, међу којима смо и ми сами. Управо су на расправи у Савјету безбједности, Резолуцију о Сребеници означили пријетњом по

безбједност у БиХ и у региону, наводећи да такав документ не доприноси миру и хармонији у држави БиХ (Дневни лист Политика, Русија и Кина на Савету безбедности УН о БиХ: резолуција о Сребреници претња по безбедност, 2024.). Свој став досљедно су испоштовали и гласањем о поменутој Резолуцији у Генералној скупштини УН, које је одржано 24.5.2024. године. Притом су обје државе, и Кина и Русија гласале против усвајања Резолуције. Међу земљама које су гласале против нашла се и Мађарска, која посљедњих година јача своју улогу и позицију у Европи, нарочито придајући значај јачању сопственог суверенитета.

И међусобни односи Русије и Кине постају све бољи из године у годину, што доприноси успостављању противтеже земљама Запада на челу са САД. Сергеј Лавров, министар спољних послова Руске Федерације више пута је за медије изјавио како односи те двије земље никада нису били бољи него у садашњем тренутку. „Русија са Кином има односе који никада нису били толико добри, тако ефикасни и који, рекао бих, толико одговарају принципима међународног права, прије свега принципима Повеље УН. Створили смо комплекс односа у свим сферама: економија, инвестиције, трговина, наука, високе технологије, космос, атомска енергија, култура, спорт, умјетност“ (АТВ, Односи Русије и Кине никада нису били толико добри, 2024.). Јачајући међусобне везе, ове двије земље настоје да међународном праву врате „стари сјај“ и да поштујући његове норме подстичу излазак из дубоке кризе у коју је запало.

Проф. Крећа такође говори о томе како се глобализација услед начина на који је практикована посљедњих двадесет година, сама урушава – јер како се изворни циљеви самих креатора глобализације више не остварују, штавише њени позитивни циљеви иду у прилог управо државама које су дотада биле објекат процеса, јављају се тензије и сукоби унутар круга њених креатора (Крећа, 2022, стр. 72).

Још од ранијих времена постављало се питање да ли је међународно право заиста право. Најчешће, таква питања јављала су се изван правне струке, у оквиру разних политичких процеса. Питање постојања међународног права заправо је питање примјене и ефикасности његових норми. Његово негирање у први план ставља политичке процесе и намеће међународни (политички) волонтаризам наспрам правних норми (Савић, 2023, стр. 150). То значи да државе у међународним, политичким односима као главни субјекти тих односа и међународног права, врло честу примјењују, односно не примјењују норме у складу са својим жељама и потребама. Неријетко, дешавају се ситуације у којима државе, нарочито оне које долазе са Запада, под окриљем норми међународног права прикривају своје стварне намјере за превлашћу и свјетским утицајем. То најчешће раде

САД, које и када остану разоткривене показују прости политички прагматизам, занемарујући и заобилазећи норме међународног права као да оно ни не постоји (Савић, 2015, стр. 157). Политика двоструких аршина постаје стандардна појава у међународним односима и међународном праву у првим деценијама 21. вијека.

Концепција „Новог свјетског поретка“, о којој смо говорили у првом дијелу овог поглавља, представља један од основних разлога због којег се државни волунтаризам развијао, а и данас се креће у истом правцу. Спољна политика САД је у потпуности конципирана у складу са том идејом гдје њихова превласт доводи до потчињавања свих других држава, првенствено слабијих од САД, па се аутоматски право и правни поредак дерогирају у корист политичке моћи (Савић, 2015, стр. 165). Међутим, можемо лако примијетити да је такав волунтаризам САД нарушен њеним дјеловањем у Ираку и Авганистану, гдје је знатно ослабљен њихов положај, на првом мјесту војни. Тако да се и право, у овом случају међународно, мијења у складу са промјенама у међународним односима, јер „стварност, тј. воља, свијест његовог творца одређује његов садржај“ (Савић, 2015, стр. 165). Дакле, тренутне околности међународног поретка неизбежно утичу на садржај међународног права, те поштовање његових норми.

Јасно је да постоје разна ограничења међународног права, нарочито по питању ефикасности, али међународно право ипак постоји (Савић, 2023, стр. 150). Недостаци се огледају кроз непостојање институционализоване санкције коју смо већ раније помињали, затим непостојање хијерархије правних аката, непостојање јединственог законотворца, недостатак обавезујућих механизма за примјену права... (Савић, 2023, стр. 155). До свега тога долази због диспозитивног карактера међународног права, при чему постоје и нејасноће у погледу одређења и примјене обавезујућих тј. когентних норми међународног права (Савић, 2023, стр. 155). Управо се из тих, али и других разлога попут његове нефункционалности, јављају питања сврсисходности и потребе међународног права који се налази у кризи на прагу успостављања мултиполарног политичког поретка. Почетком 21. вијека јасно је уочљиво да је дошло до својеврсне (ре)афирмације (државног) волунтаризма у форми тзв. политике моћи која потискује међународно право и наглашава конфликте и сталну борбу за превласт (Савић, 2015, стр. 156). И даље су свеprisутна његова кршења, државе не примјењују његове норме у зависности од друштвених сфера које уређују те норме итд. „С обзиром на чињеницу да се међународно право развија у складу са еволуцијом међународних односа, потребно је истаћи да још увијек није довољно учињено на пољима мирног рјешавања међународних спорова и међународне јуриспруденције, као и превенције при настанку међународних

конфликата...” (Савић, 2023, стр. 156). Међународно право постаје сметња остварењу партикуларних циљева држава, на првом мјесту оних најмоћнијих (Савић, 2023, стр. 156).

Непрекидна борба држава за премоћ у политичком смислу, несумњиво је још један од разлога због којих се међународно право налази у кризи. Комисија за међународно право у периоду од 2015. године начинила је одређене кораке у погледу обавезујућих норми међународног права, истичући да је посебно важно прецизно одређење и нормативно дефинисање когентних норми (Савић, 2023, стр. 150). Такође, са развојем свијета и међународне заједнице уопште, међународно право се сусреће са новим изазовима. Државе се све чешће одричу дијела свог суверенитета како би испуниле у том моменту за њих прече циљеве, из појединих економских, политичких и сличних потреба.

Највећи недостатак међународног права заправо јесте та условљеност политичком вољом држава и актуелном политиком моћи (Савић, 2015, стр. 167). Да би се криза међународног права превазишла потребно је начинити озбиљне кораке у правцу не само когентних норми, већ и по питањима у погледу хијерархије али и примјене норми. Прије свега, потребно је смањити политички волунтаризам и слободну вољу држава да прихватају и примјењују норме према својим личним потребама, али и побољшати рад међународних тијела задужених за провјеру поштовања норми. Потребно је првобитно начинити промјене у политичком пољу, како би дошло до одређених помака и на правном.

Међународно право истовремено је оптерећено проблемима који су својствени времену у којем живимо. Проблеми који су постојали и раније, постоје и данас у савременим околностима, само у нешто другачијим формама. Јер да би међународно право преживјело оно мора бити у хармонији са савременим окружењем, са „реалностима савременог доба“ и због тога се и развијало упоредо са развојем држава и њихових међусобних односа, као и у складу са вриједносним тенденцијама у међународним односима (Савић, 2015, стр. 171). Како је долазило до промјена у међународним односима тако је долазило и до промјена у развоју међународног права. Многи догађаји још у току 20. вијека представљали су значајану прекретницу у развоју међународног права. Пад Берлинског зида, ширење НАТО пакта на Исток и прикривена реформа УН, ширење свјетског тржишта, само су неки од фактора који су утицали на позиционирање међународног права. У току протеклих деценија дошло је до једне занимљиве чињенице, а то је ситуација у којој су државе својевољно почеле да уносе у унутрашње правне акте, на првом мјесту Устав, одредбе о међусобном односу између унутрашњег и међународног права (Савић, 2015, стр. 172-173). И данас, примјена

међународног права остаје на вољу држава, не јединих, али и даље главних субјеката међународног права. У највећем броју случајева ријеч је о државама које посједују највећу количину моћи и заузимају најповољније положаје у међународним односима. Оно што би требало да постоји јесте „одређена равнотежа између задовољавања потреба држава и ауторитета међународних институција као носиоца интереса међународне заједнице“ јер на тај начин може доћи до стварне примјене норми међународног права (Савић, 2015, стр. 174).

Управо ту се враћамо на оно што смо досад више пута истакли, а то је постојање неправних фактора који утичу на међународно право, његову примјену и прогес. То су политички процеси, који подразумевају готово стално актуелно такмичење између држава која од њих ће заузети водећи положај. На тај начин нарушава се постојање било каквог облика равнотеже снага успостављеног у контексту међународног права. Институције напросто у таквим ситуацијама губе прилику да на било који начин утичу на примјену међународноправних норми и да обезбједе досљедно поштовање тог права. Међународне околности, од 2010. године⁸ па до данас, у складу са промјенама које се дешавају у међународном поретку и даље утичу на то да међународно право остаје инструмент политике, који је био и у току криза које су обиљежиле последњу деценију 20. вијека, нарочито југословенску (Савић, 2015, стр. 176).

У складу са свиме оним што смо претходно навели, констатоваћемо да је од 2010. године па до данас међународно право и даље у кризи. У оквиру новонастајућег међународног поретка оржани сукоби су неминовни и дешавају се у готово сваком дијелу земаљске кугле. „Кохерентност између правних правила, друштвених вриједности и политике моћи све више посустаје под налетом новог државног волунтаризма (Савић, 2015, стр. 177), који се све више осликава и на УН, чија структура и начин рада жуди за ревизијом, о којој се све више и говори последњих деценија, али се на практичном плану ништа није догодило како би дошло до промјена и успостављања ефикаснијег система. Јасно је да право и политика не могу функционисати раздвојено, али дисбаланс између та два појма/процеса постаје све већи – државе све више злоупотребљавају норме међународног права, војна активност НАТО пакта и мијешање држава у сукобе на Блиском истоку, Сјеверној Африци и Украјини је све интензивније занемарујући објективистичке вриједности међународног права (Савић, 2015, стр. 178). У амбијенту

⁸ 2010. година се у контексту политике и политичких процеса узима као прекретница у виду преласка ка мултиполарном међународном поретку. С обзиром на то да се прелазак изузетно одразио и на развој међународног права, та година се узима као година почетка нове фазе у развоју међународног права.

успостављања мултиполарног политичког поретка/система, САД, Русија, Кина и други носиоци мултиполаризма још увијек немају готово никакав интерес за даљи развој и дефинисање основних права држава у форми општеобавезујућих норми што ће и у годинама испред нас представљати значајно ограничење простора за примјену међународног права уопште (Савић, 2015, стр. 206).

Данас, можда више него икада раније, у свјетлу постојећих криза и надоласећих сукоба, потребно је да поново оживи правна свијест, свијест о потреби поштовања међународног права у пуном смислу, те смањења државног волунтаризма до којег би могло доћи коначним успостављањем новог – мултиполарног политичког поретка. Једино што можемо јесте очекивати да ће државе у новој расподјели моћи постати свјесне да међународно право служи одржавању а не нарушавању таквог поретка, који опет свима њима иде у корист више него супротно. Када би се поново успоставила равнотежа снага могло би се очекивати да дође до одређених помака у развоју међународног права, побољшању његових начела те мањој манипулацији међународноправним нормама.

5.2. Облици нарушавања суверенитета

У уводном дијелу рада дефинисали смо појам суверенитета и у пар црта наговјестили на који начин долази до његовог нарушавања. Сада ћемо поближе представити све облике и начине нарушавања суверенитета држава у пријашњим временима али и у савременим околностима развоја међнародних односа и међународног права.

Последњих деценија свједоци смо да држава бива подривена услед дјеловања различитих фактора. У пракси, држава понекад својевољно даје дио свог суверенитета ради остварења појединих виших циљева, које смо већ поменули, али врло чешће долази до ситуација у којима долази до нарушавања њеног суверенитета без икаквог питања државе о којој је ријеч. Немали је број случајева у којима долази до настанка нових и нестанка постојећих држава.

Државе исто тако шире лепезу својих активности у различитим врстама организација, које нарушавају вањски, односно спољашњи суверенитет државе. „Сувереност држава је нападнута одозго и одоздо“ (Simić, 2009, стр. 135). С једне стране, учествујући у раду међународних организација, војног, политичког, економског или другог карактера, прихватајући њихове начине дјеловања и функционисања, засигурно доводе у опасност самосталност и неприкосновеност власти. Много је националних, вјерских и регионалних субјеката међународних односа који нападају суверенитет држава изнутра. „Све напред речено условљава да, примера ради, појединац који данас живи у некој држави Западне Европе има изнад себе, по вертикалном распореду, месне власти и организације, потом државе на чијој територији је настањен, тј. чији је грађанин или поданик, а од њега се, такође, очекује да испољи одређену потчињеност и према органима ЕУ у Бриселу као и према другим међународним организацијама са УН на врху“ (Simić, 2009, стр. 126). Сувереност је јединствено право државе и може бити условљена међусобним признањем и поштивањем држава (Савић, 2015, стр. 210). Дакле, суверенитет се може преносити или губити (Romić, 2014, стр. 27).

Десуверенизација је процес који је веома актуелан у времену о којем говоримо, и то на првом мјесту у тржишном смислу, јер приватни интереси који постоје у сфери тзв. слободне конкуренције већ прелазе капацитете немалог броја држава (Савић, 2015, стр. 211). Тај процес десуверенизације се може одвијати у свим друштвеним сферама. Суверенитет се релативизује, а то се даље наставља и експлоатисањем природних ресурса које држава посједује, и то без јасне контроле. Сви ти ресурси постају де факто под располагањем

неког другог, недржавног, вањског ентитета који на основу могућности располагања заузима посебан положај у политичком погледу и посредно може утицати на одлуке или лобирањем, или неким другим механизмима условљавати (де)суверену власт како би ова донијела одговарајуће правне акте (Савић, 2015, стр. 211).

Када говоримо о међународном плану, ту се ипак подривање суверенитета другачије посматра и реализује. Некада је то једнострани прекид дипломатских односа, затварање државних граница изван домена права на самоодбрану или самозаштиту, увођење санкција другој држави, изван међународним правом предвиђених процедура за увођење санкција, те у најгорем виду примјене силе, тј. агресије (Савић, 2015, стр. 214). Начин на који државе једна другој „објављују“ рат такође је тема од посебног значаја а говори у прилог девијације суверенитета којој свједочимо. Процес десуверенизације се посебно истиче у случају међународноправних норми које се првенствено односе на област заштите људских права. Људска права су некако увијек плодно тло за подстицање разноврсних интервенција. Ту се оспорава значај државе у погледу регулисања, гдје се држави брани да установљава право у складу са својим националним правом и слободном вољом (Ristić, 2014, стр. 13).

Без неких од облика десуверенизације не би било могуће говорити о координацији држава, институционалној сарадњи. „то је, напосто, сврсисходан процес у прогресивном развоју међународног права и еволуцији друштва, државе и права“. Како даље истиче „И кад би десуверенизација била (а питање је да ли ће икад и гдје бити), синхрона, узајамна и равноправно загарантована, њени циљеви и донети би, прво били познати и, друго без дилеме би била пожељна и добра“ (Савић, 2015, стр. 216). Десуверенизацију, овако окарактерисану, можемо пронаћи у раду ЕУ, гдје се види и на неки начин добра страна својевољног „преноса надлежности“ на организацију како би се остварила међудржавна сарадња, али и као таква „болује“ од многих недостатака. Посебно од потписивања Уговора у Мастрихту 1992. године, државе чланице ЕУ практично нису ни суверене.

Посебан проблем представља независност држава и стицање исте. Али зашто? Данас је у 21. вијеку независност међународно признате државе доведена у опасност ерозијом суверенитета (Савић, 2015, стр. 218). Доказивање независности стога представља један од основних проблема међународног права. Сувереност је један од основних постулата (елеманата) на којима државност почива, стога је неопходан за доказивање независности држава у међународним односима и међународној заједници уопште. На подручју Источне Европе, али и у појединим дијеловима Централне Азије те у неким

дијеловима Африке, одвија се процес који је супротан добровољности и интегративности које смо малочас поменули. Наиме, у тим дијеловима свијета још увијек је ријеч о стварању нових држава, прије свега националних, које успостављају и вољне су да јачају свој суверенитет (Савић, 2015, стр. 221). Битно је поменути да се процес десуверенизације развијао и због ставова појединих теоретичара и научника, који су пропагирани „негирање суверенитета као општег квалитета државне власти“. Таквом политиком нарушаван је „суверенитет других држава“, док су такве доктрине произвеле „диференциране категорије унутар свијета“ који од 1989. године не представља један јединствен систем (Савић, 2015, стр. 222).

Упоредо са процесом десуверенизације, одвија се и процес демократизације. Али, демократизација у пракси није постала оно што су тврдили заговарачи либерализма као једине могуће идеологије. Наиме, Френсис Фукујама у свом најпознатијем дјелу „Крај историје и посљедњи човек“ покушава да наметне мишљење по којем једино функционалне и стабилне демократије могу да допринесу јачању суверенитета, а либерализам је подлога која је неопходна да би се све то остварило, као једина преостала идеологија у свијету – образац који би требало да прате све државе у међународној заједници (Fukujama, 2002, стр. 25-42). Према његовом мишљењу криза коју су доживјели ауторитарни и социјалистички системи крајем 20. вијека, оставља либералну демократију, доктрину индивидуалне слободе и народног суверенитета као јединог конкурента (Fukujama, 2002, стр. 68). Либерална идеја је једина која је побиједила и као таква представља једину одговарајућу опцију у постхладноратовском свијету, а чврст однос између економског развоја, образовног нивоа и демократије може се врло лако пронаћи у пракси. Либерална демократија претходи друштвеном прогресу и развоју економије, чиме се даље жели показати и доказати због чега је таква опција једино функционална. Међутим, у пракси такав вид демократизације само је допринио ерозији суверенитета, и довео до нових облика његовог нарушавања. Један од тих облика свакако је употреба оружане силе, приликом које су државе приморане да уступе одређени дио своје територије, да прихвате међународни мандат, како би на тај начин омогућиле да државе са Запада остваре своје личне интересе. Чак на једном мјесту Фукујама и наводи недостатак у смислу да „либерална демократија може да буде функционалнија за друштво које је већ достигло висок степен друштвене једнакости и консензуса у погледу друштвених вредности. Али за друштва која су јако поларизована када су у питању социјална класа, националност или религија, демократија може да буде формула за пат позицију и стагнацију“ (Fukujama, 2002, стр. 140), а ми бисмо додали и подстицај за избијање

унутрашњих сукоба који се касније одражавају на суверенитет државе. Никарагва, Панама, Ел Салвадор, Кувајт у 20. вијеку, БиХ, Сомалија, Јужни Судан у 21. вијеку, само су неки у низу примјера држава у којима је дошло до отворених притисака и повреде територијалног интегритета, без директне војне агресије (Савић, 2015, стр. 223). До „краја историје“ на начин на који је то посматрао Фукујама свакако није дошло⁹, већ се свијет у садашњем тренутку налази оптерећен многим структуралним промјенама. Иако се у периоду деведесетих чинило да ће либерализам постати једина релевантна идеологија у свијету, врло брзо се јављају нове алтернативе.

Теорије о „ограниченом суверенитету“ такође нису занемарљиве када говоримо о начинима нарушавања ексклузивног права држава на суверенитет. Нарочито су присутне онда када долази до успостављања тзв. новог свјетског поретка на прагу деведесетих година прошлога вијека, која је имала присталице и у многим високим званичницима тог времена, представника католичке цркве и других. Таква доктрина „иманентна је свакој империјалној политици“ (Romić, 2014, стр. 27).

Идеја о напуштању суверенитета због „кршења људских права“ је идеја која се покушава реализовати кроз концепт „новог свјетског поретка“. Та идеја се може користити приликом вршења економских и политичких притисака, па и у случају војне интервенције у земљи која се сматра прекршиоцем основних људских права, и на тај начин у потпуности злоупотријебити. У таквим ситуацијама јасно нам је да је ријеч о једној моћној држави која обликује „нови свјетски поредак“ и тим путем својевољно одлучује шта је добро а шта лоше, шта је хумано а шта није, шта је демократско а шта није, шта је праведно а шта није, и самостално доноси одлуке о томе чији ће народи и које ће државе бити међународно признате а које неће, те ко има право на самоопредјелјење а ко нема, ко може да има суверенитет а ко не може да оствари политичку конституцију државности, или ко може итд. (Kovačević, 2014, стр. 4).

Ограниченост суверенитета постаје реалност у којој живимо. Постојање огромног броја институција и организација чији саставни дио постају државе, само олакшава да се такав стандард повећава и шири. Развој војних савеза и доминацијом САД у истим нарушава се самосталност у доношењу одлука држава. Прелаз на нови поредак, који је у својој суштини империјалистички, има за посљедицу деструкцију до сада важећег појма суверенитета (Romić, 2014, стр. 25). Слободно можемо рећи да је успостављање униполарног политичког поретка значајно погодило појам суверенитета, те допринијело развијању

⁹ Шире, в. Frensis Fukujama, *Kraj istorije i posljednji čovek*, (2002, Podgorica), 350-366.

нових облика његовог нарушавања. Након нестанка биполарне структуре свијета, успостављањем униполарног поретка на челу са САД, јавља се један од веома ефикасних инструмената разарања државног суверенитета, а односи се на доктрину шока и успона капитализма катастрофе (Наоми Клајн), путем Вашингтонског консензуса, Програма структуралног прилагођавања и Уругвајске рунде ГАТТ-а¹⁰, који омогућавају да транснационалне компаније несметано улазе у националне економије и да их на тај начин колонизују (Kovačević, 2014, стр. 5). Процес глобализације омогућава такав наступ транснационалних компанија, које на првом мјесту чине државне границе порозним и нарушавају принцип суверенитета држава. Њихова финансијска моћ врло често превазилази исту моћ држава, те их та чињеница чини ограниченим за било какву врсту дјеловања против. Евидентно је да главни фактори производње и размјене све више надилазе државне границе, и да је држава све неспособнија за регулацију тог кретања и наметање свог ауторитета (Ristić, 2014, стр. 26). Све док процес глобализације и даље траје и има овакав утицај несумњиво да ће и ерозија суверенитета усљед њеног дјеловања бити још шира и већа (Kovačević, 2014, стр. 9).

Истовремено, после 1989. године дешава се и то да се усљед дерогирања суверенитета, јављају проблеми и унутар саме државе. Наиме, све видљивији су заоштрени односи између грађана и државе који такође утичу на слабљење суверенитета (Ristić, 2014, стр. 17), што дикретно утиче на могућност појаве унутрашњег цијепања државе. У том случају националне мањине, уколико то иде у прилог великим свјетским силама, врло лако крећу у процес стварања нове националне државе, јер тада осјећају повољне услове за такву врсту акције. Разорена друштва и државе представљају један нови вид слабљења суверенитета. У то спадају и друге друштвене ситуације попут стања биједи и огромног јаза између становништва и управљачке елите, затим ситуација у којој већина није заинтересована за независност своје државе и властити положај зато што предност имају нека друга питања, прије свега питање опстанка (Ristić, 2014, стр. 17). Све наведено, једном ријечју, спада у социолошке разлоге, на којима свакако највише инсистирају социолози, чије смо радове и искористили како би поткријепили наведено, али је свакако својствено идеји глобализације која мијења постојећи вриједносни систем.

Неизоставно је поменути да суверенитет државе свакако зависи и од количине моћи коју она посједује. Државе које у тренутном поретку заузимају централни положај у виду моћи свакако имају мање шансе да изгубе ефективност сопственог суверенитета и да ће

¹⁰ Шире в., Kovačević, B. *Globalizacija i (de)suverenizacija*, (Banja Luka, 2014), 7-8.

у дјеловању према споља бити мање порозан у односу на слабије земље. Такве разлике у погледу моћи али и све већи јаз између богатих и сиромашних дијелова свијета производ су глобализације. У времену у којем живимо суверенитет у правом смислу ријечи имају само оне државе од којих зависе све друге државе (Romić, 2014, стр. 27). Кроз правце спољне политике најмоћнијих држава најбоље се види колики је степен суверености у питању. Водеће свјетске силе јачају своју државност и суверенитет, док мање државе трпе притисак од стране водећих свјетских економија (Stojadinović & Matić, 2014, стр. 92). Мање развијене земље остају принуђене да се и даље покоравају, тако да истовремено имамо присутне процесе десуверенизације и суверенизације, на двије различите стране.

Суверенитет се неријетко губи облицима војног, политичког или економског покоравања, што смо претходно и појаснили. Иако је овакав начин губљења суверенитета најчешће виђен и примјењиван код новоформираних држава на Балкану, не можемо тврдити да су то и једини простори на којима су се одвијали такви процеси, с обзиром на то да примјере можемо пронаћи и у остатку свијета. „Сама примјена модалитета губљења суверенитета указује на успостављање новог колонијализма и доминације, а то се обично правда потребом ширења демократије и заштите људских права.“ (Romić, 2014, стр. 27). Иако је једна од основних карактеристика држава у унутрашњем праву, посједовање монопола на легалну употребу силе, „у стварности најразличитије недржавне групе узурпирају то право делујући кроз облике тзв. међународног и глобалног тероризма“ (Simić, 2009, стр. 137). У тим активностима никад не изостаје подршка барем једног дијела међународне заједнице, јер готово увијек постоје прикривени интереси и циљеви појединих. Удар на сувереност држава може да се деси и када међународне организације посегну за силом у циљу рјешавања неког проблема, наводно у интересу цијелог међународног система (Simić, 2009, стр. 137).

Не постоје адекватни механизми контроле који би могли да прате и спрјечавају да суверенитет држава бива нарушен. Велики проблем за државни суверенитет, нарочито посљедњих година, представља право на самоопредјелење народа и његова практична примјена. Признањем тог права отворени су многи процеси који у великој мјери погађају међународну заједницу. С једне стране, признање народима да слободно могу бирати облик политичке владавине јавило се као потреба и нужност коју намеће модерно међународно право, јер би све супротно томе представљало брану општим принципима демократије и људских права (а на то се у савременом друштву посебно ставља акценат). Док је с друге стране тим признањем међународно право подривено, јер су дошле у питање неке темељне вриједности међународног права и поретка, као што су

територијални интегритет, суверенитет, па и начело забране интервенције (Perišić, 2013, стр. 762).

С тим у вези, директно се пореметила стабилност у међународним односима, јер су многи народи користили то право у различите сврхе, нарушавајући равнотежу постојеће државе чији су били дио и на тај начин изазивали сукобе локалног и регионалног типа. Постојећи проблем двоумљења да ли се право на самоопредјелјење односи на унутрашње или спољашње самоопредјелјење, или како би неки од аутора назвали самоодређење, нарочито је постао актуелан у модерном добу. То је проблем који је можда и највише утицао на недостатно одређење тог права, јер је управо двоумљење између тога да ли се ради о праву на самостално бирање облика политичке владавине, или пак праву на отцјепљење од постојеће државе и стварање нове, самосталне државе, отворило многа нова питања (Perišić, 2013, стр. 762).

Нејасна формулација тог права, можда није пука случајност. Државе су још од кодификације тог права и његовог дефинисања у међународноправним документима показивале различите ставове и мишљења, у складу са својим положајем и циљевима, о чему је већ било ријечи у ранијим одјелјцима овог рада. Наиме, приликом стварања УН, те састављања текста Повеље УН било је доста подијељених мишљења о садржају тог текста. „Тако су неке државе иразиле сумњу у цјелисходност предложених одредби у Повељи из страха да такво одређење не би изазвало појаву сецесионистичких покрета и грађанских ратова“. Међу таквим земљама била је и Колумбија. С друге стране, Египат је више пута „упозоравао да је принцип подложен манипулацијама, јер се на њега многе државе могу позвати услед војних инвазија и анексија, као што је то својевремено чинио и сам Хитлер“ (Kaseze, 2011, стр. 61). Уношење права на самоодређење у Повељу УН представља прекретницу из разлога што оно више не представља политички принцип већ правни стандард понашања. И у наставку његовог међународноправног регулисања државе су се различито изјашњавале шта би оно требало подразумевати.

Декларација принципа међународног права о пријатељским односима и сарадњи држава из 1970. године донијела је значајне промјене у погледу дефинисања права на самоодређење народа, јер је главни дио био посвећен праву на спољашње самоодређење (Kaseze, 2011, стр. 137). Многе државе су испољиле негативно мишљење и резерву према чињеници да народ има право на сецесију, јер је принцип територијалног интегритета и тада а и данас био веома значајан. Управо такав став је указивао на потребу да таква одредба мора бити одбачена (Kaseze, 2011, стр. 137). Групе које су биле дефинисане терминима поријекла, културе или језика изазвале су контроверзне ставове приликом

усвајања текста о спољашњем самоодређењу. „По мишљењу највећег броја држава, додјелјивање права на самоодређење етничким, језичким и културним групама било би „пољубац смрти“ што се тиче територијалног интегритета“ (Kaseze, 2011, стр. 139-140). Ако се пажљивије посматра текст Декларације из 1970. године може се примијетити да се сецесија не искључује али да за њено остварење морају постојати увјерљиви разлози (Kaseze, 2011, стр. 143), чиме се оставља велики простор за манипулацију и злоупотребу тог права, на коју су указивале државе попут Јужне Африке. Могућност цијепања територијалног интегритета није потпуно искључена, самим тим она је логички призната (Kaseze, 2011, стр. 143). Декларација међународног права о пријатељским односима и сарадњи држава од доношења постаје примарни инструмент за објашњење садржине права на самоопредјелење ван контекста колонизације (Влајнић, 2022, стр. 100). Касезе наводи неколико услова који морају бити испуњени да би се омогућила сецесија, тј. да би она била одобрена, а то су: када централна власт суверене државе константно одбија да призна партиципаторна права религиозним и расним групама, грубо и систематски нарушава њихова фундаментална права и затире могућност постизања мирољубивог споразума унутар оквира државне структуре. Што значи да Декларација допушта право на сецесију онда када право на унутрашње самоопредјелење не може бити остварено (Kaseze, 2011, стр. 144). До доношења Декларације (1970) владало је заједничко мишљење да је територијални интегритет неповредив и да треба да представља светињу у међународним односима. Томе у прилог ишле су и безуспјешне сецесије појединих држава, које су такође изражавале став већине међународне заједнице. Међутим, Декларација о пријатељским односима је много одступала од дотадашњег тренда, јер је на одређени начин дала слободу народима да под изговором немогућности остварења унутрашњег самоодређења, кршења основних људских права и слобода „дозволила“ појединим групама народа да је изврше. Ставови већине држава ишли су у правцу негирања права на сецесију – „државне праксе и ставови огромне већине земаља остале су одбојне према сецесији“ (Kaseze, 2011, стр. 146). Због чега? Одговор на то питање је врло једноставан. Када би сви народи у пуној слободи користили то право, већина земаља би се распала, у првом реду многонационалне државе. Такав сценарио није у интересу већине земаља, „које трајност и непромјењивост граница с правом доживљавају као фактор међународног мира и стабилности“. Чињеница јесте да у пракси и реалном тренутку одвијања међународних односа има много примјера промјене граница држава, али до таквих промјена готово никада не долази „у озрачју мирних унутардржавних односа, већ су оне махом резултат ратова или каквог другог

облика присилног дјеловања“ (Perišić, 2013, стр. 769). Један од примјера је свакако Југославија.

И Повеља УН и савремено међународно право садрже два важна принципа. Начело територијалног интегритета спада у ред општеобавезујућих правних норми, што значи да је нужно његово потпуно поштовање. Може се рећи да је право на територијални интегритет ништа друго него право на државни суверенитет, па и на само постојање државе (Кривокапић, 2020, стр. 223). Односно, територијални интегритет се односи на ефективну контролу над државном територијом (Влајнић, 2022, стр. 115). Тако да, када се неки дио територије државе присилно одвоји од ње значи да држава више нема стварну контролу над тим дијелом територије и да је он сада независан или припада некој другој држави. Исто тако, „принцип територијалног интегритета није апсолутан и ограничен је другим принципима и правима, међу којима су најважнији: право народа на унутрашње самоопредељење, основна људска права, забрана геноцида и основна правила међународног хуманитарног права примењива у оружаним сукобима. Тако се може закључити да постоји узајаман однос између принципа територијалног интегритета и самоопредељења у смислу да једно мора да се тумачи и примењује у светлости другог“ (Влајнић, 2022, стр. 115). Ипак, скоро сви међународни документи посједују одредбе које несумњиво штите неповредивост територије државе.

У вези са овим начелом, треба поменути и начело територијалне цјеловитости, које је зајамчено Повељом УН, у којој се наводи да се све државе у оквиру међународне заједнице морају уздржавати од пријетње силом или употребе силе против територијалног интегритета и политичке независности сваке државе. Иако нема говора о сецесији, „добро је познато да практично ниједна сецесија није изведена без веће или мање стране помоћи“ (Кривокапић, 2020, стр. 224). Ниједна од чланица УН не би смјела, ни у ком случају, да подстиче сецесију, као и да на било који начин потпомаже нарушавање територијалног интегритета и суверенитета држава. Овакве и сличне конструкције могу се пронаћи и у другим регионалним документима који се баве питањем права народа на самоопредјелење и сецесијом. Проф. Кривокапић говори о постојању двије врсте сецесије – законитој и незаконитој. Законита сецесија се односи на ситуације у којима право на самоопредјелење народа није у супротности са принципом територијалног интегритета, већ се остварује кроз отцјепљење територије под условом да је то у складу са највишим правним актима државе од које се врши отцјепљење, да је односна држава на то дала изричито пристанак, и да је сам поступак у складу са документом који предвиђа право на проглашење независности једног дијела територије државе

(Кривокапић, 2020, стр. 226). Један од примјера законите сецесије јесте Црна Гора, која је захваљујући уставним одредбама и законским путем – путем референдума изјаснила да жели да напусти државну заједницу СР Југославију (Србија и Црна Гора). Након референдума и напуштања заједничке државе прогласила је независност (2006), што је било у потпуности у складу са унутрашњим правом државе у чијем саставу је била. Незаконита сецесија, сасвим логично, значи да је у питању незаконито отцјепљење неког дијела територије односне државе. То је такво „једнострано одвајање територије које нема упориште у међународном праву“ (Кривокапић, 2020, стр. 228). У случају незаконите сецесије, разлози могу бити различити. Најчешће је ријеч о дубоко подијељеним државама у којима различите етничке групе имају тежњу да се издвоје и формирају сопствену државу. С друге стране, можда још чешћи разлог јесте намјера појединих трећих земаља за распарчавање неке територије зарад остварења неких себи својствених интереса. Такви видови притисака представљају директно кршење начела неинтервенције загарантованог међународним правом. Све и да такви видови прекрајања слике постојећих држава имају подршку од стране становништва истих, такви случајеви представљају драстично кршење међународног права (Кривокапић, 2020, стр. 228). Такву сецесију не признаје ни влада односне државе. Било је одређених примјера у којима је влада државе дала свој пристанак за сецесију одређеног дијела територије, нпр. одвајање Сингапура од Малезије, или Јужног Судана од Судана.

Иако постоји велики број међународних докумената који говоре и јамче право народа на самоопредјељење¹¹, већина није поближе дефинисала његово значење, те се стога јављају опречни ставови по питању тога шта је такво право и када се оно користи. Највећи изазов свакако је његова контрадикторност са основним начелима међународног права – начело територијалног интегритета и начело политичке независности¹². Иако се у тексту Декларације из 1970. године наводи да право на самоодређење не треба тумачити на тај начин да оно овлашћује акције за било какво потпуно или дјелимично

¹¹ Појам самоодређења, енгл. self-determination.

¹² Начело политичке независности као начело међународног права није од самог почетка представљало проблем у односу на право на самоопредјељење, из разлога што се право на самоопредјељење односило и јамчило народима који су се налазили под колонијалном влашћу. Тек накнадно се, уз помоћ права на самоопредјељење, издвајају и стичу независност. До промјена долази деведесетих година 20. вијека када се примјена овог начела пребацује са народа на државе, односно, када предмет и примјена самог начела, супротно међународноправним нормама, почиње да се шири на државе. Због таквих околности, СФРЈ се сматра преседаном. До деведесетих година разграничење је било прецизно и јасно – самоопредјељење остварују народи који немају државу и који су под колонијалном (вањском) влашћу неке друге државе, а постојеће (а настанком и нове) државе штити Повеља, односно принципи међународног права. Иако је била држава која је основала Организацију Уједињених нација, од ње, у овом случају, није наишла на разумијевање.

дјеловање у правцу нарушавања и угрожавања „територијалне цјеловитости“ и политичког јединства независних и суверених држава, оваква одредба дала је наслутити да је остварење права на самоодређење присилним путем забрањено ако становништво неког подручја може остварити право на унутрашње самоодређење (Perišić, 2013, стр. 770). Што значи да је директно дата дозвола да се употреби сила уколико је неопходно остварити спољашње самоодређење, што даље може изазвати додатне проблеме. Генерално гледајући, неуједначена примјена норми међународног права и њихово слободно тумачење изазивала је сецесије у различитим дијеловима свијета. Покушај сецесије у случају Косова и Метохије, из наше непосредне близине, најбољи је примјер селективне примјене међународноправних норми и националног интереса (Томић, 2020, стр. 23). Поред тога, и данас имамо многе дијелове свијета у којима су присутне тежње за остваривање сецесије, попут Шпаније (Каталонија и Баскија), Шкотске, Белгије...Активни покрети за независност постоје и у Турској, Ирану, Ираку, Тибету, Чеченији, Украјини, Квебеку. Такође, и у БиХ можемо говорити о присутности таквих тежњи са више страна, нарочито због тога што је БиХ након грађанског рата од 1992. до 1995. године остала дубоко етнички подијељена држава, у којој свака од етничких група тежи или отцјељењу или припајању матичној држави.

Изузетан ефекат на настанак нових облика државности има поступак признања држава. Када нове државе настају путем сецесије као средством за остварење самоопредјелења народа, имамо два случаја. У случају да је ријеч о законитом спољашњем самоопредјелењу, неки ентитет би се могао сматрати државом чак и онда када не посједује све конститутивне елементе државности (територија, станивништво, државна власт). Таква територија се може признати као држава, што је и био случај са већином држава у постколонијалном периоду, као нпр. Конго (Влајнић, 2022, стр. 121). У другом случају, „уколико би настанак нове државе укључивао повреду самоопредјелења, било у спољашњем или у унутрашњем виду, та чињеница могла би да представља препреку за стицање државности иако су присутни остали конститутивни елементи државе“ (Влајнић, 2022, стр. 121). У пракси се веома често дешава да се такви отцијепљени ентитети признају независно од посједовања или непосједовања конститутивних елемената, али и када право на самоопредјелење не може представљати основ за сецесију него је употребљено незаконито. Такви примјери доводе до различитих проблема легитимитета, јер незаконити захтјев за отцјељењем добија управо све више оправданости јер све већи број чланова међународне заједнице признаје тај ентитет, све више међународних организација такве ентитете прима у чланство итд. (Влајнић, 2022, стр.

121). Мијења се атмосфера у међународној заједници која даље ствара праксу све чешћег незаконитог признања који постаје реално остварив.

Било како било, за савремено међународно право јако је битно спољашње самоопредјелјење и начин његовог остваривања. Једнострана сецесија, која је супротна Уставу, представља проблем за многе државе широм свијета, и уједно представља проблем за међународно право. У доктрини као и у јуриспруденцији могу се пронаћи трагови подршке постојању права на квалификовану, унилатералну сецесију, јер су теоретичари почели самостално да разумијевају поједине одредбе Декларације принципа међународног права о пријатељским односима и сарадњи држава из 1970. године и да у складу са својим размишљањем и вољом тумаче такве услове. У пракси је било примјера у којима је дошло до остварења сецесије уз помоћ спољашњег самоодређења, гдје је матична држава дала свој пристанак за цијепање државне територије и стварање новог ентитета. Међутим, било је случајева у којима се до сецесије дошло противправним путем, међу којима је и једнострано проглашење независности Косова. О томе ћемо више говорити у наставку рада. Један од услова који мора бити испуњен да би се говорило о законитој сецесији је и да приликом отцјепљења морају бити испуњени сви услови предвиђени односним правним актом (уставом или међународним споразумом) (Кривокапић, 2020, стр. 226), што је нпр. у случају Црне Горе заиста тако било, о чему ће такође бити ријечи у наставку рада.

6. Настанак нових држава, нови облици стицања државности и питање легитимитета признања

6.1. Дисолуција СФРЈ и признање њених република

Дисолуција је термин који се по први пут употребио у случају југословенске кризе и распада СФРЈ у новој димензији, и то у извјештајима Бадинтерове комисије за СФРЈ¹³. Према мишљењу Комисије, дисолуција представља распад државе гдје њени органи више не могу вршити власт јер не посједују легитимитет, централне власти немају ефективну власт (контролу) над читавом територијом јер се СФРЈ налази у процесу распада, односно дисолуције. Дакле, више не представља само уопштени распад једне државе, већ просто правно стање у којем централна власт више нема ефективну контролу над цијелом територијом, при чему она не обезбјеђује партиципацију свих грађана, што значи да не испуњава демократске критеријуме – нема легитимитет (Savić, 2018, стр. 136-137). Појава југословенске кризе и дисолуција саме државе, може се посматрати из два аспекта. Први би био онај унутрашњи, који подразумијева факторе настале унутар државе, у њеном политичком систему, међу народима који су чинили становништво државе итд. Други аспект је свакако онај спољашњи, међународни, који нам говори да су постојали шири политички процеси који су неминовно утицали на њен распад.

На самом почетку говорићемо о унутрашњим факторима дисолуције СФРЈ. Иако би се многи научници па и обичан народ често сложили да је Југославија била осуђена на пропаст самим моментом формирања, говорићемо првобитно о тензијама које су настале двадесетак година касније. Свака фаза кризе у Југославији није била само унутрашњи феномен, него дио или рефлекс превирања на међународном плану. Отуда југословенску кризу можемо сагледати кроз спој микропроцеса на унутрашњем плану и макропроцеса у међународној заједници (Аврамов, 2008, стр. 135). Имајући у виду вријеме када југословенска криза доживљава експанзију, јасно је да је прелазак из једног облика међународног поретка у други, те нови однос снага и моћи у свјетском поретку изразито утицао на њен даљи развој и рјешење у коначници.

¹³ Арбитражна комисија Мирове конференције о Југославији (Arbitration Commission of the Peace Conference on Yugoslavia); Комисија коју је саставио Савјет министара Европске економске заједнице да би Мировну конференцију о Југославији обезбједила правним савјетима, те да би вршила међународну контролу над одржавањем референдума у југословенским социјалистичким републикама.

Социјалистичка Федеративна Република Југославија, под тим називом постоји од доношења Устава 1963. године. Одмах потом долази до привредне реформе, која је постепено почела да изазива незадовољство појединих југословенских република. Највећу прекретницу представљао је наредни Устав из 1974. године који се и данас готово увијек помиње када се говори о историји југословенске кризе. Разлог за то лежи у чињеници да је тај Устав СФРЈ претворио практично у конфедерацију, а аутономне покрајине Косово и Метохија и Војводина добијају права једнака правима република¹⁴. Устав је прокламовао да је Југославија савезна република равноправних народа и народности, слободно уједињених на принципу братства и јединства у остварењу посебног и заједничког интереса, са правом народа на самоопредјељење до отцјепљења. „Народи Југославије, полазећи од права сваког народа на самоопредељење, укључујући и право на отцепљење, на основу своје слободно изражене воље у заједничкој борби свих народа и народности у народноослободилачком рату и социјалистичкој револуцији, а у складу са својим историјским тежњама, свесни да је даље учвршћивање њиховог братства и јединства у заједничком интересу, заједно са народностима са којима живе, ујединили су се у савезну републику слободних и равноправних народа...” (дио из Устава СФРЈ 1974. године).

Најзначајнија промјена унијета у овај Устав је управо она која се односила на право народа на самоопредјељење до отцјепљења, које је дало својеврсну слободу републикама да политику воде у складу са својим интересима и преференцијама, а који су на крају и довели до отцјепљења појединих социјалистичких република. Током 70-их година 20. вијека већ су се јављали одређени проблеми унутар република. Национални идентитет хрватског народа бивао је све јачи, чак и јачи од оног у Словенији током привредне реформе 60-их година. „Хрватско прољеће“, период познат по хрватским општенародним покретима и жељом за осамостаљењем, био је само једна од степеница у распаду Југославије који ће се догодити двадесетак година касније. Иако је захваљујући Титовој интервенцији МАСПОК угушен и његове вође похапшене, престанак њиховог дјеловања је био само привидан и тренутан. Свој рад настављају путем хрватске емиграције. Устав донесен 1974. године додатно је потпирио ватру раздора између народа, чије ће отворене намјере посебно доћи до изражаја крајем 80-их година.

1989. године у Хрватској се формира будућа водећа странка хрватског народа – Хрватска демократска заједница, која у свој програм уноси идеју стварања независне

¹⁴ Шире в. *Устав СФРЈ (1974)*.

Хрватске државе. Истовремено, у Словенији проглашавају одредбе о праву на самоопредјељење уставним. Слична ситуација владала је у Босни и Херцеговини, гдје су три различита народа формирали странке које су заступале њихове интересе према етничким и религијским линијама подјеле.

Ипак, сецесионистичка атмосфера највише се осјећала у Хрватској и Словенији. Када је Предсједништво СФРЈ поднијело иницијативу за промјену савезног Устава, те двије републике су биле против таквог разрјешења кризе. Чак су 1990. године поднијеле захтјев за стварање конфедерације, јер да би Југославија постала конфедерација, томе је морао да претходи њен распад, чиме су показале истинске намјере. Питање самоопредјељења и права на сецесију никад није било спутавано. Штавише, на засједању Савезне скупштине у мају 1990. године начела су и подржана. „Размимоилажења су испољена само у погледу процеса остваривања овог права“ (Аврамов, 2008, стр. 166). Свјесно све веће опасности и погоршања ситуације, Предсједништво је поднијело иницијативу у Скупштини да се право на сецесију регулише законом, али иницијатива није подржана. Словенија и Хрватска улагале су све напоре да коначно дођу до издвајања, вјероватно јер су осјећале подршку међународне заједнице и погодан историјски тренутак за тако нешто. Могло би се рећи да су увидјевши да не могу да спроведу план који су имали на унутрашњем плану, искористили помоћ међународних актера. На једном од састанака у децембру 1991. године предсједници Хрватске и Словеније одлучили су да, посредством Бона¹⁵, сазову конференцију на којој би, поред њихових дотадашњих покровитеља Аустрије и Њемачке, учествовале и Италија и Француска (Аврамов, 2008, стр. 167). Ипак, до Конференције није дошло, али се из ових података може сагледати рјешење кризе које ће доћи неколико година касније. “Ватикан, Немачка и Сједињене Државе су подржавале отцепљење Хрватске и Словеније из југословенске државе“ (Екмечић, 2007, стр. 539). Иако су преко својих функционера врло често истицали да неће подржати никакво насилно мијењање граница, те оптуживали и Хрватску и Словенију за своје дјеловање, то су чинили како би прикрили своје истинске намјере. У стварности, америчка влада је битно допринијела избијању грађанског рата у Југославији. „Била је изложена притиску Ватикана и Немачке за признање независности Хрватској и Словенији“ (Екмечић, 2007, стр. 540). Јер, као што нигдје друго у свијету није могло проћи ниједно дешавање без утицаја међународних фактора, тако је било и са Југославијом. Још у мају 1990. године њемачки министар спољних послова (Геншер)

¹⁵ Бон је у времену о којем говоримо био главни град Њемачке.

подржао је отцјељење Хрватске (Екмечић, 2007, стр. 540). Због дјеловања великог броја страних држава, могао се стећи утисак да је ријеч о њиховој борби против комунизма. Наиме, под вођством Њемачке и охрабрења Ватикана упућеног хрватском народу у борби против српског, створио се један општи међународни фронт против владе Југославије у Београду. Предсједник Француске, Франсоа Митеран, у више наврата је одвраћао њемачког канцелара да обустави притисак против Срба, а јасно је видео да иза тога стоји Ватикан и католички кругови Њемачке (Екмечић, 2007, стр. 542). Нешто касније појавили су се подаци који су показивали да је у периоду југословенске кризе папа одобрио помоћ Хрватској у вриједности од 40 милиона долара, као помоћ у грађанском рату за независност (Екмечић, 2007, стр. 542). Велика Британија је такође учествовала у давању признања разбијању јединствене југословенске државе. „Она се опирала признању хрватске независности, јер од три неопходна услова за независност (јасан национални идентитет, неспорна национална територија и способност да се без туђе помоћи одбрани) Хрватска није имала ниједан. У исто време, када је Европска унија растурила Југославију признањем независности одметнутим републикама, Британија је одустала од свог становишта, у замену за посебан положај у Европској унији“ (Екмечић, 2007, стр. 542). Велика Британија је промијенила своје становиште уз притисак других земаља, које су, можемо слободно рећи, „купиле“ њен преображен став. Њихов утицај гурнуо је Југославију директно у пропаст, а народе који су до јуче насељавали њене републике, осудили на патњу наредних неколико година. „Уз америчку војну помоћ и присуство саветника, Срби су у Хрватској етнички очишћени, а у Босни и Херцеговини је то урађено са долином ријеке Неретве. У овоме остварењу историјских програма католичке цркве, Сједињене Америчке Државе посебно сnose моралну одговорност пред историјом да су другим методама остварени циљеви, у којима су се хабсбуршки и нацистички војници показали неуспешним. Хрватска је постала бастаион нетолеранције на Балкану“ (Екмечић, 2007, стр. 543).

У таквим околностима страног мијешања у дешавања на тлу Југославије познато је и да је Запад различито приступао ситуацији у Југославији у односу на распад Совјетског Савеза, гдје су задржали статус кво, док су „у случају Југославије као основ за разрјешење кризе узели комунистичко наслеђе, подигнуто чак на нормативни ниво“ (Аврамов, 2008, стр. 48-49). С обзиром на постојећу атмосферу, отпочело је тајно наоружавање ових двију држава као и паравојних формација. Посљедњи покушаји мирног разлаза учињени су у јануару 1991. године када је Предсједништво одржало низ састанака у свим републикама, настојећи да умире сецесионистичке тежње. Хрватски

сабор је ускоро усвојио резолуцију о поступку за „раздруживање“, која је представљала чисту сецесију. Хрватска је јасно истицала да југословенска опција за њих нема никакве шансе те да је једино рјешење стварање независне државе. Своју државу прогласили су 21. децембра 1991. године. Словеначки делегати су још раније, фебруара 1990. године, напустили заједнички конгрес Савеза комуниста Југославије и тиме га уништили. Референдумом су усвојили право на независну државу и прогласили је 30. децембра 1990. године. Обје државе су једностраним актима одлучиле да изађу из састава СФРЈ. Остваривање независности Словеније и Хрватске, а потом и Босне и Херцеговине може се посматрати као револуционарни процес који није био регулисан постојећим скупом закона (Kaseze, 2011, стр. 310). Административне границе су проглашене државним и једнострано је прекинуто важење савезног Устава. „Сецесија Хрватске и Словеније била је пресудан тренутак у прерастању југословенске кризе у грађански рат, и централна тачка за правну квалификацију дате ситуације. Сецесија је извршена уз садејство паравојних јединица ове две републике, чиме је њихово руководство починило највећи злочин у међународном праву – злочин против мира“ (Аврамов, 2008, стр. 179). Сецесија није била оспоравана, оспораване су методе и начин на који је она изведена. Умјесто парламентарним путем, сецесија ових република извршена је насиљем, и тим путем увела Југославију у процес дисолуције и крвави грађански рат који је трајао све до 1995. године.

Сецесија ове двије републике пробудила је многа нова питања у оквиру међународне заједнице. У таквим околностима, она представља изазов и за суверене државе али и међународне односе. Пратећи пут развоја права на самоопредјељење народа и сецесије, можемо примијетити да су САД приказале различите ставове по питању одобравања истог. Наиме, све до распада Источног блока, САД су показивале изразит отпор сецесији, да би недуго после 1990. године прибјегле једном релативистичком тумачењу права на отцјељење (Аврамов, 2008, стр. 187). Како би оствариле намјеру обликовања свијета према сопственом моделу, оправдавале су сецесију гдје је то било потребно. Америчка доктрина је наиме истицала више различитих мишљења када је оцјена сецесије била у питању.¹⁶

Убрзо по уласку СФРЈ у процес дисолуције фомирана је Бадинтерова комисија – Арбитражна комисија Мировне конференције о Југославији коју је саставио Савјет министара Европске економске заједнице. Предсједник комисије звао се Роберт

¹⁶ Шире в., Смиља Аврамов, *Постхеројски рат Запада против Југославије*, (Београд, 2008), 187-190;

Бадинтер, те је Комисија носила име по њему. Њен рад је посебно значајан из аспекта отварања нове правно-политичке праксе када је ријеч о праву народа на самоопредјелјење (Savić, 2018, стр. 131). У њеном раду посебно до изражаја долазе међународне тенденције и утицаји на распад Југославије. У мишљењу Бадинтерове комисије наводи се да се Југославија налази у процесу дисолуције, и то је први пут да се такав појам употребио у међународном праву. Повеља УН признаје право на самоопредјелјење свим народима (peoples), иако не наводи шта се подразумева под тим појмом и шта су то заправо народи, ко све спада у ту групу. Није безначајно што је Међународни суд правде без изричите изјаве помјерао право мањина ка праву свих људи, односно народа. То показује да термин народ није више хомоген и не би требао бити употребљаван на цијелу популацију било које државе. Такође у случају СФРЈ, Комисија је истакла разлику између националности и грађанства, слично као у Уговору из Мастрихта 1992. године (Savić, 2018, стр. 131). Посебан преседан направљен у случају СФРЈ је „што је право на самоопредјелјење народа први пут омогућено изван система старатељства ОУН и процеса деколонизације у ширем смислу. Тачније, оно је по први пут остварено сецесијом у поступку дисолуције од постојеће, међународно признате државе“ (Савић, 2020, стр. 435).

Неповредивост територијалног интегритета зајамчена међународноправним нормама је прекршена, те је у случају СФРЈ дошло до потпуне повреде територијалне цјеловитости исте. Комисија је показала изразито контрадикторан став и када су у питању границе, истичући у свом мишљењу да право на самоопредјелјење не подразумева промјену граница, занемаривши чињеницу да је управо СФРЈ сецесијом њених република промијенила до тада успостављене границе. Такву повреду није означила недозвољеном и погрешном. СФРЈ је приликом сецесије република била чланица УН, али нико из њених оквира није урадио ништа по питању заштите њених граница.

Принцип *uti possidetis*, који смо раније помињали, је начело међународног права које се примјењивало код несамоуправних територија и у систему старатељства УН. Међународни суд правде је нагласио да је улога овог начела да спријечи угрожавање независности и стабилности нових држава која може бити угрожена уколико дође до сукоба по питању граница послије повлачења власти. Начело се односило на новоформиране државе које су требале да задрже исте границе које су имале и као зависне територије. Оно што је било битно јесте да право на самоопредјелјење народа и сецесија нису могле бити повезане са овим начелом. Одлуке Бадинтерове комисије су то

промијениле. Њеним мишљењем истакнуто је да у процесу дисолуције државе може доћи до легалне и општеприхваћене сецесије једног дијела те државе у циљу остварења права народа на самоопредјељење. У том случају унутрашње границе могу постати међудржавне, у складу са нормама међународног права. Тиме су само оправдали поступке двије југословенске републике, Хрватске и Словеније и дали подршку разграничењу на основу пријашњих административних граница у склопу СФРЈ. „Сецесија је постала легитиман и легалан инструмент међународног права за примјену начела равноправности и самоопредјељења народа и директну промјену граница на основу самоопредјељења – унутрашње (административне) границе постају међународне, а територија претходно постојеће државе се распарчава“ (Савић, 2020, стр. 43).

Распад СФРЈ, односно сецесија њених република, сматра се првим постколонијалним типом сецесионистичког конфликта у Европи. Када су Хрватска и Словенија прогласиле независност, савезна влада је одлучила да на силу спријечи отцјепљење. Европска заједница је децембра 1991. године усвојила двије декларације: „Декларацију о Југославији“ и „Декларацију о смјерницама за признавање нових држава у Источној Европи и Совјетском Савезу“. У складу са овим декларацијама и Бадинтерова комисија је испитивала захтјеве за међународним признањем Босне и Херцеговине, Хрватске, Македоније и Словеније. Комисија је посебно утврђивала да ли је свака од република одржала референдум о независности и да ли су се обавезале на поштовање основних демократских принципа, људских права, поштовање појединаца, група... Комисија је утврдила да су ови случајеви испуњени у свим државама, осим у БиХ и предложила одржавање референдума у марту 1992. године, чије посљедице, нарочито ми који живимо на том простору и данас добро знамо.

Случај Југославије је поново активирао питања сецесије у свијету – случај Абхазије, Нагорно-Карабаха, Чеченије, тзв. Косова, Сомалије, Квебека итд. што је отворило многа нова питања и расправе на међународном плану. Једна од питања била су усмјерена ка праву мањина да се позову на самоопредјељење, док су се друга освртала на међународно право и „правну неутралност“ гдје сецесија није ни дозвољена ни забрањена. „У међународном поретку не постоји ниједан међународноправни акт на основу кога би начело самоопредјељења могло бити тумачено у том смислу да аутоматски укључује и право на отцјепљење“ (Аврамов, 2008, стр. 190).

Обје републике су у моментима промишљања о отцјепљењу од јединствене југословенске државе знале то, и знале су да у праву не могу наћи ослонац за такве врсте радњи. Стога су истицали појам „раздруживање“, да би прикрили своје стварне

тенденције (Аврамов, 2008, стр. 190). Иако је Устав из 1974. године прокламовао већу аутономију савезних република, погрешно је закључити да су на основу тога републике располагале са три битна атрибута суверенитета. Сва три атрибута: право одлучивања о рату и миру, право представљања у односу на треће земље и право закључивања међународних уговора (Аврамов, 2008, стр. 190) су били повјерени Савезној држави, а не републикама. У том случају СФРЈ је била једини релевантан и легитиман субјект међународног права. Поред тога, да би држава постојала потребно је да има међународно признате и тачно одређене границе, што у случају Хрватске и Словеније није било тако. Оне су у моменту отцјепљења имале искључиво административне границе (Аврамов, 2008, стр. 191). Федеративне јединице нису биле државе и као такве нису посједовале ни унутрашњи ни међународноправни легитимитет. Стога је право на отцјепљење могло бити признато само југословенским народима, као вишестрани правни акт, у договору са свим федералним јединицама и са Федерацијом (Аврамов, 2008, стр. 191). Имајући у виду чињеницу да су законодавни органи Хрватске и Словеније прогласили отцјепљење од Југославије и прије организације референдума и изјашњавања народа ових република по том питању, довољно нам говори о кршењу процедура које су биле прописане. Себи су оставиле довољно времена да спроведу интензивну пропаганду унутар република, путем којих су успјели изманипулисати народе да гласају у правцу отцјепљења, што су резултати референдума касније и показали. У Словенији је референдум одржан шест мјесеци након проглашења Декларације о суверености „Државе републике Словеније“, а и Хрватска је слиједила исти принцип гдје је такође након шест мјесеци од проглашења Устава Републике Хрватске организован референдум (Аврамов, 2008, стр. 178-179). Уставне одредбе о независности Хрватске и Словеније, те њихове Декларације о суверенитету, Уставни суд СФРЈ означио је као незаконите и поништио их је. Међутим, иако су његове одлуке биле обавезне, у пракси се догодило уриво супротно. Одлуке Уставног суда СФРЈ нису спроведене, нити је било покренуто питање одговорности руководиоца те двије републике (Аврамов, 2008, стр. 202). Постојала је шанса да се спријечи грађански рат, али нико није улагао превише напора у то. Да су предузете мјере предвиђене Уставом насиље и хаос које је наступило у Југославији сигурно би било предухитрено. Оно што је свакако утицало на то је међународни фактор познат од раније.

Чињеница јесте да је Устав из 1974. године прокламовао право на самоопредјељење и отцјепљење, али југословенским народима, не републикама као таквим, и то као вишестрани акт који ће бити донијет у договору свих република чланица Федерације. Он је утврђивао у члану 5. да територија СФРЈ јесте јединствена и да је сачињавају

територије социјалистичких република, те да се граница СФРЈ не може мијењати без сагласности свих република и покрајина (Устав СФРЈ из 1974. године, члан 5, тачке 1-3). Зато су акти о осамостаљењу дијелова југословенске државе донијети супротно унутрашњем праву СФРЈ (Кривокапић, 2020, стр. 168). Хрватска је и даље покушавала да оправда своје поступке, па је тако хрватски сабор стално упућивао на основне вриједносне разлике између Хрватске и Југославије, и како је Хрватска дошла до такве одлуке о раздруживању због чињенице да СФРЈ не дјелује као уставноправно уређена држава, те да се у њој грубо крше људска права, права националних мањина и права федералних јединица“ (Аврамов, 2008, стр. 192). Међутим, сецесионистичке намјере ове двије републике имале су много дубље узроке. Заоставштина Анте Павелића и Јосипа Броза Тита, те економски развој Хрватске и Словеније више су подстицали сецесионизам него што су га спрјечавали, како су неки познати истомишљеници из ове двије републике наводили. Ни хрватски руководиоци нису крили да су посједовали такве аспирације. Тако је у својој изјави након одласка са мјеста предсједика Стјепан Месић изјавио како је успјешно обавио свој посао – „Југославије више нема“ (Аврамов, 2008, стр. 193). У Хрватској никада до краја није било ријешено национално питање, па је такав недостатак додатно јачао аспирације самог врха те републике.

Дезинтеграција СССР-а је додатно олакшала развој сепаратистичких тежњи у Југославији. „Акти о сецесији су противправни са становишта међународног и унутрашњег права, као што су противправни акти о сецесији БиХ и Македоније. Устав предвиђа могућност сецесије, али то везује за парламентарну процедуру коју су и Словенија и Хрватска одбациле. Сецесија БиХ и Македоније произишла је из захтјева Европске заједнице за комплетном дезинтеграцијом Југославије“ (Аврамов, 2008, стр. 194).

Стога, можемо слободно рећи да је СФР Југославија заправо жртва деценијских унутрашњих тежњи појединих република за отцјепљењем и кршења међународноправних норми у тренутку када су околности дозволиле да заједнички циљ унутрашњих и спољашњих фактора буде реализован. Ово се десило иако ниједан међународноправни акт не дозвољава сецесију као прозивод права на самоопредјељење народа, посебно у случају Хрватске и Словеније, како наводи Смиља Аврамов у својој књизи „Постхеројски рат Запада против Југославије“. Иако је југословенски устав уз све своје мањкавости јасно прецизирао начин потенцијалног отцјепљења уз сагласност Федерације, Словенија и Хрватска су у пракси потпуно занемариле највиши законодавни акт, подстакнути од стране међународног фактора на првом мјесту. „Смрт“ СФРЈ је била планирана споља, а за егзекуторе су управо изабрани они који себе у саставу те државе

нису видјели ни на самом почетку њеног постојања. „У позадини разарања Југославије стајале су земље Европе, повлачећи вешто конце, користећи наизменично оформљену пету колону и државничку недораслост преосталог дела руководства, које је олако испуштало једну за другом карику власти“ (Аврамов, 2008, стр. 215).

Акт о сецесији био је противправан и са становишта унутрашњег и са становишта међународног права. Иако се оставља могућност да сецесија буде прихваћена као остваривање права на самоопредјелјење народа, у случају Југославије није постојао правни основ за то. Бадинтерова комисија је у својим мишљењима изразито повриједила територијални интегритет држава и у потпуности занемарила основна начела међународног права, а све у циљу да дисолуцију СФРЈ означи као позитивну и исправну.

Бивше социјалистичке републике примљене су у чланство УН иако поред основних конститутивних елемената „нису имале ни историјски, ни међународноправни легитимитет. Имале су искључиво идеолошки идентитет“ (Аврамов, 2008, стр. 49). Хрватска у вријеме проглашења суверености и независности није располагала „*summa potestas*, стварном и фактичком влашћу над целокупном територијом“ (Кривокапић, 2022, стр. 169). Исти случај је био и са Босном и Херцеговином. Међународни фактор је без изузетка утицао на цијепање Југославије и опстанак других народа који су још кратко остали у саставу једне државе. Све до распада Југославије важила је пракса у којој су нове државе на међународној сцени добијале дипломатско признање и чланство у међународним организацијама након дужег временског рока. Било је потребно доказати да је држава и влада у њој вољна да испуњава све обавезе које јој се намећу путем међународног права. „У случају сецесионистичких република које су насилном сецесијом починиле злочин против мира, прешло се преко елементарних услова потребних за признање и све је спроведено по хитном поступку“ (Аврамов, 2008, стр. 217). Највећу контрадикцију представља чињеница да све државе које су дале признање сецесионистичким републикама у Југославији, нису подједнако поступиле на сопственим територијама (Велика Британија, Шпанија, Француска итд.). „Признање сецесионистичких република бивше Југославије од стране Запада представљало је радикалан заокрет у односу на дотадашњу праксу у свету, одступање од научне мисли у њиховим сопственим земљама“ (Аврамов, 2008, стр. 219). Геополитичке промјене које су се дешавале упоредо са југословенском кризом допринијеле су убрзаном распаду те државе. Разарање Југославије није настало одједном. Унапријед су ковани планови, а и „институционална инфраструктура социјалистичке Југославије била је од почетка усмјерена ка дезинтеграцији земље. Динамика, стратегија и тактика биле су подешаване тако да су

токови дезинтеграције пратили међународна збивања“ (Аврамов, 2008, стр. 174). Када су се унутрашња превирања додирнула са промјенама у међународном поретку, на првом мјесту распадом СССР-а, њена дезинтеграција је била неизбежна. „За разарање титоистичке Југославије, на којој су од 1941. до 1990. године извршени многи неуспели експерименти, била је потребна веома мала политичка енергија; последице су међутим биле непредвидиве, јер све што се дешавало, дешавало се не у новом поретку, него у свету духовног кошмара“ (Аврамов, 2008, стр. 174). Они који су до јуче водили и обликовали југословенску државу, сада су жељели да у складу са својим личним интересима друге означе као главне кривце у процесу распада и то уз помоћ међународне заједнице. Национализми се нису могли обуздати. Европски парламент је такође истакао да је неспособност политичких лидера један од главних узрока југословенске кризе, поред економских проблема и губитка узајамног повјерења (Аврамов, 2008, стр. 176).

6.2. Дезинтеграција СССР и настанак нових држава на тлу Европе

Напуштање хладноратовског биполарног поретка и улазак у један нови, униполарни међународни поредак обиљежено је дезинтеграцијом СССР-а, друге најмоћније силе на свијету. Иако се за крај Хладног рата узима 1989. година, Совјетски Савез се у коначници распао двије године касније. „Ликвидацији Совјетског Савеза допринеле су бројне унутрашње снаге, волонтаристичке одлуке, акумулиране противречности, превазиђени командно-административни систем, апсолутно неадекватан и неприпремљен за доба глобалне револуције“ (Ђукић, 2011, стр. 30). Фукујама је истовремено истицао другачије узроке кризе¹⁷ у Совјетском Савезу, гдје је осим економске слабости, основни проблем била криза легитимности система као цјелине. Наиме, он сматра да је фундаментални неуспјех тоталитаризма у Совјетском Савезу заправо његов неуспјех да контролише мисао – грађани Совјетског Савеза су сачували способност да мисле, те да су временом схватили да њихова влада лаже (Fukujama, 2002, стр. 56). Такав вид кризе није се десио најједном, већ је надограђиван од стране совјетских лидера. Такође, Фукујама наводи да тако велико разочарање од стране совјетског народа није настало преко ноћи, „што сугерише закључак да је тоталитаризам као систем малаксао пре осамдесетих година“, алудирајући чак на период Стаљинове смрти

¹⁷ Шире, в. Frensis Fukujama, *Kraj istorije i posljednji čovek*, (2002, Podgorica), 56-64.

(Fukuјama, 2002, стр. 58).

У земљама у којима је од Другог свјетског рата преовлађивао утицај комунистичке идеологије и Совјетског Савеза, исти је почео да се урушава доласком супротно оријентисаних политичких партија и њихових лидера. Вишестраначки избори организовани су у низу држава, Пољској, Мађарској, Бугарској, Румунији итд. (Малешевић Тошић, 2017, стр. 404-406). Његовом краху неизбежно је допринијела појава Михаила Горбачова на политичкој сцени Совјетског Савеза који је путем Перестројке покушао да реформише совјетско друштво и државу, али безуспјешно. Као посљедњи совјетски комунистички лидер и посљедњи предсједник Совјетског Савеза, носио је велику одговорност на својим плећима што није успио да препозна основна кретања у друштву тога времена и на вријеме начини кораке ка спашавању велике империје на чијем је челу био, уколико је уопште и постојала будућност СССР-а у тим тренуцима. „Горбачов је својом перестројком и народ и државу одвукао у понор. А био је пун вере да ће му нови савезници помоћи да реши проблеме. Разуме се, Запад није ни разматрао да дојучерашњем противнику и непријатељу помогне. Највећа брига била је да се процес разградње совјетске империје настави и безбедно докрајчи имајући у виду огроман совјетски нуклеарни и други арсенал оружја за масовно уништавање“ (Ђукић, 2011, стр. 35). Погрешна процјена њеног лидера коштала ју је опстанка и конкуретности на међународној политичкој сцени. Од тада па надаље нико више није доживљавао да посрнула империја има било какву снагу или утицај. Тај моменат искориштен је за изградњу једног новог свијета у којем су главну ријеч требале водити САД. „Америка је још потребнија Европи која није могла да изађе на крај са великим геополитичким и безбедносним потресима насталим као последица распада СССР-а и СФРЈ“ (Ђукић, 2011, стр. 36). Совјетске реформе чињене за вријеме Михаила Горбачова учиниле су само то да је земља постала економски слаба и политички девастирана. Руски лидер, Борис Јељцин подстицао је савезне републике да узимају онолико суверенитета колико им је потребно, начинивши још већу штету Совјетском Савезу (Ђукић, 2011, стр. 37), гурајући га у амбис. Рушењу Совјетског Савеза претходило је рушење свјетског социјалистичког система, као идеолошке основе совјетске сфере утицаја у свијету, затим рушење војно-политичке основе у виду Варшавског пакта (Ђукић, 2011, стр. 41).

Право на самоопредјељење народа било је уграђено у уставе социјалистичких република, али у свијету гдје је комунистичка идеологија била дубоко усађена у све сегменте друштва, готово нико није вјеровао да то право до отцјељења може бити употријебљено. У таквим околностима није се сумњало чак ни на мирно издвајање

совјетских република. Право на самоопредјелјење народа до отцјепљења није било новина у Совјетском Савезу, јер је Савез и грађен на основу тог права (Ђукић, 2011, стр. 143). Без обзира на то што није директно утицао на рушење Совјетског Савеза, аутор дјела „Крај СССР-а и Русија“, Срећко Ђукић, сматра да он свједочи као изванредно убједљив примјер када политичка утопија, неусаглашена са реалношћу, доживљава свој историјски крах. Ипак, републике не би осјећале толику слободу приликом напуштања СССР-а да није постојала уставна клаузула која је такав чин оправдавала. Наиме, слобода самоопредјелјења и изласка совјетских република дефинисана је чланом 72. Устава из 1977. године (Ђукић, 2011, стр. 145), у којем јасно стоји да свака од савезних република има право слободног изласка из СССР-а, односно да имају званично право да се отцијепе. Међутим, слично као и у СФРЈ, поред јасног постојања уставних одредби није постојао усавршен Закон који би уређивао поступак изласка из заједничке државе. У СССР-у такав Закон донијет је тек априла 1990. године, када више није имао никаквог смисла. „У пракси Закон није могао да се примени и да одигра неку запажену улогу у законском поступку изласка република из совјетске федерације“ (Ђукић, 2011, стр. 145).

Према тврдњама Антонија Касезеа (2011), социјалистичке републике (изузев балтичких земаља) нису имале право на самоопредјелјење, а камоли сецесију, без обзира на постојање члана 72. Устава и Закона који је донесен 1990. године о одржавању референдума, јер није задовољавао међународне стандардне за самоопредјелјење (Kaseze, 2011, стр. 307). „Процес остваривања независности од стране република збивао се, дакле, ван сфере права, како оне међународне тако и оне унутрашње. То је био фактички процес који је био изазван политичком кризом у самом центру Совјетског Савеза и јачањем центрифугалних сила“ (Kaseze, 2011, стр. 307). Због тога су републике тражиле алтернативна рјешења за испуњење сопствених циљева у жељи за отцјепљењем, у веома погодном историјском тренутку совјетске кризе, која је омогућила даљи развој догађаја. И у овом случају дошло је до иновативне примјене права на самоопредјелјење у погледу политичког принципа, гдје је Европска заједница поставила једне другачије услове који треба да се испуне како би се обезбиједила легитимност отцјепљења, и како би и она извршила признање новонасталих држава. „Заиста, условавајући признање сецесионистичких република поштовањем демократије, ЕЗ је снажно потврдила тесну везу која постоји између спољашњег и унутрашњег самоодређења. Она је јасно истакла да је спремна да одобри реализацију независне државности, тј. спољашњег самоодређења, једино под условом да раздружене републике у потпуности поштују принцип представничке демократије, тј. унутрашњег самоодређења“ (Kaseze, 2011, стр. 308).

За разлику од југословенске кризе, која је кулминирала грађанским ратом, совјетска криза није довела до такве врсте трагичних догађаја у моменту свог распада, али свакако да ће итекако утицати на даље процесе који су се дешавали на територији новонасталих држава, изазивајући много већи број сукоба локалног и регионалног карактера, па све до данас актуелне руско-украјинске кризе, која оставља посљедице по Европу и шире. Распад СССР-а се десио веома брзо. „Дезинтеграција империје била је проузрокована општим друштвено-економским и политичким неуспехом совјетског система. Пошто је већи део његове болести био прикриван до самог краја услед уграђености тајности у систем и услед самоизолације, свет је био запањен брзином самодеструкције Совјетског Савеза“ (Bžejnski, 2001, стр. 85-86). Од почетка па до краја процеса њеног распада прошло је свега неколико мјесеци, у којима су кључну улогу одиграли предсједници три најважније совјетске републике – Русије, Бјелорусије и Украјине. Такође, за разлику од Југославије, гдје прије распада није организован референдум на читавој територији већ по републикама, са веома сугестивним питањима, у СССР-у се одржао референдум на цијелој територији, настојећи да се начине кораци ка спашавању и барем дјелимичном очувању Совјетског Савеза (Крга, 2021, стр. 39). Тај референдум спроведен је марта 1991. године, на којем су народи једног дијела совјетских република одлучивали да ли прихватају предвиђену децентрализацију СССР-а и такав вид његовог опстанка. Литванија, Летонија, Естонија, Молдавија, Јерменија и Грузија су бојкотовале референдум, а неке од њих су већ тада прогласиле Декларације о суверености (Малешевих Тошић, 2017, стр. 406). Азербејџан није бојкотовао референдум. Резултати референдума показали су да један дио народа још увијек тежи каквом таквом опстанку и очувању СССР-а.

Али како то обично бива, поједини лидери ковали су другачије планове. „Нови руски лидери жртвовали су СССР ради „суверене“ РСФСР (Ђукић, 2011, стр. 68). У југословенским републикама такође су одржани референдуми, али тек након формирања Бадинтерове комисије, када су хрватска и словеначка пропаганда већ урадиле довољно да би се резултати референдума могли знати и прије његовог званичног одржавања, а и референдумом су се требале постићи много другачији циљеви. Такође, у СССР-у није успостављена међународна контрола његовог одржавања, као што је био случај у СФРЈ.

У овом случају, велика већина грађана је потврдила неопходност очувања Совјетског Савеза, као „обновљене федерације равноправних и суверених република у којима се гарантују грађанска и сва друга права човека и националности“ (Ђукић, 2011, стр.

72). Три балтичке републике – Литванија, Летонија и Естонија, биле су одлучне у намјери да напусте Совјетски Савез, а њима се укори придружују и Грузија, Молдавија и Јерменија. Ове три балтичке републике своје претензије за издвајањем из СССР-а проналазиле су у невалидности совјетских тајних споразума са Хитлером 1939. и нелегалној инкорпорацији тих република у Совјетски Савез 1940. године (Kaseze, 2011, стр. 303). Наиме, балтичке републике су од почетка биле у другачијем положају јер су настојале да обнове своју државност која је постојала прије 1940. године, и то на првом мјесту Литванија. Оно што је ишло у прилог томе јесте и чињеница да су совјетске власти означиле такав догађај из 40-их година прошлог вијека као превару, те да је тиме нарушено међународно право. Зато су балтичке републике своју независност стицале, за разлику од других социјалистичких република, не позивајући се на право на самоодређење (иако су фактички једино оне на то имале пуно право), већ су се одлучиле да се ослањају само на нелегалност споразума и кршење међународноправних норми уз употребу силе (Kaseze, 2011, стр. 303).

На новоагаревским сусретима одржаним у јулу мјесецу исте године, постојали су покушаји упостављања Савезног договора суверених држава, али је то само одвело државу у дубљу кризу. Летонија, Литванија, Естонија, Молдавија, Јерменија и Грузија добиле су право да самостално рјешавају питање приступања том Савезу. „Грузија следи совјетске балтичке републике и 9. априла 1991. године доноси Декларацију о државној независности, а касније, 29. јула, Русија признаје независност Литваније“ (Ђукић, 2011, стр. 77). Под утицајем Јељцина постепено су почели да јачају суверенитети многих совјетских република. Републички закони постајали су јачи од савезних, па је створен један нови, паралелни центар власти, алтернативна држава која је у мало чему зависила од владе и предсједника СССР-а. „Захваљујући Русији и Јељцину, по земљи се размахнула „парада суверенитета“ и убрзо све савезне републике проглашавају свој суверенитет“ (Ђукић, 2011, стр. 82). Посљедњи покушај очувања Савезног договора учињен је приликом израде нацрта Договора о Савезу Суверених Држава. У преамбули, државе се позивају да потпишу Договор полазећи од проглашеног државног суверенитета и признатог права нација на самоопредјељење, о чему су оне усвојиле одговарајуће декларације. Нови Договор се заснива на седам принципа, а главни од њих је да је свака република у саставу Савезног Договора суверена држава, а да је СССР суверена федеративна демократска држава (Ђукић, 2011, стр. 83). У суштини, државе би унутар СССР-а добиле одређену врсту

аутономије коју до тада нису посједовале¹⁸. Послије неуспјеха и на том пољу, криза је додатно продубљена, а распад СССР био је све више очекиван. Након августовског Московског пуча, потписан је крај Совјетског Савеза. „Августовски пуч ни у ком случају не треба потцењивати и поједностављивати. Он се завршио на најбољи могући начин: изостало је оно што, по правилу, прати сваки државни преврат – жртве, проливање крви, поделе у друштву које остају за сва времена“ (Ђукић, 2011, стр. 95). Послије преврата, Русија је преузела савезну власт. Убрзо потом и остале републике улазе у исти процес. Естонија је прогласила независност 20. августа, а одмах потом и Летонија. Декларација о независности Јерменије донесена је 23. августа. Украјина и Молдавија своју независност проглашавају 24. и 27. августа 1991. године. Државни савјет СССР-а, 6. септембра признаје независност Литваније, Летоније и Естоније, које су већ од прије имале признање од стране Русије. Азербејџан је увидјевши да од претходних договора нема ништа, прогласио независност 18. октобра 1991. године (Малешевећ Тошић, 2017, стр. 411). Основна разлика у односу на Југославију била је та што су ове новонастале државе у старту биле признате од стране савезне државе, што у Југославији није био случај. Савезне власти су се дуго времена бориле да очувају територијални интегритет СФРЈ и да спријече републике да остваре отцјепљење. У СССР-у о отцјепљењу није било ни ријечи. Републике су првобитно добијале све више слободе, и сваког дана одузимале помало од савезне државе и то не само Русија. Након Беловешких споразума на самом крају 1991. године, у Споразуму о образовању заједнице независних држава (Бјелорусија, Русија и Украјина), СССР као субјект међународног права и геополитичка реалност, престаје да постоји (Ђукић, 2011, стр. 107-108). Ти споразуми задали су последњи ударац великој совјетској империји. На самиту у Алма Ати који је одржан 21. децембра, донијет је низ докумената којима је правно заокружена ликвидација СССР-а и окончано образовање Заједнице независних држава (Ђукић, 2011, стр. 121). Декларација је у потпуности уредила односе између нових независних држава. Њоме је призната територијална цјеловитост једне државе према другој и неповредивост постојећих граница. Констатовале су да стријеме изградњи демократске правне државе у развоју међусобних односа на основама узајамног признавања и уважавања државног суверенитета, суверене равноправности, неотуђивог права на самоопредјељење... (Ђукић, 2011, стр. 122). Декларација је потврдила чињеницу да СССР више не постоји у контексту међународноправног субјективитета.

¹⁸ Шире, в., Срећко Ђукић, *Крај СССР-а и Русија*, (Београд, 2011), 83-91.

Распад СССР-а догодио се неминовно услед утицаја многобројних унутрашњих и спољашњих фактора, као и у случају СФРЈ, у завршној фази Хладног рата. У оба случаја питање граница остало је отворено у наредним деценијама, изазивајући нова кризна жаришта (Крга, 2021, стр. 38). Социјалистички, односно комунистички систем карактеристичан за обје државе, њиховим распадом био је такође осуђен на пропаст. У независним државама настајали су потпуно другачији политички системи, од оних у Совјетском Савезу, и разликовали су се од државе до државе. Од некадашњег Совјетског Савеза, настале су нове државе, а на тлу Европе то су биле – Летонија, Естонија, Литванија, Грузија, Молдавија, Јерменија, Украјина и Бјелорусија. Занимљив податак је да Бјелорусија уз Русију никада није званично прогласила независност (Малешевих Тошић, 2017, стр. 412), на начин на који су то урадиле сусједне земље, и то још у току 1991. године.

Иако у случају балтичких држава међународно право није дало прецизна упутства да ли оне имају право на отцјепљење од Совјетског Савеза на основу унилатералног акта или је потребно закључити споразум са савезном државом, оне су водећи се легалним принципом самоодређења (које у средиште ствари ставља самоодређење тиме што захтјева да се народу омогући да изрази своју слободну вољу у вези са својим положајем у будућности), организовале референдум о питању да ли се отцијепити од Совјетског Савеза и прогласити независност (Kaseze, 2011, стр. 305). „За балтичке републике се отуда може рећи да су примениле општи принцип са много иновативности“ (Kaseze, 2011, стр. 305). У случају СССР-а Русија је наставила међународноправни континуитет Совјетског Савеза, преузевши све међународне обавезе и права. „Русија је правни наследник Совјетског Савеза – наследила је стално чланство у Савету безбедности ОУН, арсенал нуклеарног оружја, имовину али и финансијске обавезе према иностранству“ (Ђукић, 2011, стр. 534). Оно што је свакако битно истаћи јесте да када говоримо о СССР-у истовремено не можемо говорити о сецесији, из разлога што до сецесије није дошло, јер када „слободно израженом вољом читавог народа, односно споразумно долази до престанка постојања заједничке државе“, не говоримо о сецесији већ о раздруживању (Krivokapić, 2021, стр. 222). Стога је у питању било искориштено суверено право народа да одлучују о опстанку државе, у овом случају СССР-а.

6.3. Црна Гора

Приликом распада Југославије, у току процеса настанка и признавања нових држава, формирана је Савезна Република Југославија, у чији састав су ушле Србија, Црна Гора, и до јуче аутономне покрајине Војводина и Косово и Метохија, које су и даље имале такав статус али са нешто мање слободе него што је то био случај у бившој СФРЈ. Чак је у Црној Гори 1. марта 1992. године одржан референдум на којем су грађани требали да се изјасне о стварању федерације са Србијом, при чему је већина грађана Црне Горе гласала за такав вид будуће државе, која ће постојати све до доношења новог Устава 2003. године. Црна Гора је била једина од држава из састава бивше СФРЈ која је одлучила да не „оптира за државну самосталност, већ да остане у заједничкој држави са Србијом“ (Darmanović, 2006, стр. 9-10).

Уставом, односно Уставном повељом из 2003. године, федерација под називом Социјалистичка Република Југославија преименована је у Државна заједница Србија и Црна Гора и представљала је много лабавији савез од дотадашње федерације. Кључну улогу у формирању државне заједнице имала је Европска унија, која је на одређени начин спријечила независност Црне Горе 2001/2002. године, али је истовремено створила ту могућност која ће бити остварена 2006. године (Darmanović, 2006, стр. 15). Двије државе представљале су јединственог субјекта међународног права и члана међународних организација, глобалног и регионалног типа, али су практично биле полунезависне државе. У Уставу Државне заједнице од посебног значаја био је члан 60. који је уређивао питање напуштања заједнице. Према том члану када истекне период од три године, државе чланице имају право да покрену поступак за промјену државног статуса, односно да иступе из Државне заједнице Србија и Црна Гора (Уставна повеља државне заједнице Србија и Црна Гора).

Предвиђено је да се одлука о иступању донесе на референдуму, а Закон о истом доноси држава чланица понаособ. „Споразумом о допуни Уставне повеље дефинисано је да референдум треба да буде у складу са „демократски признатим“ међународним стандардима, који би били усаглашени са Повељом. У недостатку јасно и прецизно дефинисаних стандарда међународног права и праксе, тачке ослонца у анализи компатибилности законодавства Црне Горе са нормама међународног права и праксе могуће је било тражити у оквиру постојећих препорука и сугестија са релевантних адреса“ (Pavićević & Komar, 2006, стр. 21). Због тога, у том процесу посебно се истакла Европска унија, која је од Венецијанске комисије затражила да пронађе адекватно

рјешење превазилажења унутрашњих разлика и успостављања референдумског законодавства у складу са међународним стандардима. Европска унија је из разлога унутрашњих неслагања и различитих политичких опција посредовала да би омогућила валидно спровођење референдума. Референдум је одржан 21. маја 2006. године, којем је приступило 419 240 бирача односно 55,5% од укупно уписаних у бирачке спискове. „Она је моделом 55% обезбиједила високи легитимитет референдумског резултата и учинила да се избјегне евентуални бојкот униониста...” (Darmanović, 2006, стр. 17). За опцију самосталности и проглашења независне државе Црне Горе гласало је 230 661 бирача (55,5%), а за останак у државној заједници са Србијом гласало је 185 002 (45,5%) бирача (Резултати референдума о државно-правном статусу Црне Горе, 2006). Није згорега поменути да је простор Црне Горе у периоду припрема за одржавање референдума био веома специфичан, нарочито када је у питању национални и етнички идентитет становништва тог простора, испуњен дијаметрално супротним ставовима по питању будућности државе. Зато тај референдум није био само обично гласање о државном статусу већ је према ријечима црногорског аутора „то био судар два погледа на свијет, два свијета у истом друштву“ (Darmanović, 2006, стр. 18). Фокус сецесиониста у Црној Гори био је усмјерен ка интеграцији те земље са НАТО алијансом и Европском унијом.

Без обзира на политички анимозитет у држави, референдум је одржан у мирној атмосфери. Црна Гора је недуго по одржању референдума призната као независна држава од стране Србије, и до данашњег дана није дошло до било каквог вида оружаног сукоба између те двије државе, иако политичких јесте било. По завршетку референдума Скупштина Црне Горе је донијела „Одлуку о проглашењу независности Републике Црне Горе, а на истој сједници 3. јуна 2006. године усвојена је Декларација независне Црне Горе (Декларација независне Републике Црне Горе, 2006.).

Имајући у виду да је Црна Гора имала уставно право на отцјепљење, у овом случају се настанак њене државности не може повезати са кршењем унутрашњих и међународноправних норми. Уставна повеља јасно и прецизно је оставила могућност отцјепљења једне од држава у државној заједници, од којих је Црна Гора била прва која је такве претензије и показала. Самостално је одредила свој будући политички статус, и захваљујући Уставној повељи Црна Гора је посједовала правни основ за сецесију, што није био случај приликом отцјепљења Словеније и Хрватске. На међународном плану Црна Гора је веома брзо стекла међународно признање, које је потврдило њену независност. У формалноправном смислу постојала је сагласност централне државе на захтјев за отцјепљењем, а народна воља изражена на референдуму само је додатно

учврстила постојећу стварност. Уколико се осврнемо и на претходна дефинисања, можемо слободно рећи да у случају издвајања/сецесије Црне Горе из државне заједнице са Србијом није дошло до повреде територијалног интегритета ниједне државе, стога је ријеч о законитој сецесији (Кривокапић, 2020, стр. 226). Један од услова који мора бити испуњен да би се говорило о законитој сецесији је и да приликом отцјељења морају бити испуњени сви услови предвиђени односним правним актом (Уставом или међународним споразумом) (Кривокапић, 2020, стр. 226), што је у случају Црне Горе и било тако. Ни у случају издвајања Црне Горе није било могуће заобићи међународни фактор, само што је сада његово учешће „оправдано“ усаглашавањем Закона о референдуму са међународним стандардима, како би се заштитили ставови бирача али и међународне заједнице. Посебни Закон о референдуму из 2006. године представљао је напредак у односу на шири правни оквир којим су регулисани избори у Црној Гори и за сваки будући референдум“ (Референдум о државном статусу 21. мај 2006.).

6.4. Тзв. Косово¹⁹

Влада Федеративне Народне Републике Југославије је 1946. године донијела одлуке које ће се касније показати као погубне за одређене дијелове територије, нарочито Војводину и Косово и Метохију. Наиме, границе социјалистичких република у саставу Југославије постале су порозније и отвореније за насељавање албанског становништва на Косово и Метохију (Аврамов, 2008, стр. 146). Чак су и прве од националистичко-сепаратистичких буна почињале на Косову и Метохији, од којих су посебно значајне оне из 1968. и 1981. године. Прво је Уставом из исте године донесена одлука о јачању аутономног статуса, што је довело до великог броја расправа међу српским политичарима о положају КиМ. За Јосипа Броза Тита, „Косово је било канал за овладавање Албанијом, а истовремено пут за сламање историјске свијести српског народа“ (Аврамов, 2008, стр. 148). Пред прославу албанског државног празника новембра 1968. године избиле су побуне албанског становништва по градовима КиМ, а узрок томе је био захтјев за уједињењем свих Албанаца Југославије око КиМ, „припајање Албанији као идеал“ (Екмечић, 2007, стр. 527-528). Питање је остало неријешено. Стога су Албанци који су насељавали територију Косова и Метохије у времену које је долазило веома здушно помагали хрватске сепаратисте у намери разарања Југославије. Албанизација Косова и Метохије вршена је путем несметаног насељавања Албанаца и присилног исељавања Срба. Томе је само допринијела одлука Устава из 1974. године која је дала посебан статус Косову и Метохији – квазидржавни статус (Аврамов, 2008, стр. 149). У складу са овим промјенама, Косово и Метохија је постајало главни политички проблем стабилности Републике Србије, а затим и СФРЈ. У аутономним покрајинама према новом Уставу обављало се 40% функција Републике Србије (Екмечић, 2007, стр. 533). Према попису из 1981. године било је 1 227 000 албанског живља, што је било за 10% више у односу на 1948. годину (Екмечић, 2007, стр. 525). Очекујући велике промјене након смрти Јосипа Броза Тита, Албанци са КиМ тражили су да се истом призна статус социјалистичке републике и да се од тада не може никаквим уставним промјенама довести под власт Србије (Perišić, 2013, стр. 772). Како би постојећи проблем био још већи у политичком смислу, албанско становништво на Косову и Метохији се све више повезивало са својим сународницима у Албанији, нарочито у области културе.

¹⁹ С обзиром на то да Република Србија не признаје независност Косова и Метохије и и даље га сматра дијелом своје територије и својом покрајином, а да га институционално није признала ни БиХ, у раду користимо термин тзв. Косово.

„Стандардизовање албанског националног језика је усклађено са оним какав је постојао у Албанији“ (Екмечић, 2007, стр. 525). Временом, јављале су се многе теорије које су наметале мишљење према којем су се Срби на територију КиМ доселили тек од 12. до 15. вијека, и да су Албанци једини који заслужују аутономију на поменутом подручју. Сепаратисти су од почетка извор за своје тежње проналазили у теоријама које су говориле о потчињавању косовског становништва од стране српског, угњетавање и репресија су стално истицани, те теоријама о посебном народу а не националној мањини Албанаца који су само настањени на тој територији. Све то не би било тако лако да од почетка није постојала међународна подршка, која је и дозвољавала Албанцима да стварају сопствене идеолошке претпоставке, које су чак и неки страни аутори пропагирани у својим дјелима. Распад Југославије показао се као погодан тренутак да се неке „српске регије претворе у нове етничке просторе“ (Екмечић, 2007, стр. 526). Такав развој догађаја донио је многе проблеме на територију Косова и Метохије, који неће јењавати ни 90-их година, али ни данас, јер је питање Косова и Метохије и његове државности и даље актуелно. Догађаји из 90-их година представљали су добру подлогу на којој ће се даље развијати нове расправе и проблеми, не само по питању опстанка Срба на том простору већ и опстанка територије Косова и Метохије унутар СР Југославије, а након тога и унутар Србије.

На подручју КиМ је након НАТО агресије 1999. године²⁰ која је погодила СР Југославију успостављена међународна контрола, уз помоћ КФОР-а²¹ и УНМИК-а²², а након доношења Резолуције Савјета безбједности УН 1244 (Савић, 2020, стр. 438). Тачније, Резолуција је усвојена 10. јуна 1999. године од стране Савјета безбједности УН, и њоме започиње мировни процес на тој територији (Томић, 2020, стр. 32-33). Резолуција 1244 (1999) (Resolution 1244, 1999.) омогућила је да на КиМ ефективну контролу преузму међународне мировне снаге (КФОР и УМНИК). Тада су формиране и привремене институције које су вршиле власт на територији КиМ. Да би се утврдио

²⁰ НАТО бомбардовање Савезне Републике Југославије почело је 24. марта 1999. године а завршено је 10. јуна исте године. Може се рећи да је то била прва велика борбена операција НАТО-а, спровођена без одобрења УН-а и уз кршење норми међународног права, те других међународних докумената и споразума. Ваздушни напади на СРЈ вршени су под изговором тзв. „хуманитарне интервенције“ као посљедица дешавања на Косову и Метохији крајем деведесетих година 20. вијека. У нападима који су трајали нешто више од два мјесеца значајно су уништени привредни објекти, школе, болнице, инфраструктура, а оно што је свакако најтеже јесте велики број људских жртава наспрам материјалних губитака.

²¹ КФОР је посебна мировна мисија у којој учествују међународне мировне снаге на Косову и Метохији под вођством НАТО-а.

²² УНМИК – Привремена административна мисија УН на Косову, мисија Уједињених нација успостављена Резолуцијом 1244 (1999).

коначан статус и положај КиМ, 2006. године започети су преговори, што је такође било предвиђено Резолуцијом 1244 (1999). Међутим, како су исти прошли безуспјешно, привремене институције на КиМ, 17. фебруара 2008. године донијеле су Декларацију о независности (Савић, 2020, стр. 438). Односно, косовски Албанци су донијели такву Декларацију и прогласили отцјеplљење од Србије, уз најгрубље кршење Устава Србије и читавог низа међународноправних норми и принципа који јамче неповредивост државне цјеловитости свих држава (Кривокапић, 2020, стр. 229). Декларација је осим у сукобу са међународним правом, била у сукобу и са највишим правним актом Србије, њеним Уставом. Да би спољашње самоопредјелење које води стварању нове државе било легално, мора бити у сагласности са унутрашњим и међународним правом, а у овом случају Декларација је садржала одредбе које су се противиле одредбама Устава Србије у којем је у Преамбули јасно наведено да је КиМ саставни дио Србије, и да има аутономни положај у оквиру суверене државе Србије (Кривокапић, 2023, стр. 169-170).

Таква Декларација изазвала је велике промјене не само на међународном плану, већ и за Србију. Истовремено, неке државе сматрале су да Декларација о независности представља само испуњење права на самоодређење народа које је потпуно легитимно, док су друге земље то окарактерисале као нарушавање суверенитета и територијалне цјеловитости Србије. „Значајан број држава, међу којима све државе из скупине земаља Г-7 те 22 државе Европске уније, признале су независност тзв. Косова, док су критике дошле од Србије и њеног савезника Русије, али и од бројних других држава које се било из страха од покушаја сецесионистичких тежњи на њихову властиту територију, или због опћените недоумице око законитости чина тзв. Косова, нису одлучиле на признање његове независности“ (Perišić, 2013, стр. 772).

Међу државама које су прве признале независност тзв. Косова налазе се САД, а поред Русије проглашење независности оштро критикује и осуђује и Кина. САД не само да су признале независност тзв. Косова него су убрзо потом успоставили дипломатске односе, и извршили притисак на остатак међународне заједнице да ураде исто (Кривокапић, 2020, стр. 230). Резолуција 1244 (1999) је признала суверенитет Србије над територијом КиМ, али је Декларација о независности то потпуно занемарила и можемо слободно рећи нарушила, јер је била у изразитој супротности са Резолуцијом. Резолуција 1244 (1999) донијета је на основу главе VII Повеље УН, што значи да су њене одредбе обавезне за све (Кривокапић, 2020, стр. 239). И око самог доношења Резолуције постојало је низ контроверзи, посебно оних за пристрасност међународне заједнице у корист тзв. Косова. Прво Резолуција 1244 (1999) иако захтјева очување суверенитета и

територијалне цјеловитости СР Југославије, потврђује право тзв. Косова на самоуправу и аутономију, под окриљем права на самоодређење народа, а друго, том Резолуцијом успостављена је управа Уједињених нација, те је дато овлаштење за стационирање мировних снага. Стога се сматра да је та управа, као и свака међународна управа, у одређеној мјери била манипулативна, те да је само утрла пут независности тзв. Косова (Перишић, 2013, стр. 773). Признањем независности тзв. Коосва од стране великог броја држава настављена је пракса започета током југословенске кризе и успостављен је нов преседан у супротности са међународним правом (Савић, 2020, стр. 438). Као оправдање за проглашење независности обично се узима право на самоодређење народа. Међутим, право на самоодређење народа не може бити правни аргумент проглашења независности тзв. Косова, јер је то право већ искористила Албанија када је стварала сопствену државу. „Тврдити супротно значило би доказивати да албанска нација има право на више држава, а тиме и да, слиједећи исто начело, и све друге нације имају право“, чиме би се свакако могла створити могућност да и српски народ насељен на територији КиМ потеже за истим захтјевом под условом да су и њима прекршена основна права те да нису довољно заступљени у органима власти и политичком животу (Perišić, 2013, стр. 774). Још значајније је истаћи да право на спољашње самоодређење имају само народи (peoples), а не и националне мањине, што је са Албанцима на КиМ био случај. Суштина схватања „ремедијалне сецесије“ је та да се она може извести само ако је неки народ или његов дио спријечен у вршењу права на унутрашње самоопредјељење, стога је врло нејасно како је национална мањина која је имала широка колективна права призната од стране званичне државе могла бити „глачена“ (Кривокапић, 2023, стр. 170). С обзиром на то да се радило о чину који је био супротан до тада успостављеним међународним документима из те области, те у супротности са међународним правом, Србија је као држава којој је тим чином нарушен суверенитет и територијални интегритет одлучила да затражи мишљење Међународног суда правде, посредством Генералне скупштине.

Међународни суд правде је донио Савјетодавно мишљење 22. јула 2010. године, али оно није испунило очекивања која су имали његови тражиоци. Напротив, Суд се изјаснио само о томе да ли сматра Декларацију о независности Косова у сагласности са међународним правом, не дајући никакво мишљење о законитости отцјељења КиМ од Србије и правним аргументима признања тзв. Косова као самосталне и независне државе (Perišić, 2013, стр. 774). У мишљењу Суд је истакао и да су се у неким пријашњим временима декларације о независности доносиле веома често, при чему су се државе од којих је проглашавана независност оштро противиле, али и упркос таквим конфронтацијама,

свеједно нису сматрале да је ријеч о радњама које су у супротности са међународним правом (Савић, 2020, стр. 438-439). Стога је Суд, ослањајући се на такву праксу, истакао да не постоји препрека проглашењу независности са аспекта међународног права, те да је чин проглашења независности легалан. Суд је такође нагласио да декларације таквог типа не треба генерализовати, већ да се свака од декларација мора посматрати сама за себе, и на тај начин утврђивати да ли је у некој од њих дошло до повреде норми међународног права у конкретном случају. Такав је случај управо Декларација о независности Косова јер њеним доношењем није дошло до противправне употребе силе и тешког кршења међународноправних норми (према Савјетодавном мишљењу Суда). Исто тако, Суд је изразио да Декларација није противна Резолуцији 1244 (1999), „будући да Резолуција не садржава никакве одредбе везане уз питање коначног статуса Косова, нити уз увјете за постизање таквог статуса“ (Perišić, 2013, стр. 775). Резолуција јесте оставила простора за одређивање коначног статуса КиМ, али оно што је Суд занемарио јесу одредбе Резолуције које се односе на обавезност поштовања територијалног интегритета и суверености Србије, што их је и подстакло на тражење мишљења Суда. Он је констатовао да начело територијалног интегритета држава представља веома битан сегмент међународноправног поретка и посебно наглашава да је оквир начела територијалног интегритета ограничен на област односа између држава (Accordance with international law of the unilateral declaration of independence in respect of Kosovo, Advisory Opinion). Овакав став имплицира да се „начело територијалног интегритета не односи на случај косовске независности, односно оно не штити Србију, јер се Косово у тренутку доношења декларације не може сматрати државом“ (Савић, 2020, стр. 439). У једном дијелу свог мишљења Суд се оглађује од разрјешења питања да ли право на самоопредјелење даје слободу и право једном дијелу становништва да се отцијепи од дате државе. То је јасан показатељ да је Суд настојао да избјегне било какав одговор у том погледу, критикујући тим путем начин формулисања питања које је дошло од стране Србије, иако је претходно усвојено у Генералној скупштини УН. Суд је сматрао да је његов задатак само да одговори на питање да ли је Декларација о независности прекршила међународно право, и то је и учинио у Савјетодавном мишљењу. Такав приступ веома је карактеристичан за класично међународно право, а који одговара правним схватањима са почетка 20. вијека (Савић, 2020, стр. 440). Приликом доношења Општег закључка Суд се ослонио и на неке претходне случајеве сличног типа, као што је случај Лотус из 1927. године, иако је такав пут веома застарио, јер у савременом међународном поретку постоји јак утицај јавног права, што је у својој Декларацији навео један од судија који је

учествовао у доношењу мишљења. Нимало безначајно је што је поред њега, било још судија који су осјетили потребу да се ограде од Мишљења и да га званично прокоментаришу – „двоје судија је доставило посебне изјаве“, међу којима и судија Сима, „четворо су издвојили мишљење, а троје су доставили одвојено мишљење“, а укупно је било 14 судија (Кривокапић, 2020, стр. 237). С тим у вези, са сигурношћу можемо рећи да су постојале многе недоследности у раду Суда, које су ишле у прилог међународној заједници, супротно од интереса Србије. Наиме, погрешно је било да се Суд позива на случајеве из пријашњих времена, нарочито 18. и 19. вијека, тврдећи да су многи колонијални народи проглашавали једнострану независност и да она као таква није представљала кршење никаквих права. Сви ти колонијални народи су бивали поробљени од стране других држава, у првом реду колонијалних сила Шпаније, Португала, Велике Британије и других, док КиМ није могло нипошто послужити као такав примјер с обзиром на то да су Срби насељавали ту територију одвајкада, и то никада није могло бити колонија Србије (Кривокапић, 2020, стр. 233).

У овом случају радило се и о теоријској дилеми, „о фундаменталном схватању међународног права – из једног угла међународног волунтаризма, из другог објективистичке теорије међународног права“ (Савић, 2020, стр. 440). Било како било, општа атмосфера у којој је Србија захтјевала Савјетодавно мишљење показала се нимало наклоњена и пријатељска. Питање које је упутила Генералној скупштини према многим мишљењима било је широко формулисано, и иако на први поглед може дјеловати да сва кривица у вези са формулацијом треба да лежи на Србији и њеним представницима, тај приједлог је требала да усвоји и Генерална скупштина, гдје су опет друге државе могле да покажу свој утицај (Савић, 2020, стр. 441). С обзиром на то да положај Србије није био на завидном нивоу у оквиру УН, јасно је и због чега је дошло до теорија о широкој формулацији постављеног питања и слободи приликом тумачења. Суд заправо није ни одговорио на питање које му је било постављено, већ је самоиницијативно преформулисао питање, и констатовао да проглашење независности у датом случају није у супротности са међународним правом. Суд није остао у границама питања које је дошло од стране Генералне скупштине, јер да јесте одговор би сигурно био другачији. Утицај политике и ставова земаља које су водиле главну ријеч у међународном поретку, утицао је на тадашњи одговор МСП (Кривокапић, 2020, стр. 232).

Ненаклоњеност међународне заједнице није се појавила оног момента када је дошло до доношења Општег закључка Савјетодавног мишљења Међународног суда правде. Она је постојала још много прије доношења Декларације о независности

фебруара 2008. године. Међународна заједница је више пута упорно наметала независност Косова и Метохије као једино адекватно рјешење кризе која је постојала на том подручју. Албанска етничка група се посебно фаворизовала, и то као једина стварна жртва водећег сукоба (Томић, 2020, стр. 30), усмјеравајући своју пажњу на омаловажавање легалног српског лидера у том периоду. Томе су претходили много шири интереси одређеног дијела држава, који су иза прича о рјешавању кризе крили своје стварне намјере и претензије на простор јужне српске покрајине. Ефекти Савјетодавног мишљења МСП могу се посматрати са политичког и са правног становишта. Са становишта политике јасно је да је послужило као изврстан аргумент заговорницима независности Косова (Кривокапић, 2023, стр. 171). То је оставило снажан ефекат у политичком животу не само Србије него и других земаља, чији су даљи ставови у великој мјери утицали на положај тзв. Косова и у данашњим временима.

Посматрајући Савјетодавно мишљење са формалноправног аспекта, ријеч је о правно необавезујућој одлуци. То је заправо само мишљење, које ни у ком погледу не представља пресуду па да би у том погледу била правно обавезна. Наравно, и у том случају оно има одређену тежину, прије свега због изузетног ауторитета који Суд посједује, али то ипак остаје само савјет, „на шта јасно указује и сам назив ове врсте одлука Суда“ (Кривокапић, 2020, стр. 230). Стога бисмо се могли сложити са проф. Кривокапићем у намјери да прикаже занемаривање формалноправног момента од стране великог броја албанских теоретичара и стручњака, али и српских политичара на водећим позицијама, јер управо такве ствари могу да изазову негативан ефекат по јавно мњење држава.

У прилог правне необавезности савјетодавних мишљења ваља поменути примјер који се догодио у Великој Британији. Наиме, 2019. године Велика Британија је поводом савјетодавног мишљења МСП донијетог у вези са сличним проблемом (самоопредјелење народа, везано за статус архипелага Чагос), једноставно изјавила да је то мишљење не обавезује (Кривокапић, 2020, стр. 231). Стога, да су околности у међународним односима другачије, Србија би могла да се води сличним ставом и да га употреби у своју корист. Можда је то могла и 2010. године, да је нпр. сачекала са упућивањем захтјева за савјетодавно мишљење чекајући повољније међународне околности. Њен положај и статус у оквиру УН у тим годинама сигурно је спријечио другачији епилог. Суштински, МСП јесте закључио да Декларација о независности не крши међународноправне норме. Дакле, Суд није одговорио на постављено питање да ли је Декларација о независности Косова у складу са међународним правом, већ је само дао

изјашњење о томе да она не крши норме међународног права. Оног момента када је та вијест одјекнула у медијима, многи су је схватили на начин да је ријеч о признању законитости отцјепљења Косова и Метохије од Србије, што није било тачно. Али без обзира на аргументе и чињенице, такав догађај имао је изузетан политички одјек, јер је у наредном периоду велики број држава признало тзв. Косово као независну државу, што је представљало додатни пораз за Србију.

У контексту проблема државности и настанка нових државотворних ентитета треба истаћи да једнострано проглашење независности тзв. Косова „нипошто није у складу са нормама и принципима међународног права, јер у међународном праву нема норме која би могла да буде правни основ за такав акт“ (Кривокапић, 2020, стр. 232). У одјелку о праву на самоопредјелењу народа, јасно смо навели да међународно право прије свега штити територијални интегритет држава, и кроз своја начела стриктно забрањује било какву насилну промјену државних граница. Међународно право штити државу и њен положај, али у складу са временом о којем говоримо, то представља велики терет за МЈП, имајући у виду и кризу у којој се оно налази посљедњих година али и посматрајући промјене у међународном поретку. У недовољно јасним ситуацијама, требало би да се дјелује у корист права државе. Прије свега због правних оквира које садржи међународно право, а онда би то требало да буде у интересу цјелокупне међународне заједнице (Кривокапић, 2020, стр. 232). Чак и када бисмо занемарили друге међународноправне документе који су јамчили неповредивост државне територије, постојала је Резолуција 1244 (1999), посебно донијета за конкретан случај, која је такође штитила суверенитет и територијални интегритет државе Србије. Тврдње да отцјепљење тзв. Косова није извршено насилним путем, такође се могу означити као нетачне. „Албанска страна је користила силу вршећи годинама терористичке акте, а затим за време НАТО агресије борећи се против снага СР Југославије, односно Србије“ (Кривокапић, 2020, стр. 234). Прије доношења Декларације, НАТО снаге су боравиле на територији КиМ већи дио времена, те су се Албанци доста ослањали на њихову подршку. Систематско насиље усмјерено према Србима на КиМ није јењавало ни током 1999. године, а ни у периоду послје без обзира што су постојале мировне снаге које су морале држати ситуацију под контролом.

Сецесија је извршена незаконитим путем. У Резолуцији 1244 (1999) јасно је наведено да су привремене институције створене на краatak рок, те да неће заувјек вршити власт на територији КиМ. И даље је суверенитет Србије био неприкосновен. „Потпуно је неосновано тумачење МСП о томе да Резолуција 1244 није спречавала ауторе Декларације о независности да прогласе отцепљење од Србије, јер се, наводно,

они налазе изван правног поретка успостављеног од стране УН“ (Кривокапић, 2020, стр. 235). Резолуција је више пута истакла да се КиМ има сматрати дијелом Србије, и не само то, потврђивала је њен суверенитет и штитила територијални интегритет, а уз сагласност СР Југославије је предвидјела успостављање међународних мировних снага, предвидјела аутономију КиМ али само и строго у саставу СР Југославије, те посебан акценат стављала на разликовање суштинске аутономије и независности. Хуманитарне организације су добиле слободан пролаз, а српски припадници војно-полицијских одјела имали су дозволу да наставе да дјелују унутар својих оквира и основних задатака на територији КиМ (Кривокапић, 2020, стр. 234-235). Приликом читања Савјетодавног мишљења ни на једном мјесту се не може видјети да је МСП изричито рекао и нагласио да је тзв. Косово независна држава, али се погрешним тумчењем и уз помоћ стране пропаганде пребрзо раширило мишљење да је то тако, али сама чињеница да је Суд покушао да избјегне такву констатацију довољно говори о ваљаности Савјетодавног мишљења. Недовољно дефинисање најбитнијих појмова унутар мишљења, такође отвара многа питања о његовом значају. Заправо су сви ови разлози довели до тога да многи стручњаци из области међународног права из разних држава изразе своје резерве у погледу Савјетодавног мишљења МСП „указујући да је оно била нека врста компромиса донетог под утицајем политике, те да може да нанесе велику штету међународном праву“ (Кривокапић, 2020, стр. 236).

Без обзира на недостатке које смо досад поменули и критике на рачун Савјетодавног мишљења МСП из 2010. године, у њему се могу пронаћи и позитивни аргументи који се могу користити нпр. у дипломатији државе. Чињеница да Декларација о независности Косова није у супротности са међународним правом а која се налази у Мишљењу је тачна, и то је неспорно. Она за њега практично и не постоји, а ако не постоји, не може ни да производи никакве правне посљедице (Кривокапић, 2020, стр. 238). МСП је дошао до закључка да је Декларацију донијела неформална група грађана, а не неки орган, па је самим тим то био довољан разлог да се изјасни у погледу непротиврјечности међународном праву. Јер, међународно право и не брани било којим неформалним групама да доносе било какве одлуке, због тога се у овом случају није могло говорити о кршењу тог права. По оваквој логици, и одлука која проистиче из таквог вида доношења не представља кршење међународног права, али проблем настаје када дође до извршења одлуке, као и у датом случају, која несумњиво представља кршење међународног права (Кривокапић, 2020, стр. 238). Чињеница је да на основу Савјетодавног мишљења МСП не можемо и не смијемо говорити о тзв. Косову као

посебној и независној држави са свим својим елементима, па самим тим ни о његовој државности. МСП је избјегао да се бави суштином проблема, међународноправним статусом тзв. Косова, већ је рјешење проблема вратио назад Генералној скупштини да она о томе одлучује (Кривокапић, 2020, стр. 240).

„Одлучујућа правна чињеница је став Србије. Без признања КиМ као независне државе од стране Србије или одрицања од тог дела своје територије, КиМ не може, у светлости права, стећи статус независне државе“ (Кривокашић, 2023, стр. 172). Након свих наведених дешавања од 2011. године воде се активни преговори између Београда и Приштине од значаја за живот Срба али и другог неалбанског становништва на КиМ. Први преговори догодили су се у марту 2011. године у Бриселу, уз посредовање Европске уније, да би касније 2021. године преговори подигнути на виши ниво у виду политичког дијалога. На основу тога настао је велики број споразума Београда и Приштине о нормализацији односа, низ техничких споразума и других, али су друштвено-политичка и безбједносна ситуација на КиМ и даље веома нестабилне. Тзв. Косово наставља да се креће у правцу независности тако што све чешће постаје посматрач у раду појединих међународних организација, полаже захтјеве за чланство у истим, има подршку од стране великог броја држава чланица УН (иако је засад признато од стране 81 државе чланице ОУН од 193) (Канцеларија за Косово и Метохију, Влада Републике Србије), те се чак појављује као учесник свјетских и европских спортских такмичења под својом заставом и обиљежјима. Вјетар у леђа му даје и општа атмосфера у међународној заједници поводом великог броја признања његове независности, али ни Србија не одустаје тако лако од своје дипломатске борбе. Проблем је тај што је једнострано међународно признање политички, а не правни акт, који непосредно ствара правне консеквенце. То даље ствара нове проблеме да тај вањски легитимитет, тј. условљеност међународним признањем издваја питање самоопредјелења народа из стриктно правне материје и ставља га у политички контекст, при чему легитимација, односно делегитимација зависи искључиво од воље постојећих држава и њихових актуелних политика (Savić, 2018, стр. 124). То се управо дешава на КиМ, гдје је његово признање искључиво ствар воље држава у саставу међународне заједнице. Српска дипломатија јесте успјела у намјери да се одређени број признања повуче до садашњег тренутка, али општа слика не само у свијету него и на КиМ представља велики проблем и изазов за представнике власти. Угњетавање и насилно понашање према припадницима српске националности на територији КиМ је и даље присутно, и може се рећи да је из године у годину све веће, те се јасно могу препознати намјере једног дијела становништва да у потпуности протјерају Србе са својих

вјековних огњишта (ма колико то негирали, постоје подаци који говоре о насељености Срба на том подручју од давнина). Србија перманентно истиче потребу поштовања Резолуције 1244 (1999) од стране свих становника КиМ, те су и све друге политичке активности усмјерене ка томе. Како ће се ситуација даље развијати, остаје нам да видимо у будућности.

6.5. Крим

Случај Косова и Метохије дјеловао је као подстрек другим територијама које су сматрале да се налазе у истој ситуацији, међу којима је био и Крим. Да бисмо схватили због чега је дошло до сличних претензија у случају Крима, укратко ћемо представити историјску позадину која је донекле условила такав развој догађаја. Такође, геостратешки положај је веома значајан из аспекта различитих дејстава на Криму током историје, а нарочито у свјетлу актуелне руско-украјинске кризе.²³

Крим је у току свог историјског развоја прошао кроз различите фазе. Промјене су се дешавале у складу са промјенама у политичком систему и етничком саставу становништва (Šućur, 2014, стр. 290). Да бисмо ближе схватили и објаснили разлике у етничкој припадности и тензије које су на прагу тога настајале потребно је да схватимо и како су се смјењивали владари на тој територији у току историје. С тим у вези, можемо слободно рећи да се од Средњег вијека па све до 19. вијека јављао различит утицај на поменућу територију па самим тим и на формирање различитих етничких група на територији Крима, почевши од Украјинаца, преко Татара који су населили простор у 13. вијеку, па до 18. и 19. вијека када се јавља изразито руски утицај. Етничка равнотежа драстично се мијења након Другог свјетског рата, када лидер Совјетског Савеза, Јосиф Стаљин, одлучује да протјера све кримске Татаре са тог подручја, истовремено насељавајући огроман број руске популације, која постаје многобројни дио становништва Крима (Šućur, 2014, стр. 291). Најзначајнију годину представља 1954. година када тадашњи лидер СССР-а, Никита Хрушчов, који је по националности био Украјинац, одузима територију Крима из састава Русије и поклања је Украјини (Кривокапић, 2020, стр. 240). Притом, није одржан никакав референдум на којем би се становништво изјаснило о

²³ Шире в., Milosavljević Slađan, Lazić Željko, Matijašević Martin, *Geostarteški položaj Krima*, (Beograd, 2017), 43-62.

својим жељама и намјерама. У међувремену, жеља за независношћу унутар Крима је све више расла, нарочито у оквиру бројнијег руског становништва. Приликом дисолуције СССР-а (о којој смо говорили више у једном од претходних одјељака) Украјина је прогласила своју независност 1. децембра 1991. године, да би совјетска епоха коначно завршила распадом СССР-а и формирањем независне Украјине у оквиру Заједнице независних држава (Петровић & Буквић, 2019, стр. 70). Парламент нове независне Украјине је у децембру 1991. године донио одлуку о проглашењу Совјетске аутономне Републике Крим у саставу Украјине (Šućur, 2014, стр. 291). Таквом одлуком, Крим је добио велики степен аутономије, у смислу да је био слободан да сам организује своју власт, али све унутар граница Украјине и у складу са њеним Уставом. Поглавље Х Украјинског Устава је у цјелости било посвећено положају Крима унутар Украјинске државе. Члан 134. Устава Украјине дефинише Крим као недовојиви, саставни дио украјинске државе. Чланом 2. регулисано је питање територије Украјине, по којем је она неповредива и недјeljива (Устав Украјине). Устав Криму дозвољава једино да одржи референдум у циљу постизања веће аутономије, али ни у ком случају не допушта отцјепљење.

Овакав сљед догађаја свеједно није задовољио већинско руско становништво у погледу жеље за независношћу. Иако су покушали да у оквиру Парламента издејствују неки вид референдума још приликом догађаја деведестих година, у том моменту није био погодан историјски тренутак за такав епилог.

Пред само избијање Украјинске кризе 2013. године, Украјина се све више усмјеравала ка Западу и њиховој политици, „што је уз варирање интензитета тог отварања и сарадње константа њене политике, с тим да се чувала политичка и војна неутралност“ (Петровић & Буквић, 2019, стр. 78-79). С друге стране, Украјина је била и дио организација које су повезивале земље бившег Совјетског Савеза, прије свега из историјских, културних и сл. разлога. Посебни проблеми настају тек у јесен 2013. године када и долази до избијања украјинске кризе, поводом протеста опозиције придруживању Украјине Европској унији, али је „у средишту кризе свакако централно мјесто заузео Крим“ (Петровић & Буквић, 2019, стр. 91). У ширем смислу, узроке кризе можемо тражити у интензивирању промјена у међународном поретку (преласку из униполарног у мултиполарни међународни поредак), избијању велике економске кризе 2008. године, те стандардном америчком интервенционизму.²⁴ Украјинска криза је управо представљала погодан историјски тренутак за Крим. Наиме, „ова политичка криза послужила је као

²⁴ Шире в., Драган Петровић, Рајко Буквић, *Украјинска криза 2013-2019*, (Београд, 2019), 102-108.

подлога за поновно распламсавање сепаратистичког покрета на Криму“ (Šućur, 2014, стр. 291). Проруски оријентисане партије освајале су већински број гласова на свим претходним изборима, и атмосфера је била таква да су на Криму сви „нагињали“ ка руској политици. Стога моменат у којем долази до насилног свргавања владе која је такође била проруски оријентисана изазива нове тензије, нарочито на кримској територији. Због тога је, 1. марта 2014. године, Савезно вијеће Русије одобрило присуство руске војске на територији Крима, како би заштитили интересе и положај руског народа на Криму, и у цијелој Украјини. Касније је овакав поступак веома критикован, јер није било забиљежено било какво насиље над руским становништвом на Криму, те из такве перспективе није било потребе за било каквом заштитом, иако се такав чин може оправдати превентивним дјеловањем, у смислу да уколико Русија то не би урадила, сигурно да би прије или после дошло до тога (Šućur, 2014, стр. 294). Тим чином, Украјина је изгубила ефективну контролу над територијом Крима, што је према Бадинтеровој комисији један од критеријума према којем започиње процес дисолуције (што смо и објаснили у случај дисолуције СФРЈ), кроз сецесију, што је примјена само једног од преседана који је успостављен у међународном праву (Савић, 2020, стр. 446). Стога, осјетивши подршку руске стране, становници Крима одлучили су се на за њих изузетно важан корак – коначно проглашење независности. У атмосфери која је пријетила избијању грађанског рата, Врховни савјет Крима и града Севастопоља усвојио је Декларацију о независности Аутономне Републике Крим и Севастопоља 11. марта 2014. године (Савић, 2020, стр. 443). Декларацији је претходио референдум на којем су се становници Крима већински одлучили да Крим изађе из састава Украјине (Кривокапић, 2020, стр. 240). Резултати референдума показали су да се више од 90% становника Крима изјаснило потврдно о изласку Крима из састава Украјине, те припајању са Русијом. Одмах по завршетку референдума, Врховни савјет Крима и Савјет града Севастопоља су прогласили независност и упутили захтјев за присаједињење са Руском Федерацијом (Савић, 2020, стр. 445). Приликом проглашења независности, Крим је и даље био аутономна покрајина у саставу Украјине. С тим у вези, проглашење независности извршено је уз кршење Устава Украјине као највишег правног акта једне државе. Међутим, Крим је имао свој Устав што нпр. у момнету једностраног проглашења КиМ није био случај. Поред тога имао је конститутивне институције власти, што су неки од разлога који упућују на легитимитет проглашења његове независности у односу на косовско (Савић, 2020, стр. 442).

У преамбули Декларације о независности се каже „Ми, чланови Парламента Аутономне Републике Крим и Градског вијећа Севастопоља, у погледу повеље Уједињених нација и читавог низа других међународних докумената, узимајући у обзир потврду статуса Косова од стране Међународног суда правде 22. јула 2010. године, који каже да једнострано проглашење независности дијела државе не крши никакве међународне норме, доносе ову одлуку заједнички [...]“, при чему свједочимо колики је политички утицај Мишљење Суда у случају Косова изазвало. У питању није само политички значај, иако је и сам по себи изразито важан, него је Суд таквом изјавом створио једну врсте међународноправне праксе (Савић, 2020, стр. 443), која је у овом случају утицала на власти Крима да донесу такву одлуку, а у будућности постоји бојазан да ће се то учинити много више пута и у другим случајевима. Нажалост, до тога би могло доћи због недостатака међународноправне регулативе по питању оваквог вида издвајања државне територије, на уштрб већ постојеће, а и због рестриктивног мишљења Међународног суда правде које је довело до такве праксе, не можемо рећи да то спада у кршење међународног права (Савић, 2020, стр. 443). Издвајање Крима догодило се уз кршење норми унутрашњег права, на првом мјесту Устава Украјине, а исто то се догодило и у случају отцјепљења КиМ од Србије. Такође, отцјепљење Крима изведено је нарушавањем територијалног интегритета Украјине, исто као на примјеру КиМ. Па ипак, већина међународне заједнице није прихватила и признала независност Крима. Велики број држава које су изричито заговарале признање независности КиМ, у овом случају понијеле су се сасвим супротно. „Водеће западне државе и њихови савезници одбили су да признају сецесију Крима и његово припајање Русији, а један број њих је због тога чак увео Русији оштре санкције“ (Кривокапић, 2020, стр. 240). Запад је поново, по ко зна који пут у историји, показао да дјелује на основу политике двоструких аршина. Иако је постојало више аргумената за проглашење независности Крима у односу на КиМ, одлучили су да то занемаре и да се баве другим активностима и политичком пропагандном на штету прије свега становника Крима, а потом и Русије. Такво понашање доказује да је данас признање држава прије свега ствар политике, а не права, те да питање сецесије и права народа на самоопредјелење представља нови изазов за међународноправни поредак (Савић, 2020, стр. 444). Политика је најприје вођена интересом, и то је разлог због којег ће владе увијек спријечити сецесију на сопственој територији, док ће истовремено, уколико је то у њиховом интересу подржати тврдње за сецесију у другим државама. „То је један од главних разлога зашто сецесија није регулисана у међународном праву, таква отвореност даје огромну слободу држава за манипулацију, што је једно од основних

елемената политике“ (Šućur, 2014, стр. 295). Присјетићемо се на час сецесија бивших социјалистичких република, Словеније и Хрватске, приликом чијег отцјепљења није било никаквих замјерки за референдуме који су одржани. Штавише, они си означени као сасвим легални и легитимни, иако су били у супротности са Уставом јединствене југословенске државе. Исти случај десио се са Кримским референдумом, гдје је Венецијанска комисија у свом Мишљењу о компатибилности Кримског референдума са уставним принципима (Opinion on „whether the decision taken by the Supreme Council of the Autonomous Republic of Crimea in Ukraine to organise a referendum on becoming a constituent territory of the Russian Federation or restoring Crimea's 1992 constitution is compatible with constitutional principles“), истакла како сваки референдум мора бити у сагласју са Уставом државе, што је директно значило да Кримски референдум то није био. Такав став јесте тачан, али је у супротности са оним што се дешавало деведесетих година у Југославији, јер је Бадинтерова комисија доносила веома контрадикторне ставове (Савић, 2020, стр. 444-445). На КиМ није одржан никакав референдум на којем би било који дио становништва одлучио о свом даљем статусу, већ је неформална група Албанаца једнострано донијела Декларацију о независности. Чињеница која посебно иде у прилог референдуму на Криму и његовој валидности је та да нису гласали само Руси. Послије пописа становништва на Криму 2001. године било је нешто мало више од 50% Руса, да би након тога био забиљежен њихов бројчани пад услед иселјавања. Тако да према резултатима референдума просто је немогуће да су бројку од 90% потврдних гласова достигли само Руси (Кривокапић, 2020, стр. 241). Међутим, проблем који постоји тиче се унутрашњег самоопредјелења, јер становници Крима то право искористили су онда када су успоставили Аутономну Републику Крим, што је још једна сличност са КиМ, гдје су становници Аутономне покрајине КиМ остварили пуни обим унутрашњег самоопредјелења, уз потпуну заштиту људских права и основних слобода (Савић, 2020, стр. 446). Међународна заједница је у случају Крима била више фокусирана на руску интервенцију која је претходила одржавању референдума и проглашењу независности, него на сам чин сецесије. „Између редова се може прочитати да међународна заједница, осим Украјине, заправо не одбацује аутоматски позив на сецесију због образложења, већ више због начина на који је он изведен. То је учињено углавном уз помоћ Русије. Треба се запитати и да ли би реакција међународне заједнице била иста да је уместо Русије интервенисала нека западна држава“ (Šućur, 2014, стр. 296).

Украјина је, слично као и Србија, затражила утврђивање правде пред Међународним судом правде, тако што је поднијела тужбу против Руске Федерације. Међутим, предмет спора није постала сецесија Крима, као што је то био случај са КиМ,

него је Украјина пред Међународни суд правде поднијела тужбу позивајући се на примјену међународне конвенције за финансирање тероризма и међународне конвенције о извршавању свих облика расне дискриминације (Савић, 2020, стр. 447). Простије речено, Украјина је тужила Русију за финансијско потпомагање руским сепаратистима у Украјини. Јануара 2024. године Међународни суд правде утврдио је да је Русија прекршила елементе Међународне конвенције за финансирање тероризма, и Међународну конвенцију о дискриминацији тако што је забранила учење украјинског језика након присаједињења Крима 2014. године. Међутим, спор пред Судом представљао је правни неуспјех за Украјину. Суд је одбио захтјеве Украјине да нареди исплату одштете за оба кршења уговора, те је само наредио Русији да их убудуће мора поштовати, иако је Русија оштро демантовала такве наводе. Све до данас покренуто је више спорова поменуте двије државе пред Међународним судом правде. Ккаве год да коначне одлуке буду донијете, пресуде МСП нису обавезујуће. Оно што једино могу, јесте, изазвати огроман политички одјек те утицати на другачији положај земаља у међународним односима, те на одређени начин промијенити актуелну слику свијета. У времену писања овог мастер рада, руско-украјински рат траје већ нешто више од двије године, настао након обнављања руско-украјинске кризе из 2013. године и дешавања у пограничним украјинским областима, Доњецку и Лугањску. Од разрјешења тог сукоба умногоме зависи политичка слика свијета, те устројство свјетског међународног поретка.

7. Закључна разматрања

Из свега претходно наведеног јасно је да су догађаји почетком деведестих година 20. вијека изазвали многе промјене не само на пољу међународног права, већ и међународних односа. Пад Берлинског зида 1989. године и одмах потом дезинтеграција СССР-а, до тада друге водеће свјетске империје, измијенили су ток кретања у свјетском међународном поретку, начинивши прелаз од биполарног ка униполарном поретку, те успоставили плодно тло за широко тумачење начела самоопредјелења народа. Нестанком Совјетског Савеза са међународне политичке сцене отворен је простор за дјеловање једине преостале свјетске силе – САД, које су од тог тренутка, захваљујући огромној количини моћи које су посједовале, наставиле да граде слику свијета у складу са својим амбицијама. Од тада, изразито је видљиво урушавање националних суверенитета, а након распада СФРЈ, такви догађаји постају свакодневница, уз посебно изражен амерички интервенционизам и мијешање у унутрашње ствари других држава.

Наиме, проблем државности постаје посебно актуелизован у вријеме југословенске кризе. Начела међународног права која треба да штите државу и њену конститутивност, попут суверенитета и територијалног интегритета, поштовања успостављених граница, не представљају више светињу у правном смислу. Штавише, почиње да се успоставља пракса њиховог изразитог занемаривања и кршења, а све под изговором права на самоопредјелење народа. Суверенитет представља само ефективност државне власти, и у пуном значењу које смо наводили, означава превазиђену категорију²⁵, а међународно право није вично да пронађе адекватне механизме који би зауставили такву праксу.

Право на самоопредјелење народа као средство за остваривање сецесије постаје велики изазов, а можемо слободно рећи и проблем за државу и њену конститутивност, како тада тако и данас у савременом свијету. Рекли смо већ да је сецесија према унутрашњем праву забрањена, али истовремено, међународно право дозвољава остваривање сецесије под изговором права народа на самоопредјелење народа, уколико постоје и увјерљиви разлози за такав чин (немогућност остваривања унутрашњег самоопредјелења, кршење основних људских права и слобода, изостанак владавине права итд.). Раскорак између унутрашњег и међународног права у овом случају представља додатан проблем за државу, јер се више пута показало да је међународно

²⁵ Шире в., Матеј Савић, *Актуелна питања сецесије у свјетлу права на самоопредјелење народа – међународноправни аспект*, (2020, Београд), 421-457.

право превагнуло у односу на унутрашње, те да Устав и његови чланови не важе.²⁶

Послије распада СФРЈ и признања њених република, чиме су потврђене сецесионистичке тежње Хрватске и Словеније, на сцену полако почињу да излазе бројни нови случајеви исте врсте широм свијета. Држава се веома тешко суочава са таквим изазовима, нарочито због тога што међународно али и унутрашње право у свему томе и не игра толико велику улогу као што игра нпр. политика, у шта смо се и сами увјерили. Посматрајући велики број случајева отцјепљења државне територије на уштрб постојеће, свједоци смо да став међународне заједнице, или само појединих најмоћнијих држава свијета има много већи значај него било који принцип међународног права, што с једне стране представља огроман проблем за државу, али са друге стране још већи проблем за међународно право. То је нарочито дошло до изражаја у два примјера која смо навели, тзв. Косова и Крима, гдје је међународна заједница показала различите ставове, оправдавајући једнострано проглашење Косова, а негирајући независност Крима, иако је Крим имао много више оправданих разлога за отцјепљење и припајање другој држави. У том смислу занемарају се и основни конститутивни елементи државности, јер признање од стране међународне заједнице има превагу у односу на посједовање истих, што је такође преседан. Поред диспозитивног карактера који онемогућава његово досљедно поштовање, криза из које међународно право не излази посљедњих година представља додатне потешкоће. Међународно право више није у стању да у потпуности штити територијални интегритет држава у свом пуном значењу.

У свијету постоји неколицина држава које су изгубиле дио своје територије остваривањем права на самоопредјелење једног дијела становништва, односно оних којима је нарушен како суверенитет тако и територијални интегритет како би био створен неки нови државотворни ентитет. Такође, још је већи број оних држава које се у првој половини 21. вијека суочавају са таквим претензијама унутар својих граница. Босна и Херцеговина је примјер државе у којој ни тридесет година након грађанског рата и проглашења независне државе састављене од два ентитета и три народа, не долази до лаког успостављања консензуса између три различите етничке групе које је насељавају. Чак су видљиве и тенденције одређеног дијела становништва да посегну за правом на самоопредјелење, тј. сецесијом као остварењем тог права, сматрајући да су њихова

²⁶ На примјеру једностраног проглашења независности Косова видљиво је да је осим што је занемарен Устав Србије, као државе чији је КиМ дио, занемарен је и међународноправни документ (Резолуција 1244) која је требала да онемогући такву акцију.

основна права у тој држави угрожена.

Сецесија је све учесталија појава, да се слободно може рећи да је постала међународноправно дозвољен инструмент за остваривање права на самоопредјелење народа (Савић, 2020, стр. 450). У неким случајевима она може бити легитиман чин, али није и законит, легалан чин отцјепљења дијела територије у већини случајева у којима је до ње дошло. Међутим, последњих година је успостављена таква међународноправна пракса да је посезање за сецесијом једино рјешење за оне који сматрају да је њихов опстанак угрожен у оквиру граница једне државе. Наиме, након једностраног проглашења независности Косова талас сецесионизма је кренуо да се шири Европом и свијетом. Послије кримског референдума и проглашења независности Крима који је директно био инспирисан косовским, убрзо су одржани референдуми у Шкотској, Шпанији, Ираку и другим земљама. Мада конкретно у овим случајевима није дошло до отцјепљења, такви догађаји створили су атмосферу која је била много повољнија за оне који су жељели да се одвоје од државе којој су припадали. Без обзира на несупјех, нису умањили тензије, напротив, створили су још већу жељу дијела становника појединих територија за отцјепљењем.

Специфично је и да више не можемо говорити о униполарном међународном поретку, већ о транзицији ка мултиполаризму, који представља нешто другачији однос снага у међународним односима, а и у таквим условима долази до сецесионистичких претензија. Видљиво је да постоји више центара моћи који сваки на свој начин настоји да допринесе успостављању равнотеже снага у међународним односима, те да се на тај начин покуша пронаћи адекватно рјешење које ће сузбити перманентно кршење међународноправних норми и вратити свијет у токове који су постојали раније. С тим у вези, сматрамо да би прије свега требало извршити озбиљну ревизију Организације Уједињених нација, која све више „пада“ пред изазовима данашњице, њених главних органа и Повеље УН, те право на самоопредјелење као средство за остварење отцјепљења свести на неки нормалан ток, који више неће нарушавати позицију државе, њен суверенитет и територијални интегритет.

У раду су на различитим примјерима представљени облици настанка нових држава и државотворних ентитета у периоду од распада Совјетског Савеза, СФРЈ, проглашења независности Црне Горе и тзв. Косова па све до Кримског референдума. Међу поменутих случајевима има како сличности тако и разлика, али оно што је заједничко јесте да је у сваком од тих случајева дошло до промјене територија и државних граница, те да су успостављени нови облици државности. Оно што свакако није заједничко јесте

оправдање и законитост (валидност) њиховог настанка и признања од стране међународне заједнице.

У случају дезинтеграције СССР-а настало је петнаест нових држава, након мирне одлуке о раздруживању, гдје су се државе путем референдума изјасниле о будућности заједничке државе. Тек накнадно су се у неким од тих сада независних држава проглашавале једностране независности одређених области попут Крима, Абхазије, Јужне Осетије, а данас Доњецке и Лугањске републике итд. (које у овом раду нисмо обрађивали), чиме је додатно актуелизовано питање права на самоопредјељење народа у савременим околностима међународног поретка и међународних односа уопште. Распад је додатно продубио етничке несугласице на том подручју и изазвао дубока неслагања која су изразито актуелна у овом тренутку, а чини нам се и у скоријој будућности. Од бивше СФРЈ настало је шест нових држава, да би двије аутономне покрајине остале у саставу Србије. Прво су независност прогласиле Хрватска и Словенија, незаконитом сецесијом, да би након крвавог грађанског рата који је настао у процесу дисолуције, то учиниле и друге републике. Србија и Црна Гора су у почетку остале заједно, у виду Државне заједнице, да би након успјешно одржаног референдума 2006. године Црна Гора одлучила да настави сопственим путем. Интересантно је да је овај примјер један од класичних када је у питању законита сецесија, гдје је унутрашњим правним актом предвиђено њено иступање из заједничке државе, те није причињена никаква штета другој држави, није нарушен суверенитет ни територијални интегритет, а све је извршено у складу са међународним правом и важећим документима.

Распад СФРЈ несумњиво је утицао на догађаје на КиМ до којих је дошло неколико година касније. Агресија НАТО снага извршена 1999. године на СР Југославију под изговором хуманитарне интервенције проузроковане дешавањима на Косову и Метохији отворила је ново поглавље за јужну српску покрајину, које није затворено ни до данашњег дана. Велики дио српског становништва протјеран је са те територије, иако је баш КиМ вијековима било њихово огњиште, упркос напорима српских власти да омогуће колико толико пристојан живот људима из тог краја, али безуспјешно. Једнострано проглашење независности Косова извршено је уз кршење Устава Србије као матичне земље, нарушавајући тиме њен међународноправни субјективитет, кршећи низ међународноправних норми и принципа. Чак ни присуство Мисије УН, није спријечило намјере да се прогласи његова нелегална и нелегитимна независност. Без обзира на то што све док Србија не да сагласност Косово неће имати пун међународноправни субјективитет, нити може ући у чланство УН и других важних међународних

организација (Кривокапић, 2020, стр. 249), то не умањује потешкоће са којима се та држава и народ на КиМ суочава, као што неће умањити ни политички значај које је то признање имало у свијету и у међународним односима, те последице које су тиме проузроковане.

Оно што је учињено на Косову и Метохији имало је великог одјека на Криму. Наиме, подстакнути проглашењем независности Косова, становници Крима посегли су за истим, осјећајући погодно вријеме за такав корак. У свјетлу настајуће руско-украјинске кризе одржали су референдум на којем се већина становника изјаснила за отцјепљење и припајање држави Русији. Такво дешавање изазвало је осуду великог дијела међународне заједнице, до јуче страствених „фанова“ отцјепљења Косова и Метохије, оспоравајући становништву Крима право на то, упркос видљивим разликама у основи отцјепљења. У марту 2014. године Република Крим је ушла у састав Руске Федерације, на основу споразума који су потписали руски председник Владимир Путин и кримски лидери, да би данас Крим поново био у средишту реактивираних руско-украјинске кризе, од чијег расплета зависи будућност многих држава у Европи и свијету.

Поучени досадашњим развојем догађаја можемо извести закључак да се због успостављене међународне и међународноправне праксе тешко може изаћи на крај са незаконитим облицима сецесије у свијету. Проблем државности представљаће заиста све већи проблем и стварати све веће потешкоће, и то све док се не начине озбиљни кораци у правцу јачања положаја међународног права, а потом и јачања суверенитета и позиције државе у међународним односима. Све док државе не поврате поштовање које су посједовале, док не престану да се самостално одричу дијела свог суверенитета, те мање наставе да подлијежу утицају других држава, међународних организација и глобализације уопште, не можемо говорити о смањењу проблема државности, а камоли смањењу броја распарчавања држава стварањем нових државотворних ентитета. Мултиполараизам, уколико се учврсти, можда може начинити пар корака напријед, али с обзиром на то да је и он још увијек у фази успостављања, не можемо тврдити да ће то са сигурношћу бити тако. Све у свему, остаје нам да и даље посматрамо свјетске токове и размишљамо на који начин ће бити организован међународни политички живот у годинама испред нас и држава у њему.

8. Литература

1. Аврамов, С. (2008). *Постхеројски рат Запада против Југославије*. Београд: Академија за дипломатију и безбедност, ИГАМ.
2. Аврамов, С., Крећа, М. (2008). *Међународно јавно право* (двадесет прво и измењено издање). Београд: Правни факултет Универзитета у Београду, Јавно предузеће Службени гласник.
3. Bžezinski, Z. (2001). *Velika šahovska tabla*. Podgorica – Banja Luka: CID.
4. Visković, N. (2001). *Teorija države i prava*. Zagreb: Impresum.
5. Влајнић, Ј. (2022). *Право народа на самоопредјељење у међународном праву (докторска дисертација)*. Београд: Правни факултет.
6. Waltz, K. (2000). *Structural Realism after the Cold War*. International Security, vol. 1/25. USA: The MIT Press.
7. Waltz, K. (2008). *Theory of International Politics*. Beograd: Centar za civilno-vojne odnose, Alexandria Press.
8. Vukadinović, R. (1998). *Međunarodni politički odnosi*. Zagreb: Barbat.
9. Gierke, O. (1895). *Deutsches Privatrecht*. Leipzig: Duncker & Humblot.
10. Darmanović, S. (2006). *Crna gora – nova nezavisna država na Balkanu*. Referendum u Crnoj Gori 2006. godine. Podgorica: Centar za monitoring CEMI.
11. Димитријевић, В., Стојановић, Р. (1996). *Међународни односи*. Београд: Службени лист СРЈ.
12. Ђукић, С. (2011). *Крај СССР-а и Русија*. Београд: Јавно предузеће Службени гласник.
13. Екмечић, М. (2008). *Дуго кретање између клања и орања* (друго, допуњено издање). Београд: Завод за уџбенике.
14. Етински, Р. (2010). *Међународно јавно право*. Нови Сад: Правни факултет Универзитета у Новом Саду.
15. Ibler, V. (1971). *Međunarodni odnosi*. Zagreb: Imperium.
16. Ikenberry, J. (2018). *The end of liberal international order?* International Affairs, vol. 94, I. 1. Оксфорд: Oxford University Press, Royal Institute of International Affairs.
17. Janev, I. (2002). *Međunarodni odnosi i spoljna politika*. Beograd: Čigoja.
18. Kegli, Č., Judin, V. (2004). *Svetska politika*. Beograd: Centar za studije Jugoistočne Evrope, FPN Beograd, Diplomatska akademija.
19. Kelzen, H. (1951). *Opšta teorija prava i države*. Beograd: Arhiv za pravne i društvene

nauke.

20. Kovačević, B. (2014). *Globalizacija i (de)suverenizacija*. Zbornik radova: Globalizacija i suverenost – sa osvrtom na Bosnu i Hercegovinu. Bawa Luka: Evropski defendologija Centar.
21. Крга, Б. (2021). *Разбијање Југославије и и Совјетског Савеза: сличности и разлике*. Часопис за политичку теорију и праксу „Напредак“, vol.2 бр.3. Београд: Институт за стратешке студије.
22. Крећа, М. (2022). *Међународно јавно право* (тринаесто допуњено издање). Београд: Правни факултет Универзитета у Београду.
23. Krivokapić, B. (2011). *Aktuelni problemi međunarodnog prava*. Beograd: Javno preduzeće Službeni glasnik.
24. Krivokapić, B. (2017). *Međunarodno javno pravo* (treće izmenjeno i dopunjeno izdanje). Beograd: Poslovni i pravni fakultet, Institut za uporedno pravo.
25. Кривокапић, Б. (2020). *Право народа на вањско самоодређење изван колонијалног контекста и случај проглашења независности Косова*. Сецесија са становишта унутрашњег и међународног права и њене политичке последице: Зборник радова са научног скупа одржаног 3. јула 2020. године. Београд: САНУ.
26. Krivokapić, B. (2021). *Perspektive međunarodnog prava*. Zbornik radova: Izazovi pravnom sistemu. Istočno Sarajevo: Pravni fakultet.
27. Кривокапић, Б. (2023). *Периодизација развоја међународног права*. Сећање на др. Јована Ћирића – путеви права. Београд: Институт за упоредно право.
28. Kaseze, A. (2011). *Samoodređenje naroda*. Beograd: Javno preduzeće Službeni glasnik.
29. Kazazić, V. Savić, M. (2018). *Aktualna pitanja međunarodnopravnog subjektiviteta*. Aktualna pitanja međunarodnopravnog subjektiviteta: Zbornik radova Pravnog fakulteta sveučilišta u Mostaru vol. XIV br. 26.
30. Малешевић Тошић, Н. (2017). *Распад Источног блока, Варшавског пакта и СССР-а и постхладноратвоски војни и политички интегративни процеси на простору бившег СССР-а и у Азији*. Војно дело, vol. 69 бр.2. Београд: Министарство одбране Републике Србије, Универзитет одбране у Београду – Институт за стратегијска истраживања.
31. Milosavljević, S., Lazić, Ž., Matijašević, M. (2017). *Geostrateški položaj Krima kao činilac bezbednosti crnomorskog regiona*. Vojno delo, vol. 69 br.3. Beograd: Ministarstvo odbrane Republike Srbije, Univerzitet odbrane u Beogradu – Institut za strategijska istraživanja.

32. Morgentau, H. (2014). *Teorija međunarodne politike*. Podgorica: CID.
33. Naj, Dž. (2006). *Kako razumevati međunarodne odnose*. Beograd: Stubovi kulture.
34. Oppenheim, L. (1912). *International Law*. Vol.1. New York: Longmans, Green and Co.
35. Pavićević, V., Komar, O. (2006). *Pravni okvir održavanja Referenduma o državno-pravnom statusu Crne Gore*. Referendum u Crnoj Gori 2006. godine. Podgorica: Centar za monitoring CEMI.
36. Перишић, С. (2020). *Промене међународног поретка и Босна и Херцеговина – 25 година од Дејтонског споразума*. Политеиа, бр.20. Бања Лука: Факултет политичких наука, Институт за политичке студије.
37. Перишић, С. (2023). *Криза Запада, отпор Русије и рат – парадигматичне промене света*. Социолошки преглед, vol. 57. Београд: Српско социолошко друштво.
38. Perišić, P. (2013). *Pravo naroda na vanjsko samoodređenje izvan kolonijalnog konteksta i slučaj proglašenja nezavisnosti Kosova*. Zbornik radova Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci, br.34.
39. Петровић, Д., Буквић, Р. (2019). *Украјинска криза 2013 – 2019*. Београд: Институт за међународну политику и привреду.
40. Račić, O. (2010). *Ujedinjene nacije između moći i prava*. Beograd: Javno preduzeće Službeni glasnik.
41. Ristić, L. (2014). *Globalizacija i desuverenizacija*. Zbornik radova: Globalizacija i suverenost – sa osvrtom na Bosnu i Hercegovinu. Banja Luka: Evropski defendologija Centar.
42. Romić, M. (2014). *Globalizam i desuverenizacija postsocijalističkih država*. Zbornik radova: Globalizacija i suverenost – sa osvrtom na Bosnu i Hercegovinu. Banja Luka: Evropski defendologija Centar.
43. Савић, М. (2012). *Уједињене нације и међународно право*. Бања Лука: Политеиа.
44. Савић, М. (2014). *Сувереност држава између кризе међународног права и савремене политичке реалности*. Политеиа. Бања Лука: Факултет политичких наука.
45. Савић, М. (2014). *Правна лица слична државама као субјект међународног јавног права*. Годишњак Правног факултета, vol. 36, No. 36. Бања Лука: Правни факултет.
46. Савић, М. (2014). *Право на сувереност држава и политичка реалност*. Зборник радова: Глобализација и сувереност. Бања Лука: Европски дефендологија центар.

47. Савић, М. (2015). *Сувереност, независност и једнакост у контексту основних права (и дужности) држава у савременим изазовима међународног права*. Годишњак Правног факултета у Бањој Луци. Бања Лука: Правни факултет Универзитета у Бањој Луци.
48. Савић, М. (2015). *Међународно право на почетку XXI вијека – теоријски поглед на савремену доктрину, процесе и проблеме међународног правног поретка*. Зборник радова: Правна ријеч. Бања Лука: Удружење правника Републике Српске.
49. Savić, M. (2018). *Jednostrana secesija kao instrument za ostvarenje prava na samoopredjeljenje naroda*. U: Vranješ, A. Janjetović Šućur, V. Budimir, Ž.(priredili). (Re)konstrukcija društvene stvarnosti. Banja Luka: Univerzitet u Banjoj Luci, Fakultet političkih nauka.
50. Savić, M. (2018). *Teorijske koncepcije međunarodnog subjektiviteta*. Правни живот-časopis за правну теорију и праксу, br.12/2018. Beograd: Udruženje pravника Srbije.
51. Савић, М. (2020). *Актуелна питања сецесије у свјетлу права на самоопредјелење народа – међународноправни аспект*. Сецесија са становишта унутрашњег и међународног права и њене политичке последице. Београд: САНУ.
52. Савић, М. (2023). *Међународноправни поредак у 21. вијеку: нека од теоријских питања односа државе и међународног права*. Зборник радова: Изазови и перспективе развоја правних система у XXI вијеку, 3/III. Бања Лука: Правни факултет.
53. Simić, D. (2009). *Svetska politika*. Beograd: Čigoja.
54. Simić, D. (2022). *Svetski poredak – Politika Vudroa Vilsona i F.D. Ruzvelta*. Beograd: CLIO.
55. Stojadinović, M., Matić, P. (2014). *Desuverenizacija nacionalnih država u procesu globalizacije*. Zbornik radova: Globalizacija i suverenost – sa osvrtom na Bosnu i Hercegovinu. Banja Luka: Evropski defendologija Centar.
56. Томић, М. (2020). *Сецесија versus национални интерес: једнострано проглашење независности Косова и Метохије*. Часопис за национална и државна питања „Национални интерес“, vol. 37, бр.1. Београд: Институт за политичке студије.
57. Fukujama, F. (2002). *Kraj istorije i posljednji čovek*. Podgorica: CID.
58. Хантингтон, С. (2000). *Сукоб цивилизација и преобликовање светског поретка*. Подгорица: ЦИД.

59. Šućur, A. (2014). *Observing the Questions of Self-Determination and secession in the wake of recent events in Kosovo, Abkhazia, south Ossetia and Crimea*. Zagrebačka pravna revija, Vol. 3 No. 3. Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

Документи:

1. Повеља Организације Уједињених нација, United Nations Charter, текст доступан на: <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/full-text>.
2. Конвенција о правима и дужностима држава из Монтевидеа; Montevideo Convention on rights and duties of States, текст доступан на: <https://www.ilsa.org/Jessup/Jessup15/Montevideo%20Convention.pdf>.
3. Статут Комисије за међународно право; Statute of the International Law Commission, текст доступан на: <https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/statute/statute.pdf>.
4. Устав СФРЈ (1974), текст доступан на: https://www.yuhistorija.com/serbian/doc/Ustav_SFRJ_iz_1974.pdf.
5. Мишљење Бадинтерове комисије: The Opinions of the Badinter Arbitration Committee, A Second Breath for the Self-Determination of Peoples, текст доступан на: <http://ejil.org/pdfs/3/1/1175.pdf>.
6. Уставна повеља Државне заједнице Србија и Црна Гора, текст доступан на: http://demo.paragraf.rs/demo/combined/Old/t/t2005_06/t06_0210.htm.
7. Резултати референдума о државно-правном статусу Црне Горе 2006. године, текст доступан на: <https://dikcg.me/wpold/wp-content/uploads/2018/09/Rezultati-konacni-po-opstinama.pdf>.
8. Коначни извјештај посматрачке мисије за референдум OSCE/ODIHR; Референдум о државном статусу 21. мај 2006. године, текст доступан на: <https://www.osce.org/files/f/documents/5/b/20099.pdf>.
9. Декларација независне Републике Црне Горе, текст доступан на: https://www.montenegrina.net/pages/pages1/politika/deklaracija_nezavisne_cg.htm.
10. Једнострана Декларација о независности Косова, текст доступан на: http://old.kuvendikosoves.org/common/docs/Dek_Pav_s.pdf.
11. Савјетодавно мишљење Међународног суда правде (2010); Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo, Advisory Opinion, I.C.J. Reports 2010, текст доступан на: <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/141/16012.pdf>.

12. Декларација судије Симе; Declaration of Judge Simma ICJ Reports, br. 997/10 2010., текст доступан на: <https://www.icj-cij.org/index.php/node/141047>.
13. Резолуција 1244 Савјета безбједности ОУН (1999): Resolution 1244 (1999), текст доступан на: https://unmik.unmissions.org/sites/default/files/old_dnn/Res1244ENG.pdf.
14. Декларација о независности Аутономне Републике Крим и Севастопоља; Declaration of Independence of the Autonomous Republic of Crimea and Sevastopol, текст доступан на: file:///C:/Users/DT%20User/Downloads/10_Crimea%20Declaration%20of%20Independence.pdf.
15. Мишљење Венецијанске комисије: Opinion on whether the decision taken by the Supreme Council of the Autonomous Republic of Crimea in Ukraine to organise a referendum on becoming a constituent territory of Russian Federation or restoring Crimea's 1992 Constitution is compatible with constitutional principles број 762/2014, текст доступан на: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2014\)002-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2014)002-e).
16. Декларација принципа међународног права о пријатељским односима између држава; The Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-operation among States 1970., текст доступан на: [file:///C:/Users/DT%20User/Downloads/A_RES_2625\(XXV\)-EN%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/DT%20User/Downloads/A_RES_2625(XXV)-EN%20(2).pdf).

Чланци:

1. <https://www.politika.rs/scc/clanak/614802/Rusija-i-Kina-na-Savetu-bezbednosti-UN-o-BiH-rezolucija-o-Srebrenici-pretnja-po-bezbednost>, приступљено 29.5.2024. године у 10:00;
2. <https://www.atvbl.rs/vijesti/ekonomija/odnosi-rusije-i-kine-nikada-nisu-bili-toliko-dobri-5-5-2024>, приступљено 29.5.2024. године у 10:30;
3. <https://history-maps.com/sr/story/History-of-the-Soviet-Union/event/1977-Constitution-of-the-Soviet-Union>, приступљено 20.6.2024. године у 12:05.
4. Чланци са линка <https://www.kord-kim.gov.rs/index.php>, приступљено 9.7. 2024. године у 14:00.
5. <https://balkans.aljazeera.net/news/world/2023/9/18/rusija-i-ukrajina-iznose-argumente-pred-medjunarodnim-sudom-pravde>, приступљено 20.7. 2024. године у 15:00.
6. <https://www.danas.rs/svet/rusija-i-ukrajina-sutra-pred-medjunarodnim-sudom-pravde/>, приступљено 20.7.2024. године у 15:30.

ИНФОРМАЦИЈЕ О КАНДИДАТУ

Владана Шекара је рођена 19.3.1998. године у Касиндолу, општина Српска Илица (сада Источна Илица), у Републици Српској, БиХ. На Палама је одличним успјехом завршила основну и средњу школу – Гимназију општег смјера и добитник је дипломе Вук Стефановић Караџић на оба образовна нивоа. Основне студије на Филозофском факултету Универзитета у Источном Сарајеву – студијски програм Политикологија и међународни односи, уписала је академске 2017/2018. године, а завршила 13.7.2021. године, смјер Међународни односи, остваривши током студија просјечну оцјену 10.00 (десет). Проглашена је за студента генерације на Филозофском факултету Универзитета у Источном Сарајеву, а добитник је и Плакете Универзитета у Источном Сарајеву за изузетан успјех током студија. Академске 2021/2022. године уписала је II циклус студија на Факултету политичких наука Универзитета у Бањој Луци, студијски програм Политикологија – Међународне студије. У априлу 2022. године изабрана је у звање асистента на Катедри за новинарство и политикологију Филозофског факултета Универзитета у Источном Сарајеву. Живи и ради на Палама.

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
UNIVERSITY OF BANJA LUKA
ФАКУЛТЕТ ПОЛИТИЧКИХ НАУКА
FACULTY OF POLITICAL SCIENCES

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ ФАКУЛТЕТ ПОЛИТИЧКИХ НАУКА	
ПРИМЉЕНО:	11. 10. 2024
	1396/24

**УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
ФАКУЛТЕТ ПОЛИТИЧКИХ НАУКА**

**Комисија за оцјену и одбрану завршног рада на другом циклусу
студија**

**НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВИЈЕЋУ
ФАКУЛТЕТА ПОЛИТИЧКИХ НАУКА**

ПРЕДМЕТ: Извјештај о оцјени завршног рада кандидаткиње Владане Шекаре

Наставно-научно вијеће Факултета политичких наука Универзитета у Бањој Луци је на 166. сједници одржаној 20. 02. 2024. године донијело Одлуку број: 08/3.223-9/24 о именовању ментора и Комисије за оцјену и одбрану завршног рада под називом: **Проблем државности и настанак нових државотворних ентитета на тлу Европе у савременим околностима међународног поретка – од дисолуције СФРЈ до Кримског референдума у саставу:**

1. **Проф. др Владе Симовић**, ванредни професор, ужа научна област Политичка теорија, Факултет политичких наука Универзитета у Бањој Луци, предсједник;
2. **Проф. др Матеј Савић**, ванредни професор, ужа научна област Међународни односи, Факултет политичких наука Универзитета у Бањој Луци члан;
3. **Доц. др Жељко Будимир**, доцент, ужа научна област Међународни односи и безбједност, Факултет политичких наука Универзитета у Бањој Луци, члан;

Након проведених свих неопходних процедура, те извршеног увида у текст завршног рада кандидаткиње Владане Шекаре и његове анализе Комисија подноси Наставно-научном вијећу Факултета политичких наука Универзитета у Бањој Луци сљедећи:

ИЗВЈЕШТАЈ

о оцјени завршног рада на другом циклусу студија под називом:
**„ПРОБЛЕМ ДРЖАВНОСТИ И НАСТАНАК НОВИХ ДРЖАВОТВОРНИХ ЕНТИТЕТА НА
ТЛУ ЕВРОПЕ У САВРЕМЕНИМ ОКОЛНОСТИМА МЕЂУНАРОДНОГ ПОРЕТКА – ОД
ДИСОЛУЦИЈЕ СФРЈ ДО КРИМСКОГ РЕФЕРЕНДУМА“**

ОСНОВНИ ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ

Владана Шекара је рођена 19. 03. 1998. године у Касиндолу, општина Српска Илиџа (сада Источна Илиџа), у Републици Српској, БиХ. На Палама је одличним успјехом завршила основну и средњу школу – Гимназију општег смјера и добитник је дипломе Вук Стефановић Караџић на оба образовна нивоа. Основне студије на Филозофском факултету Универзитета у Источном Сарајеву – студијски програм Политикологија и међународни односи, уписала је академске 2017/2018. године, а завршила 13.7.2021. године, смјер Међународни односи, остваривши током студија просјечну оцјену 10.00 (десет). Проглашена је за студента генерације на Филозофском факултету Универзитета у Источном Сарајеву, а добитник је и Плакете Универзитета у Источном Сарајеву за изузетан успјех током студија. Академске 2021/2022. године уписала је II циклус студија на Факултету политичких наука Универзитета у Бањој Луци, студијски програм Политикологија – Међународне студије. У априлу 2022. године изабрана је у звање асистента на Катедри за новинарство и политикологију Филозофског факултета Универзитета у Источном Сарајеву. Живи и ради на Палама.

УВОДНИ ДИО ОЦЕНЕ ЗАВРШНОГ РАДА

ПРИКАЗ СТРУКТУРЕ РАДА

Завршни рад под називом: **„ПРОБЛЕМ ДРЖАВНОСТИ И НАСТАНАК НОВИХ ДРЖАВОТВОРНИХ ЕНТИТЕТА НА ТЛУ ЕВРОПЕ У САВРЕМЕНИМ ОКОЛНОСТИМА МЕЂУНАРОДНОГ ПОРЕТКА – ОД ДИСОЛУЦИЈЕ СФРЈ ДО КРИМСКОГ РЕФЕРЕНДУМА“** текстуално је написан на 115 страница, при чему обухвата укупно 123 страница компјутерски сложеног текста (*Times New Roman/12*) заједно са садржајем, библиографијом, кратком биографијом и неопходним изјавама. Рад је подијељен у седам, односно осам поглавља уз библиографију, биографију кандидаткиње и изјаве као посебне секције рада. Поштујући правила израде научног рада, а у складу са свим методолошким пропозицијама кандидаткиња је на коректан начин обрадила све неопходне теме које чине структуру овог завршног рада, при чему се ухватила у коштац са актуелним и врло значајним питањима у погледу проблема државности на тлу Европе која су од прворазредног значаја већ више од тридесет година. Кандидаткиња је на темељит и систематичан начин у свом раду расправљала о актуелним изазовима са којима се држава у међународном поретку сусреће, са посебном пажњом у погледу настанка нових држава/државотворних ентитета у тренутним околностима међународног поретка. Посебну димензију овог рада чини студија случаја кроз коју се може у цјелости сагледати проблематика дефинисана предметом истраживања. Рад је структурално конципиран на сљедећи начин: 1) Уводни и методолошки дио; 2) Одређење појмова државе и државности у међународном поретку; 3) Држава у међународним политичким

односима; 4) Одређење државноправног субјективитета у међународном праву; 5) Проблем државности у контексту тренутних околности међународног поретка; 6) Настанак нових држава, нови облици стицања државности и питање легитимитета признања – 6.1) Дисолуција СФРЈ и признање њених република, 6.2) Дезинтеграција СССР и настанак нових држава на тлу Европе, 6.3) Црна Гора, 6.4) Тзв. Косово, 6.5) Крим; 7) Закључна разматрања; 8) Литература.

ПРИКАЗ САДРЖИНЕ РАДА

У **Уводним поглављима** рада кандидаткиња Владана Шекара детаљно утврђује методолошки оквир, као и теоријски основ истраживања према детерминисаном предмету рада. Такође, кандидаткиња прецизно и исправно одређује основне појмове релевантне за предмет истраживања, утврђује хипотетички оквир, циљеве, као и научну и друштвену оправданост. Основни циљ рада је био теоријски представити појам државности, значење и остваривање суверености у контексту тренутних околности међународног поретка. У том смислу посебно је значајно било одговорити на питање шта држава данас подразумеива у супстационалном смислу, који је њен статус у оквиру међународног поретка, при чему је било потребно одредити и њен субјективитет у међународном праву. Други циљ је био да се идентификују и појасне који су то актуелни изазови са којима се сусреће држава, њен суверенитет и независност. Такође, циљ рада је био детерминисање врста и облике нарушавања суверенитета када је у питању савремена/модерна држава, било да је ријеч о настанку нових држава кроз нарушавање суверенитета већ постојећих, или као остварење права на самоопредјељење народа. Како би се детаљно могли остварити претходни циљеви кандидаткиња је у раду извршила синтезу претходно представљених теоријских претпоставки са низом примјера (случајева), а то су: СФРЈ, односно настанка нових република на њеном простору, дезинтеграција СССР-а и настанак нових држава на простору Европе, те проглашење независности Црне Горе, тзв. Косова, и случај Крима. У уводним поглављима је кандидаткиња поставила квалитетну основу за све наведено.

У **Другом и трећем поглављу** рада кандидаткиња се бави теоријским одређењем појма државе и државности из угла међународног права и из перспективе међународних односа, дајући један цјеловит (интердисциплинаран) поглед на ова сложена питања. Такође, кандидаткиња отвара питање актуелних изазова државности уопште, а посебно на простору који је обухваћен предметом истраживања. Кроз систематичан приступ кандидаткиња анализира државну сувереност, аспекте сецесије, концепт права на самоопредјељење народа, али и питања у вези са међународноправним субјективитетом држава. Такође, кандидаткиња посебно истражује положај државе у међународним политичким односима, са акцентом на одређење државе и државности у међународним политичким односима, али и државе као националног субјекта међународних политичких односа.

Четврто поглавље посвећено је државноправном субјективитету у међународном праву што је посебна димензија потребна за даљу расправу у вези са предметом овог

мастер рада.

Пето поглавље обухвата расправу у вези са проблемом државности у контексту тренутних околности међународног поретка, као и промјенама у међународном поретку и кризом међународног права. Посебна пажња је посвећена периоду Хладног рата (1945-1989), процесу наметања униполарног политичког поретка (1989-2010), те периоду успостављања мултиполарног политичког поретка (2010 - данас), са нагласком на облике нарушавања суверенитета држава. Ово поглавље представља главни дио расправе у мастер раду у оквиру које је постављен теоријски основ за разматрања која су услиједила.

Шесто поглавље под насловом: **Настанак нових држава, нови облици стицања државности и питање легитимитета признања** обухвата студије случаја и консеквенце обрађених случајева на питања државности, признања и настанка нових држава. Случајеви који су обрађени су: 1) Дисолуција СФРЈ и признање њених република; 2) Дезинтеграција СССР и настанак нових држава на тлу Европе; 3) Црна Гора; 4) Случај тзв. Косова, као и 5) Крим. Кандидаткиња је кроз наведене студије случаја јасно и прецизно приказала процесе који их карактеришу. Посебно је важно што је на сврсисходан и конзистентан начин довела у везу ове случајеве са теоријском расправом из претходног поглавља.

Закључна разматрања су садржана у **седмом поглављу** у којем је сублимирана претходно спроведена расправа, уз конкретно формулисане закључке у складу са предметом рада и научним стандардима.

Завршно **осмо поглавље** садржи преглед литературе - библиографске јединице које су кориштене у раду и преглед литературе.

ПРЕДМЕТ ИСТРАЖИВАЊА

Предмет истраживања овог рада је проблем државности, тј. актуелни изазови са којима се држава у међународном поретку сусреће, док ће посебна пажња бити посвећења настанку нових држава/државотворних ентитета у тренутним околностима међународног поретка. Наиме, у последњих неколико деценија дошло је до настанка нових државних ентитета и држава, а оно што је управо карактеристично за ове нове облике и државе јесте да оне са једне стране представљају испуњење права народа на самоопредјељење, утемељеног још у Повељи Уједињених нација, Пакту о грађанским и политичким правима и Пакту о економским и социјалним правима, а са друге стране, настају нарушавајући суверенитет и територијални интегритет постојећих држава или их непосредно ограничавајући.

Држава као основни субјект међународног права и међународних односа, вијековима уназад је предмет истраживања великог броја научника из разних области.

Значајан аспект у смислу предмета истраживања овог рада је то како су појам државе одредили поједини правни теоретичари. Проф. Крећа у својој књизи „Међународно јавно право“ државом назива ону творевину која посједује одређене елементе, а то су а) постојано становништво, б) утврђена територија и в) суверена власт (Крећа, 2022, стр.157). Код различитих аутора, понекад су и различито означени, али суштина је иста – према међународном праву ниједна творевина која не садржи ове три категорије, не може се сматрати државом. То значи да да би држава стекла међународноправни субјективитет, и као таква могла бити носилац права и обавеза према међународном праву и понашала се у складу са истим, потребно је да има стално становништво, које је повезано етничким историјским, културним или језичким везама (Етински, 2010, стр. 115), затим да је то становништво настањено на тачно утврђеној територији, која чини географски простор те државе, те да је власт те државе у потпуности независна, односно да не постоји никаква спољашња инстанца која би на њу утицала на било који начин, власт која мора бити независна од сваке друге државе. Независност се може сматрати саставним дијелом суверености, као конститутивног елемента државе, али ни она свакако није неограничена. Независношћу се означава слобода државе у односима са другим државама, али ниједна држава није фактички апсолутно независна од других држава (Етински, 2010, стр. 115). Суверена државна власт је главна категорија државе и појма државности уопште. Томе у прилог говори и чињеница да становништво и територија као конститутивни елементи, могу да граде и неке друге, недржавне ентитете и да им као такви буду својствени (Крећа, 2022, стр.159). Заиста, суверена власт је елемент који повезује друга два елемента са појмом државе у контексту међународног права. „Очигледно је да територија да би представљала државну територију мора бити подвргнута сувереној власти. Без ње територија није државна територија већ нешто друго.“ (Крећа, 2022, стр. 159). Једина власт коју таква држава треба да има и да поштује је међународно право. Међутим, посматрајући околности у међународном поретку карактеристичне за посљедњу деценију 20. вијека и прву деценију 21. вијека, веома је тешко потврдити да је једина власт коју држава има и поштује међународно право и да је заиста све ово што поменути теоретичари дефинишу у својим дјелима заиста тако. „Савремена политичка реалност је таква да се у доктрини све чешће сувереност доводи у везу са посебним – ексклузивним ресурсима и капацитетима одређених држава, а не са квалитетом власти, елементима државе или пак вољом народа“ (Савић, 2017, стр.70). Ако се осврнемо на тренутне околности, више смо свједоци стагнације у погледу статуса суверенитета држава у оквиру међународног поретка. Штавише, дјелује да се ради о једном реверзибилном процесу у којем долази до ресувренизације (у одређеним случајевима), односно повратка важности и поштовања суверенитета појединих држава. Најбољи примјери за то су државе попут Руске Федерације, НР Кине, а у оквиру ЕУ Мађарске и Пољске, у којима све више долази до изражаја јачање (суверене) државне власти, што је видљиво кроз суверено и независно дјеловање држава и реафирмацији одређених искључивих надлежности на међународном плану. Проблем одређења, схватања и практичног остварења суверенитета у међународном поретку није нов проблем, али свакако да је данас актуелан у свјетлу неких нових изазова

карактеристичних за крај 20. и прву деценију 21. вијека. Стога је и предмет истраживања уско повезан са дефинисањем проблема државности у међународном поретку који се јавља посљедњих неколико деценија као и одговором на питање како се урушавају савремени национални суверенитети. Суверенитет као главна карактеристика државе у међународном поретку постоји и данас, али је ово питање данас контроверзно, јер је пракса нажалост показала да у одређеним случајевима настанка и успостављања нових државотворних облика, гдје данас велику улогу игра „међународна заједница“. Приликом признавања великог броја нових државотворних ентитета, најмање пажње посвећује се структури, односно питању да ли нови облик државе посједује све оне елементе које по правилу чине једну државу (постојано становништво, утврђену територију и суверену власт). Сасвим супротно, велика пажња посвећује се томе да ли је нова држава призната од стране одређеног броја најмоћнијих држава свијета и једног дијела међународне заједнице. Јасно је да оваква ситуација представља одраз политичких интереса, моћи и воље одређених држава, а не међународне заједнице у цјелини. Данас је актуелно становиште да се држава примањем у чланство Организације Уједињених нација директно може сматрати потпуно признатом. На овај начин новонастали ентитет, како је пракса показала, може стећи способност носиоца међународноправних обавеза, али би се у појединим случајевима о легитимитету и ваљаности тог признања морало расправљати. Овome ће посебна пажња такође бити посвећена у раду. Било како било, свакако, јасно је да се ради о ширим интересима најмоћнијих држава свијета који су увијек укључени када је у питању стварање нових облика држава, било да се ради о стицању државности путем остварења права на самоопредјељење народа у складу са Повељом УН, или нарушавањем суверенитета постојећих држава. Све претходно наведено представља основу и предмет истраживања које ће бити проведено у раду.

ХИПОТЕТИЧКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА

У складу са темом и предметом истраживања кандидаткиња Владана Шекара је поставила сљедећу главну хипотезу:

Држава је један од основних градивних елемената на којима почива међународни поредак и као таква представља основног субјекта међународних односа и међународног права. Тренутно се налазимо у преломним тренуцима у погледу државе и државности, а у контексту тренутних околности међународног поретка. Још од Вестфалског мира, који је установљен након Тридесетогодишњег рата у Европи, од 1648. године па на овамо, присутан је концепт националне државе, при чему се потврђује право држава на њен унутрашњи и спољашњи суверенитет. Од посљедње деценије 20. вијека долази до разних облика нарушавања суверенитета и промјена у контексту државности, када је у питању савремена/модерна држава, било да је ријеч о настанку нових држава кроз нарушавање суверенитета већ постојећих, или као остварење права

на самоопредјељење народа у складу са Повељом УН.

- Услед јачања глобализације и глобализма, кризе међународног права, као и тектонских промјена у међународном поретку долази до урушавања националних суверенитета. Тиме питање државности постаје једно од кључних политичких и правних питања у савременој теорији. Због тога овај рад настоји да покаже на низу примјера како су се урушавали национални суверенитети од друге половине 20. вијека до данас, те какве је то посљедице имало по државе, међународне односе и међународни поредак уопште.

- Такође, разматра се питање квалитета државе у тренутним околностима међународног поретка, односно отвара се питање суверенитета постојећих држава у специфичним случајевима настанка нових државотворних ентитета. Поред овога, утврдиће се тренутне тенденције у оквиру међународног поретка у контексту државности и суверенитета држава, уз посебну пажњу на настанак нових држава на уштрб суверенитета постојећих држава у међународном поретку.

- Како бисмо поткријепили теоријске претпоставке, на низу примјера приказаћемо неке од нових облика држава, начине на које је дошло до њиховог формирања те у том контексту размотрити питање легитимитета признања тих нових облика. У том погледу детаљно ћемо обрадити случајеве СФРЈ, односно настанка нових република на њеном простору, дезинтеграције СССР-а и настанка нових држава на простору Европе, те проглашење независности Црне Горе, тзв. Косова, и случај Крима, те утврдити посљедице које су настале по државу и квалитет државности у оквиру међународног поретка.

- Разматрају се актуелни изазови са којима се сусреће држава, њен суверенитет и независност у првим деценијама 21. вијека. Такође, отвара се питање могућности превазилажења свих тих унапријед поменутих изазова са којима се држава суочава посљедњих деценија. Уколико приликом истраживања утврдимо да држава може да се суочи са свим тим изазовима, уложићемо напоре да прикажемо и који би начини превазилажења тих проблема били.

МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР РАДА

У раду су кориштене сљедеће методе:

1. Индуктивно-дедуктивна метода; 2. Метода анализе садржаја, која ће бити кориштена при изучавању докумената и др. изврља релевантних за државу и државност; 3. Структурна анализа употребијена је с циљем појашњења структуре државе у контексту међународног поретка; 4. Компаративна анализа послужиће како би се утврдиле сличности и разлике, како између теорије и праксе, тако и између конкретних примјера; 5. Функционална метода користиће се да би се поближе објасниле промјене које настају у међународном поретку и међународним односима настанком нових

државотворних ентитета; 6.Метода синтезе користиће се у процесу изградње теоријских сазнања од општег ка посебном, и обрнуто, као и на конкретним случајевима које ћемо обрадити. Технике кориштене према наведеним методама: 1.Анализа докумената, која ће се користити да би се утврдили теоријски приступи задатој теми; 2.Посматрање, које ће се користити ради утврђивања промјена појава у јавној сфери, а у вези са хипотетичким оквиром рада.

РЕЗУЛТАТИ, НАУЧНИ И ДРУШТВЕНИ ДОПРИНОС

Научни допринос овог рада огледа се у повећању укупног фонда политиколошког, политичког и правног знања о проблему настанка нових облика држава у савременом међународном поретку. С обзиром на то да се међународни поредак под утицајем глобализације, али и других фактора попут све већег научног и технолошког развоја, повећањем броја међународних организација и транснационалних субјеката међународних односа, мијења изузетном брзином, сувереност држава и даље остаје угрожена, а у неким случајевима изузетно и упитна. Анализирајући примјере настанка нових облика држава посљедњих деценија, рад нуди приказ различитих начина постизања нових облика држава и нарушавања суверенитета појединих држава. У том смислу овај рад обједињује додатна и актуелна сазнања у погледу државе, државности и настанка нових држава у међународном поретку.

Друштвена оправданост рада огледа се у бољем разумијевању проблема државности и настанка нових државотворних ентитета. Помињући и раније, посљедњих деценија нарочито актуелна тема, буди интересовање и код великог броја људи изван академске заједнице, који би на овај начин стекли релевантније и чињеницама (аргументима) поткријељено знање. На тај начин, рад ће одговорити на многа питања која су остајала без одговора, али послужити и другим истраживачима као извор за сопствена истраживања.

ЗАКЉУЧАК И ПРИЈЕДЛОГ

Комисија сматра да је кандидаткиња Владана Шекара извршила истраживање у складу са пријављеном темом и да њен рад садржи све елементе квалитетног завршног рада на студијама другог циклуса.

Комисија сматра да је тема логички досљедно и методолошки коректно обрађена, да су истраживања и налази доведени у везу са хипотетичким оквиром, те да сазнања и анализе у раду могу да користе будућим истраживањима из ове области. Кандидаткиња Владана Шекара испуњава све законске услове за одбрану завршног рада на другом циклусу студија Политикологије, усмјерење Међународне студије и Комисија

ПРЕДЛАЖЕ

Наставно-научном вијећу Факултета политичких наука Универзитета у Бањој Луци да кандидаткињи Владани Шекари одобри јавну одбрану завршног рада на другом циклусу студија Политикологије, усмјерење Међународне студије под називом **„ПРОБЛЕМ ДРЖАВНОСТИ И НАСТАНАК НОВИХ ДРЖАВОТВОРНИХ ЕНТИТЕТА НА ТЛУ ЕВРОПЕ У САВРЕМЕНИМ ОКОЛНОСТИМА МЕЂУНАРОДНОГ ПОРЕТКА – ОД ДИСОЛУЦИЈЕ СФРЈ ДО КРИМСКОГ РЕФЕРЕНДУМА“**

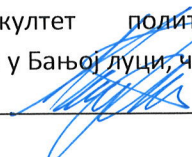
Бања Лука, 10. октобар 2024. године

КОМИСИЈА:

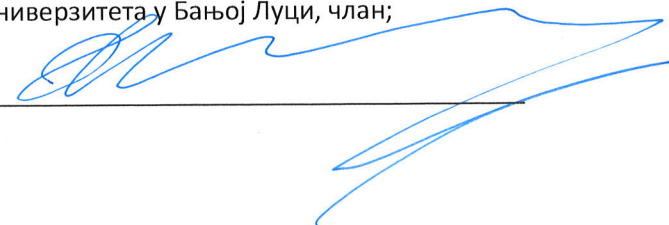
1. **Проф. др Владе Симовић**, ванредни професор, ужа научна област Политичка теорија, Факултет политичких наука Универзитета у Бањој Луци, предсједник;

2. **Проф. др Матеј Савић**, ванредни професор, ужа научна област Међународно право, Факултет политичких наука Универзитета у Бањој Луци, члан-ментор;

3. **Доц. др Жељко Будимир**, доцент, ужа научна област Међународни односи и безбједност, Факултет политичких наука Универзитета у Бањој Луци, члан;

Број:08/1.1280/24

Датум:03.10.2024.

На основу члана 3. Правилника о поступку провјере оригиналности завршних радова студената на II и III циклусу студија Универзитета у Бањој Луци број 02/04-3.121-3/23 од 26.01.2023. године издаје се

У В Ј Е Р Е Њ Е

Овим се потврђује да је мастер рад кандидаткиње **Владане Шекара** под називом „Проблем државности и настанак нових државотворних ентитета на тлу Европе у савременим околностима међународног поретка - од дисолуције СФРЈ до Кримског референдума“ провјерен путем званичног софтвера за откривање плагијата дана 03.10.2024. године.

Шеф Библиотеке

Продекан за научноистраживачки рад

ДОСТАВЉЕНО:

- Ментору
- А/А

УНИВЕРЗИТЕТУ У БАЊОЈ ЛУЦИ
ПОДАЦИ О АУТОРУ ОДБРАЊЕНОГ МАСТЕР/МАГИСТАРСКОГ РАДА

Име и презиме аутора мастер/магистарског рада: Владана Шекара;

Датум, мјесто и држава рођења аутора: 19.03.1998. године, Касиндо, Босна и Херцеговина;

Назив завршеног факултета/Академије аутора и година дипломирања: Филозофски факултет, Универзитет у Источном Сарајеву, дана 13.07.2021. године;

Датум одбране завршног/дипломског рада аутора: -

Наслов завршног/дипломског рада аутора: -

Академско звање коју је аутор стекао одбраном завршног/дипломског рада: Дипломирани политиколог - 240 ECTS – Међународни односи;

Академско звање које је аутор стекао одбраном мастер/магистарског рада: Мастер политикологије – 300 ECTS – Међународни односи;

Назив факултета/Академије на коме је мастер/магистарски рад одбрањен: Факултет политичких наука, Универзитет у Бањој Луци;

Наслов мастер/магистарског рада и датум одбране: „Проблем државности и настанак нових државотворних ентитета на тлу Европе у савеменим околностима међународног поретка – од дисолуције СФРЈ до Кримског референдума“, датум одбране: 15.11.2024. године;

Научна област мастер/магистарског рада према CERIF шифрарнику: Политичке и управне науке (S 170);

Имена ментора и чланова комисије за одбрану мастер/магистарског рада:

1. Проф. др Владе Симовић, предсједник Комисије;
2. Проф. др Матеј Савић, члан-ментор;
3. Доц. др Жељко Будимир, члан;

У Бањој Луци, дана 11.12.2024. године;

Декан

Проф. др Ратка Перић Ромић

ИЗЈАВА О АУТОРСТВУ

Изјављујем да је
мастер/магистарски рад

Наслов рада *Проблем државности и настанак нових државнообразних ентитета на путу Европе у савременим околностима међународног поретка – од распадајуће СФРЈ до кризног референдума*

Наслов рада на енглеском језику *The problem of statehood and the emergence of new state-forming entities in Europe under the contemporary circumstances of the international order - from the dissolution of the SFRJ to the Crimean referendum*

- ☒ резултат сопственог истраживачког рада,
- ☒ да мастер/магистарски рад, у цјелини или у дијеловима, није био предложен за добијање било које дипломе према студијским програмима других високошколских установа,
- ☒ да су резултати коректно наведени и
- ☒ да нисам кршио/ла ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

У Бањој Луци

29. 1. 2025.

Потпис кандидата

Мекера Влада

Изјава 2

ФАКУЛТЕТ ПОЛИТИЧКИХ НАУКА

Изјава којом се овлашћује _____ факултет/ Академија умјетности
Универзитета у Бањој Луци да мастер/магистарски рад учини јавно доступним

ФАКУЛТЕТ ПОЛИТИЧКИХ НАУКА

Овлашћујем _____ факултет/ Академију умјетности Универзитета у Бањој
Луци да мој мастер/магистарски рад, под насловом

Проблем државности и настанак нових државостворних ентитета
на илу Европe у савременим околностима међународног права -
од дисолуције СССР до Кримске референдуме

који је моје ауторско дјело, учини јавно доступним.

Мастер/магистарски рад са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату,
погодном за трајно архивирање.

Мој мастер/магистарски рад, похрањен у дигиталној репозиторији Универзитета
у Бањој Луци, могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце
Креативне заједнице (Creative Commons), за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство
- ☒ 2. Ауторство - некомерцијално
3. Ауторство - некомерцијално - без прераде
4. Ауторство - некомерцијално - дијелити под истим условима
5. Ауторство - без прераде
6. Ауторство - дијелити под истим условима

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци, кратак опис лиценци дат је
на полеђини листа).

У Бањој Луци 29.1. 2025.

Потпис кандидата

Шекара Владан

Изјава 3

Изјава о идентичности штампане и електронске верзије
мастер/магистарског рада

Име и презиме аутора Владана Шкара

Наслов рада Проблем државности и наставак нових државотворних ентитета на илу. Европс у савременим односима међународног права — од диспутације са-р-а до кримског референдума

Ментор Проф. др Матеј Савић

Изјављујем да је штампана верзија мог мастер/магистарског рада идентична електронској верзији коју сам предао/ла за дигитални репозиторијум Универзитета у Бањој Луци.

У Бањој Луци 29.1. 2025.

Потпис кандидата

Шкара Владана